

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ömer Cihad KAYA

KAZAKİSTAN HÜKÜMET SİSTEMİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ömer Cihad KAYA

KAZAKİSTAN HÜKÜMET SİSTEMİ

Danışman:
Prof. Dr. Faruk ATAAY

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ömer Cihad KAYA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Umut BEKCAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Faruk ATAAY (İmza)

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK (İmza)

Tez Başlığı:	“Kazakistan Hükümet Sistemi”
-----------------	------------------------------

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29./09./2021

Mezuniyet Tarihi : 27/10/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kazakistan Hükümet Sistemi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ömer Cihad KAYA

T.C. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	ÖMER CİHAD KAYA
Öğrenci Numarası	20175218008
Enstitü Ana Bilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	PROF. DR. FARUK ATAAY
Tez Başlığı	Kazakistan Hükümet Sistemi
Turnitin Ödev Numarası	1683575418

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 122 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 25/10/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 8 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

25/10/2021

Prof. Dr. Faruk ATAAY

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL REJİM TİPLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

1.1. Siyasal Rejim Türleri.....	6
1.1.1. Demokratik Rejimler	6
1.1.2. Otoriter Rejimler	8
1.1.3. Karma Rejimler	10
1.2. Hükümet Sistemleri	13
1.2.1. Parlamenter Sistem	13
1.2.2. Yarı Başkanlık Sistemi	15
1.2.3. Başkanlık Sistemi	19
1.3. Delegatif Demokrasi Teorisi	45

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA UYGULANAN BAŞKANLIK SİSTEMİ

2.1. Kazakistan'ın Siyasi Tarihi ve Hükümet Sisteminin Gelişimi.....	52
2.2. Kazakistan Hükümet Sisteminin Kurumsal Yapısı	56
2.2.1. Yürütme	57
2.2.2. Yasama	60
2.2.3. Yargı	63
2.3. Kazakistan Hükümet Sisteminin Genel Özellikleri.....	65
2.3.1. Kazakistan Hükümet Sistemi ve Güçlü Devlet Başkanı	67
2.3.2. Kazakistan Hükümet Sistemi'nde Yürütmenin Parlamentaoya Karşı Sorumluluğu	71
2.4. Kazakistan Hükümet Sistemi Eleştirisi: Başkanlık mı? Yarı Başkanlık mı?	73
2.5. Kazakistan Örneğinde Delegatif Demokrasi İlişkisi	78
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ	105

ÖZET

Demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkeler, rejim olarak karma bir siyasal tasarımı benimsemişlerdir. Üçüncü demokratikleşme dalgasına rastlayan dönemde bağımsızlığını kazanan Kazakistan, sosyolojik tabanı, siyasi kültürü itibarıyla demokrasiyle uyum süreci yaşıyan bir ülkedir. Bu nedenle demokrasi ve otoriterlik arasında salınan bir rejim türüne sahiptir. Kazakistan, hükümet sistemi olarak da benzer bir süreçten geçmiştir. Ülkede hükümet sistemi, özellikle 2017 yılındaki anayasa değişikliğinden itibaren Yarı Başkanlık Sistemi'dir. Yrtmedeki güç dengesinin devlet başkanı lehine bozulduğu Kazakistan'da, devlet iktidarının paylaşımı konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Otoriter eğilimleri yüksek olan bu hükümet sistemi, ülkede dönem dönem değiştirilmesi gereken bir yapı olarak görülmektedir.

Yarı Başkanlık Sistemi ise, Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistemden farklı bir yapıda olup çift başlı yürütmenin olduğu, yürütmenin parlamentoya karşı sorumlu olduğu devlet başkanının sembolik değil baskın karakterde olduğu yapılardır. Kazakistan rneği, siyasi tarihi, siyasi geleneği ve hükümet sistemi itibarıyla kendine özgüdür. Kazakistan, yürütmede aşırı merkezileşme nedeniyle bazı sorunlar yaşamaktadır. Ancak, yürütmenin bir kanadını oluşturan hükümet ve parlamentonun gücünün kısıtlı olması ülkede demokratik sorunları da beraberinde getirmektedir. Hükümet sistemi kurgusu, bir ülkenin demokrasiye geçişini sağlayacak en önemli mekanizmadır. Bu açıdan, Kazakistan hükümet sistemindeki demokratik sorunlara yönelik iyileştirici adımlar atmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, karma rejimler, Yarı Başkanlık Sistemi, delegatif demokrasi, otoriter yönetim

SUMMARY
THE AUTHORITARIAN EXPERIENCE OF THE PRESIDENTIAL SYSTEM
CASE OF KAZAKHSTAN

Countries in the process of transition to democracy have adopted a mixed political design as a regime. Kazakhstan, which gained its independence in the period that coincided with the third wave of democratization, is a country that is in a process of harmonization with democracy in terms of its sociological base and political culture. Therefore, it has a type of regime that oscillates between democracy and authoritarianism. Kazakhstan has gone through a similar process as a government system. The government system in the country is Semi-Presidential System, especially since the constitutional amendment in 2017. In Kazakhstan, where the balance of power in the executive has deteriorated in favor of the president, there are problems with the sharing of state power. This government system, which has high authoritarian tendencies, is seen as a structure that needs to be changed from time to time in the country.

The Semi-Presidential System, on the other hand, has a different structure from the Presidential System and the Parliamentary System; The case of Kazakhstan is unique in terms of its political history, political tradition, and government system. Kazakhstan is experiencing some problems due to excessive centralization of execution. However, the limited power of the government and parliament, which constitutes a wing of the executive, brings along democratic problems in the country. The structure of the government system is the most important mechanism that will ensure a country's transition to democracy. In this respect, it is necessary to take remedial steps towards democratic problems in the Kazakhstan government system.

Keywords: Kazakhstan, mixed regimes, presidential system, delegative democracy, authoritarian government

GİRİŞ

Devlet iktidarının paylaşılması konusu, devlet fikrinin ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren tartışıl gelmiştir. Platon'un en iyiyi arayan ideal devletine dair hükümet şekilleri tasarımı, modern devletin kuruluşunu sistematik bir şekilde inceleyen düşünürleri bu yönde çalışmaya sevk etmiştir. Modern devletlerde hükümet sistemi tanımlamaları, devlet iktidarının paylaşımındaki ayrıma göre belirlenmektedir. Devleti yönetenlerin siyaset felsefesi olarak temel hak ve özgürlükleri, liberal ve çoğulcu demokrasi gibi temel ilkeleri esas alarak hükümet sistemlerini oluşturma fikri, devlet üzerine yapılan incelemelere de temel oluşturmıştır. Ayrıca, liberal demokratik değerlerin devlet iktidarına yansımadağı yönetimlerde otoriter rejimleri tanımlamaktadır. Hükümet sistemleri, devletin rejim tipinden doğal olarak etkilenmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, siyasi özgürlüğün tam anlamıyla işlediğı ve devlet iktidarının, devletin yönetim organları tarafından eşit paylaşıldığı sistemlerde uygulanmaktadır. Günümüz demokratik yönetimlerinde vazgeçilmez kurumlar olan üç ana gücün, bir kişide (otokratik rejimler) ya da bir toplulukta (totaliter rejimler) birleşmesi, siyasi özgürlük ve liberal demokrasi için tehlike oluşturmaktadır.

Tarihte devletler, demokratik ve otoriter yönetimler şeklinde temel bir sınıflandırmayla ayrılmaktadırlar. Demokrasi, halkın egemenliğine dayanan bir yönetim biçimini gösterse de, bunun yanında liberal yönetim, adil, serbest ve özgür seçimler, halkın katılımı, öngörülebilir bir siyasal sistem kurgusunu ifade etmektedir. Otoriter yönetimler ise, tek bir kişi veya grubun devlet iktidarında baskın hale geldiğı yönetim biçimleridir. Bu yönetimlerde, modern devlet fikrinin ortaya koyduğu rekabetçi seçimler, halkın siyasete etkili katılımı ve liberal, özgürlükçü bir siyasal atmosferden söz edilememektedir. Tarihin belirli dönemlerinde bu tip rejimlere sıklıkla rastlandığı gibi, karşılaştırmalı siyaset bilimi üzerine çalışan araştırmacıların da dikkatle üzerinde durduğu yönetimlerden bahsedilmektedir. Bu iki rejim türü haricinde, özellikle 20 yüzyılın ikinci yarısından bu yana üzerinde ciddi tartışmalara neden olan karma yönetimler ortaya çıkmıştır. Karma rejimler, demokrasi ve otoriterlik arasında bir çeşit gri bölgeyi tanımlamaktadır. Rejimin yapısı, demokratik anlamda birçok sorunların olduğu ancak otoriter rejimlerden bazı unsurlar bakımından ayrılmaktadır. Bu yönetimler, Juan Linz'den Schumpeter'e, Diamond'dan Huntington'a kadar birçok siyasal sistem teorisyenini bu alanda çalışmaya itmektedir. Karma rejimler, içerisinde çeşitli türlere ayrılmaktadır. Rekabetçi seçimler ve hegemonik yönetimlere göre yapılan bu ayrımlar, demokrasiye geçiş sürecine giren ülkeleri analiz etmek için kullanılmıştır. Geçiş süreci yaklaşımı, karma rejimler için yol gösterici bir kavramdır. 1990'lı yıllara gelindiğinde özellikle Sovyetler Birliğinin dağılma

sürecine girmesiyle beraber, ülkelerin demokrasiye mi yoksa otoriterliğe mi geçeceği tartışmalarını çıkarmıştır. Burada, Huntington'ın demokrasi dalgalanmaları tezi, dünya sistemini anlamak açısından ve karma rejimlerin doğasını anlamak için önem arz etmektedir. Huntington'ın üçüncü demokrasi dalgalanması olarak tarif ettiği dönem, doksanlı yıllarda yeni bağımsız cumhuriyetlerin kurulduğu süreci anlatmaktadır. Bu tezde, örnek ülke olarak seçilen Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından 1991 yılında kurulan Kazakistan'ın bu tür bir süreçten geçtiği bilinmektedir.

Karma rejimler, demokrasi ve otoriter yönetimler arasında salınan yönetimlerdir. Karma rejim tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde, Latin Amerikalı siyaset bilimci Guillermo O'Donnell, Latin Amerika ülkelerini değerlendirmek için delegatif demokrasi teorisini ortaya atmıştır. Delegatif demokrasi tezi, bir devletin siyasal sistemini analiz etmek için ortaya atılmış çok yönlü bir tanımlamadır. Demokrasiye geçiş süreci yaşayan ülkelerdeki otoriter eğilimleri analiz etmek için kullanılan bu tanım, O'Donnell tarafından Latin Amerika Başkanlık Sistemlerini tanımlamak için ortaya atılmıştır. O'Donnell; halkın seçtiği devlet başkanının geniş yetkilerle donatıldığı ve sistemin merkezinde yer aldığı modelleri delegasyoncu demokrasi olarak tanımlamıştır. Demokrasinin asgari şartları yerine getirilse de bu tip yönetimlerin kusurlu ve sorunlu demokrasiler olduğu görülmektedir. Delegatif demokrasilerin diğer önemli bulguları, başkanın “halkın kurtarıcısı” olarak görülmesidir. Esasında, O'Donnell'in dikkat çekmek istediği ana konu, Başkanlık Sistemlerinin otoriter yönetimlere kaymasına fırsat veren eğilimleridir. Bu yüzden, devlet başkanı, siyaset üstü bir konumda, karizmatik bir lider ve aşırı güçlendirilmiş bir statüdedir. Öte yandan, delegatif veya delegasyoncu tanımı, oya dayalı bir sistemi ifade etmektedir. Bu tip rejimlerde, seçimler pratik olarak uygulanmaktadır. Ancak, bu seçimler ne rekabetçi ne de demokratik bir niteliktedir. Oya dayalı bir demokrasi tasarımı sunan delegatif veya temsilci demokrasi, hesap verilebilir, öngörülebilir bir siyasal sisteme sahip değildir. Sistemde, muhalefet bastırılmış; adil, serbest ve eşit bir seçimin önüne geçilmiştir. O'Donnell'un delegatif demokrasi tezinde, üçüncü dalga demokrasiye geçiş sürecine dair tartışmalar yer almaktadır. Bu anlamda, delegatif demokrasi, bu tezin odaklandığı örneklem içerisinde kapsayıcı bir roledir. Kazakistan'ın karma bir rejime sahip olması da, tezin sınırlılıkları açısından sistematik bir değerlendirme yapılmasını sağlamıştır.

Siyasal rejim kavramı, bir devletin siyasal kurumlarının belirlenmesi ve teşkilat yapısının düzenlenmesini ifade etmektedir. Temsili yönetim kavramı ile ise en azından olgusal manada, vatandaşların, devlet iktidarını ve egemenliği elinde bulundurması kastedilmektedir. Bu kapsamda, genel iradenin tezahür ettiği devlet başkanları tarafından devlet iktidarının

temsili söz konusudur. Modern devletlerde, bu yetkinin devredilmesiyle yönetim biçimleri oluşmaktadır.

Siyasal sistem kurgusunun ardından karşımıza çıkan ikinci önemli olgu, hükümet sistemleridir. Hükümet sistemleri de, tıpkı rejim tiplerleri gibi çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuş ve uluslararası alanda pek çok dünya sistemi teorisyeni ve karşılaştırmalı siyaset bilimi araştırmacıları tarafından değerlendirilmiştir. En iyi hükümet sistemi ve sistem tartışmaları da yine, 1990'lı yıllarda başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Hükümet sistemleri, temel olarak İngiliz menşeli, Birleşik Krallık siyasi tarihi içerisinde çıkan Parlamenter Sistem, Amerika Birleşik Devletleri siyasi tecrübesinden ortaya çıkan Başkanlık Sistemi ve bu iki sistemin karması niteliğinde Fransız Yarı Başkanlık Sistemi olarak temel anlamda üçe ayrılmaktadır. Günümüzde dünya devletlerinin büyük bir çoğunluğunun uyguladığı sistemler bu üç farklı hükümet sistemidir.

Kazakistan, siyasi tarihi açısından kendine has bir özelliğe sahiptir. Devlet fikrinin ortaya çıktığı Kazak Hanlığı, Çarlık Rusyası egemenliği altındaki yıllar, Sovyetler Birliği içerisindeki komünist dönem ve son olarak bağımsızlık dönemi olmak üzere dört ayrı dönemde incelenen tarihi arka plan, Kazakistan'da bugüne kadar devam eden geleneksel otorite anlayışını ortaya koyan özellikler içermektedir. Kazakistan'ın siyasi tarihi, geçmişten günümüze, boylar arası rekabetten yönetici elitler arası rekabete doğru evrilmiştir. Bağımsız Kazakistan'ın ilk 28 yılına damgasını vuran kurucu lider Nazarbayev'in uzun iktidar dönemindeki yürütmenin güçlendirilmesine dair adımlar dikkat çekicidir. Şüphesiz, günümüzde 30. Bağımsızlık yıldönümünü kutlayan Kazakistan'da Nazarbayev'in halen sistemin merkezinde yer alması, ülkedeki siyasal sistemin durumunu gösterir niteliktedir. Bunda, Kazakistan'ın tarihi, kültürel, sosyolojik altyapısının rolü büyüktür. Kazakistan'ın hükümet sistemi, rejim tipi ve delegatif demokrasiye yönelik karmaşık yapısı, akademik literatürde yer alan tanımlamalar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Bu çalışmada Kazakistan örneğinin merkeze alınmasının nedeni, ülkenin yeni ve bağımsız bir ülke olarak demokrasiye geçiş yolunda attığı adımlar ve geçirdiği çalkantılı siyasal hayatıdır. Geçmişten günümüze farklı rejim dönemlerine sahne olan Kazakistan, tarihi çok eski dönemlere dayanan bir kültürel altyapıya sahiptir. Hanlık döneminden Sovyet komünizmine ve bağımsızlık yıllarına kadar geçen süreçte, pek çok siyasi olay yaşanmıştır. Geleneksel otoriteye sahip köklü geçmişinden bugüne Kazakistan'ın demokrasiye geçiş için attığı adımların, kısıtlı ve sorunlu bir durumda olmasının altında yatan sebepler, Kazakistan'ın kendine özgü siyasi kültürü ve sosyo-politik alt yapısından ileri gelmektedir. Bu amaçla, Kazakistan'ın rejim tipi ve hükümet sistemi incelenirken, bu kendine özgü ön kabul olarak değerlendirilmiş ve coğrafyanın,

kültürün ve tarihin getirdiği şartlar göz önüne alınmıştır. Kazakistan'ın, geçmişte yaşanan bu karmaşık yönetim yapısı, günümüzde karma bir rejim tipi ve melez bir yönetim sistemine sahip olmasına yol açmıştır.

Çalışmada kavramsal çerçevesi ortaya konan rejim tipleri ve hükümet sistemleri, tez kapsamında irdelenecek olan bölümlere temel oluşturmaktadır. Birinci bölüm ilk kısımda demokratik, otoriter ve karma rejimler incelenmiştir. Ardından gelen ikinci kısımda hükümet sistemleri tanımlanmıştır. Bunların üzerine üçüncü demokratikleşme dalgası ve geçiş süreci ülkelerine dikkat çekilerek, tez çerçevesinde örnek olarak seçilen Kazakistan siyasi sistemi özelinde bu durumlar tartışılacaktır.

Çalışmanın temel amacı, bir ülkenin yönetimini organize eden temel yapı olan hükümet sistemini incelemektir ve bu incelemelerde klasik sınıflandırmalarından farklı olan ülkeleri analiz etmek, ortaya çıkan farklılıkları değerlendirmektir. Modern devletlerin yönetimdeki istikrarı, halkın siyasete katılımının sağlaması için demokrasi başat rol oynamaktadır. Bu tezin temel amaçlarından birisi de incelenen örneklem içerisinde etkin, verimli ve işleyen bir demokrasinin hükümet sistemleri ile olan ilişkisidir. Bu tezde, örnek ülke olarak seçilen Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kurulan Kazakistan da, bağımsızlığını yeni kazanan muadili devletler gibi birçok sorunla yüzleşmiştir. Kazakistan, 30 yıllık bağımsızlık tecrübesinde anayasal olarak hükümet sisteminde "başkanlık sistemi" ibaresini kullansa da gerçekte karma bir model uygulamıştır. Sosyal dinamikleri, siyasi tarihi ve kültürel tecrübesi bağlamında incelenen Kazakistan, pek çok açıdan kendine özgülük içermektedir. Bu bağlamda, Kazakistan'ı hükümet sistemi bağlamında analiz etmek ve siyaset bilimi literatürüne kazandırmak önemlidir.

Hükümet sistemleri ile otoriter yönetimler arasındaki ilişkinin ne şekilde olduğu sorusu üzerinden yola çıkılan tezde, yöntemsel olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Hükümet sistemlerine odaklanılan araştırmada, diğer hükümet sistemleri ve karma rejim tecrübeleri dikkate alınmıştır. Tezin ana metni olan Guillermo O'Donnell'in delegatif demokrasi tezinden yararlanılan araştırmada, örnek ülke olarak seçilen Kazakistan'daki siyasi arka planı ve siyasal sistem tecrübesi, belirlenen demokratik ölçütler üzerinden analiz edilmiştir.

Bu amaçla tezin ikinci bölümünde, ilk olarak karma bir rejim tipolojisi ortaya koyan Kazakistan'ın siyasi tarihi, sosyal ve ekonomik dinamikleri incelenmiştir. Kazakistan'ın kısa bir devlet tecrübesi olmasına rağmen hanlık, Sovyet tecrübesi ve bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'ne kadar devletleşme sürecinde uzun bir tecrübesi olduğuna parmak basılmıştır. Bu siyasi tecrübenin bugüne yansıyan tarafları incelenmiştir. İlerleyen kısımda, Kazakistan'ın

her ne kadar anayasasında başkanlık sistemi ibaresi geçse de hükümet sisteminin tanımına yönelik eleştiriler yer almaktadır. Burada; Kazakistan'daki hükümet sisteminin aslında ne olduğu üzerine değerlendirme yapılmıştır. Bir diğer kısımda da; Kazakistan'daki anayasal dinamiklerin demokrasi ve otoriter yönetim arasındaki çekişmesi aktarılmıştır. Tezin ana amacı olan demokrasi ve hükümet sistemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bakımından bu bölümdeki değerlendirmeler, Kazakistan özelinde modern devletlerin otoriter yönetimlere dönüşmesinin nelere neden olduğu sorusuna cevap niteliğindedir.

Tezin sonuç kısmında ise, karma rejim türlerinin demokrasi ve otoriterlik arasında kalan gri alanlarının neler olduğu ve bunun Kazakistan üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Burada öne çıkan delegatif demokrasi öncüllerinin örnek ülke üzerinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Kazakistan'da hükümet sistemlerinin otoriter deneyimlerinde ortaya çıkan sorunlara karşı atılması gereken adımlar ve anayasa kurgusunun ne şekilde olacağı üzerine teklif ve önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL REJİM TİPLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Tezin kavramsal çerçevesini içeren bu bölümünde siyasal rejim türleri olan demokratik, otoriter ve karma rejimlerin tanımları yapılacaktır. Ardından, hükümet sistemleri (Parlamentar Sistem, Yarı Başkanlık Sistemi ve Başkanlık Sistemi) temel özellikleri, kavramsal çerçevesi ve tarihi örnekleriyle açıklanacaktır. Devamında ise tezin ana dayanak noktası olarak tarif edilebilecek olan Delegatif Demokrasi tezinin özellikleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Siyasal Rejim Türleri

Bu bölümde, bir ülkenin siyasal sistemini belirleyen, yapısı ile siyasal sistemi etkileyen türlerle yönelik kavramsal çerçeve ortaya konulacaktır. Birinci kısımda, halkın iradesinin tam olarak devlet yönetimine yansıdığı demokratik yapılar ile bunun yanında otoriter, anti-demokratik rejimler incelenecektir. Son kısımda ise tezin ana fikrini oluşturan karma rejim konusu ele alınacaktır.

1.1.1. Demokratik Rejimler

Basit anlamıyla “demos (halk)” ve “kratos (yöneticiler)” halkın egemenliği anlamına gelmektedir. Kökeni itibarıyla en az 2000 yıllık bir geçmişi olan demokrasi, bir devletin halk için yönetiminden de öte, siyasal hayat ve siyasal kurumların bu düşünceye göre şekillenmesi demektir. Antik Yunan düşünürlerinden Platon ve Aristo’nun bu anlamda, demokrasi kavramına olumsuz anlamlar yüklediğini de unutmamak gerekir. Zira filozoflar, demokrasi ile beraber alt tabakanın yönetimde söz sahibi olmasını hoş karşılamamaktadır. Demokrasi kavramı, geçmişten günümüze birçok tanımla yapılan ve birçok çeşidi bulunan siyasal bir rejim türüdür. Bu siyasal rejim türü, günümüzde liberal bir yönetim anlayışı, temsil kabiliyeti yüksek bir anayasaya ihtiyaç duymaktadır (Sayarı ve Bilgin, 2018: 57).

Siyasal rejim türlerine genel olarak bakıldığında demokratik rejimler aslında daha az görülen yönetimler olmuştur (Tilly, 2014: 40-41). Antik Yunan’da yurttaşların sırayla yönetmesi anlamına gelen demokrasi, bugün daha temsili, kurumsal yapısı oturmuş ve liberal bir yönetim biçimini işaret etmektedir. Bu anlamıyla da modern demokrasiler, klasik dönemden çok daha farklıdır. Demokrasinin, karşılaştırmalı siyaset bilimi literatüründe onlarca tipi ve tanımı bulunmaktadır. Joseph Schumpeter’e göre demokrasi, tek boyutlu, minimal bir yapıdadır. Halkın egemenliği kavramına daha pejoratif bakan Schumpeter, ülkede her vatandaşın oy verebildiği, aday olabildiği, seçimlerin adil bir ortamda geçtiği sistemlere

demokrasi adını vermektedir. Demokrasiyi sadece halkın egemenliği olarak görmeyen Schumpeter, bunun yerine siyasal hayatın gerçeklerini görerek daha iyiyi hedefleyen bir tanım yapmıştır. Schumpeter'in ortaya koyduğu demokrasi modeli, başarılı siyasi kararlar için düzenlenen siyasal hayat ve kurumlar demektir (Schumpeter, 2017: 269).

Robert Dahl'e göre, çoğulcu bir nitelikte olan, iki boyutlu, rekabetçi seçimleri bulunan siyasal rejimler, daha doğru bir demokrasi tanımını karşımıza çıkarmaktadır. Dahl, modern demokrasiyi poliarşi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, adil seçimlerin yanında özgür bir siyasal ortamın varlığı demokrasi için olmazsa olmaz öğelerdendir. Dahl, modern, çoğulcu demokrasilerin bir üst modelinin poliarşi rejimleri olduğunu ve bunun bir üst noktasının da siyasal demokrasi tanımına uyan rejimler olduğunu vurgulamaktadır. Schumpeterci tek boyutlu demokrasi ile Dahl'ın ortaya koyduğu iki boyutlu demokrasi kavramları, demokrasileri tanımlama noktasında iki önemli ayrımı ifade etmektedir (Sayarı ve Bilgin, 2018: 58-63).

Demokrasinin tarihsel süreçteki gelişimi, dönem dönem değişkenlik arz eden uzun bir perspektiftir. Demokrasi tarihine ilişkin, ünlü siyaset bilimci Huntington'un tezi dikkat çekicidir. Huntington, dünyada demokratik devletlerin son iki yüzyılda artan ve azalan bir grafik çizdiği tezini ortaya atmaktadır. Demokratik rejimlerin sayısının dönem dönem arttığını, dönem dönem de azaldığını belirten Huntington, son iki yüzyılı dünya tarihi açısından birinci, ikinci ve üçüncü demokratikleşme dalgası olarak ayırmıştır. Birinci dönem demokratikleşme dalgasının Fransız Devrimi ve Amerikan Devrimi olduğunu saptayan siyaset bilimci, bu dönemde demokrasinin asgari düzeyde kurumsallaşma sağladığını ortaya atmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan Hitler ve Mussolini iktidarlarıyla demokrasinin sekteye uğradığını vurgulayan Huntington, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kısa bir demokratikleşme dalgasının ortaya çıktığını söylemektedir. Ancak bu dalga da, Latin Amerika'daki askeri darbelerle yeniden sekteye uğramıştır (Huntington, 2000: 25-40).

Huntington'ın tezine göre, üçüncü demokrasi dalgası için 1974 tarihi bir mihenk taşıdır. Portekiz'deki dikta rejiminin askeri darbeye yıkılmasının ardından dünyada yeni bir demokrasi dalgası başlamıştır. Demokrasi dalgalanması teorisinde, her yurttaşın oy kullanabildiği yani asgari olarak seçme hakkının olduğu fikrini öne çıkaran Huntington, bu anlamda 19. yüzyıl sonrası dünya ülkelerini incelemiştir (Sayarı ve Bilgin, 2018: 63-66).

Huntington, bir ülkede demokratik olmayan uygulamaların ardından demokrasiye doğru geçişi ifade eden ara dönemlerin yaşandığı değerlendirmiştir. Bu bağlamda, tam olarak temsili, liberal, çoğulcu demokrasilerin olmamasına rağmen en azından kısmi demokratikleşme adımlarının atıldığını vurgulamıştır. Bu tezin ana inceleme noktalarından olan Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından sonra 1990'lı yıllarda kurulan bağımsız cumhuriyetlerin

yaşadığı demokratikleşme süreci de, Huntington'un burada bahsettiği üçüncü demokratikleşme dalgası teorisi yönünden incelenecektir.

1.1.2. Otoriter Rejimler

Otoriter rejimler; demokratik anlamda kabul edilmeyen, temelde bir kişinin, kurumun veya partinin devlet üzerindeki kesin egemenliğinin bulunduğu rejim türleridir. Bu rejimlerde, demokratik olarak kabul edilen ülkelerdeki serbest, adil ve özgür seçimler, özgürlükçü siyasal hayat görülmemektedir.

Otoriter rejimlerde, halkın genel olarak temel hak ve hürriyetlerine yönelik anayasal olmayan sınırlamalar söz konusu olmuştur. Temel hakların katı bir şekilde baskılandığı bu yönetimler, güçlü yürütme yapıları ile hayata geçirilmektedir. Bu yönetimler temel olarak tek adamcı ve baskıcıdır. Buna paralel olarak; bireylerin yaşam biçimlerine yönelik müdahalelerin olağan hale geldiği, halkın geneline hitap eden tek bir ideolojinin sosyal hayatı dizayn ettiği totaliter rejimler ise farklı bir antidemokratik devlet yapısını ifade eder (Gürsoy, 2018: 76-77).

Otoriter rejimler, geleneksel meşru otoriteden farklıdır, iktidarın kaynağı tektir ve bir merkeze bağlıdır. Otoriter rejimler, bir liderin sultasında biçimsel anlamda iyi belirlenmemiş siyasal sistemlerdir. Çoğunluğa sınırlı bir şekilde yer verilirken; iktidarın örgütlenme biçimi bakımından totaliter rejimler gibi siyasal sisteme hakim olan tek parti rejimlerini andırmaktadır (Linz, 2017: 161-164).

Otoriter rejimlerin hayata geçirilmesinde ideolojik hareketler ve siyasi zihniyet kavramları öne çıkmaktadır. Çünkü, otoriter yönetimler, halkı bu iki sosyal gerçeklik üzerinden yönetmektedir. Linz'e göre, otoriter rejimlerde zihniyetin yarattığı siyasi mobilizasyon süreci, halkı iktidara mecbur bırakarak iktidarın sürekliliği için gereklidir. Bu anlamda Linz, otoriter rejim türlerini tanımlarken; sınırlı çoğulculuk, halkın siyasetten uzaklaştırılması, zihniyetin egemenliği öncüllerini ortaya atmıştır. Juan Linz'in analizleri neticesinde dünyada otoriter rejimler; askeri darbeler, devrimler ve muhalefetin sindirilmesi ile oluşmaktadır (Gürsoy, 2018: 77-85). Gerçekten de, otoriter rejimler olağanüstü hal iktidarlara olduğu için askeri darbeler ve devrimler sonucu yönetime gelmektedirler. Bu tür yönetimlerde, muhalefet sindirilerek siyasal sistem tek bir odağa bağlanmaktadır.

Otoriter rejimler, dikta rejimlerinden totalitarizme, totalitarizmden de sultancı rejimlere geniş bir skalada karşımıza çıkmaktadır. Diktatörlük veya dikta rejimlerin tarihi kökenlerine bakıldığında, bu kavram, Roma İmparatorluğu'nda "dictator rei gerundae cause" olarak tarif edilmiştir. Hukuk düzeninin olağanüstü şartlarda meşruiyet verdiği bu yönetimlerde iktidarlara, sistemde etkili konumdadır. Bu yüzden, günümüzde negatif, olumsuz bir anlamda kullanılan

diktatörlük, kavramın doğasının değişmesinden ibarettir. Anayasanın dışına çıkan, olağanüstü şartlarda ortaya çıkan, devlet makamlarını kendine göre genişleten rejimler diktatörlük olarak tarif edilmektedir. Juan Linz, diktatörlüğü; demokratik, geleneksel veya otoriter türleri bulunmakla birlikte yönetime gelmesi ve iktidarı kullanması bakımından kendinden önceki hukuk düzenini tanımayan yönetimler olarak analiz etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na dünyayı sürükleyen Almanya'da Adolf Hitler, İtalya'da Benito Mussolini, Sovyet diktatörü Joseph Stalin ile İspanya'da Franco yönetimi, Portekiz'deki Salazar iktidarı dikta rejimlerinin en bilinen örneklerindendir (Linz, 2017: 30-33).

Bir otoriter yönetim biçimi olan Totaliter Sistemler, devletin, medyadan ekonomiye, aile hayatından siyasal hayata kadar toplumun bütün dinamiklerini kontrol ettiği politik sistemlerdir. Totaliter sistemlerde iktidarlar için, ortak ideolojinin etkisi büyüktür. Dünya tarihinde komünist veya faşist rejimlerde örnekleri olduğu üzere ideoloji, devletin yönetim mekanizmasında belirleyici bir unsurdur. Totalitarizm, bir anlamda elitist bir grubun, tek partinin iktidarı olarak anlaşılrsa da tek adam yönetimleri de, diktatör rejimlerin de totaliter bir tarafı mevcuttur. Karşılaştırmalı siyaset bilimi araştırmacılarından Friedrich ve Brzezinski, 1930'lardan itibaren diktatör rejimlerin bu yeni tipi olan Totaliter yönetimleri tanımlamak için bazı temel özellikler belirlemişlerdir. Bunlar; totalist ortak bir ideoloji, ideolojinin harekete geçirdiği tek parti iktidarı, kitle iletişimin, ordunun, ekonominin tek bir merkezden kontrol edilmesidir. Toplumu yönlendirmek ve iktidarı kurgulamak için devlet iktidarı başta olmak üzere bir devletteki hemen hemen her şeyin tekelleştirilmesi mecburidir (Linz, 2017: 35-38, Friedrich ve Brzezinski, 2014: 22).

Totaliter yönetimlerin nihai amacı, ortak ideolojinin zaferi için, sosyal devrimin gerçekleşmesi için, seçkin bir kadronun, grubun, siyasi hareketin merkezi idareyi ele almasıdır. Bu amaç doğrultusunda, halkın birliği ve ideolojinin zaferine inanması gerekmektedir. Totaliter rejimler, bu tanıma göre kısmen kapalı yapılar olarak meydana gelmiştir. Dış dünyayla ilişkisi bir hayli kapalı olan sistemlerde, ulusal bilinç, milliyetçi kimlik, şovenizm ve faşist uygulamalar yaygındır. Gelişen teknoloji, kitle iletişim araçlarının halkın geneline yayılmasının ardından siyaset bilimciler, bu yeni tür otoriter rejimleri tanımlama amacını gütmüştür. Zira gelişen teknolojiyle beraber, yeni iletişim araçlarının yaygın hale gelmesi sonrası, kitleleri harekete geçirecek araçlar da artış göstermiştir. Geniş halk kitleleri, propaganda faaliyetlerine daha fazla duyarlı olmaya başlamıştır. Bu yoğun propaganda süreci, siyasette etkisini göstermeye başlamış ve halk kitlelerinin yönlendirilmesi daha kolaylaşmıştır. Komünist Çin, pek çok açıdan totaliter rejim örneklerindendir.

Sultancı rejimler, Juan Linz tarafından otoriter ve totaliter rejimlerden ayrılan bir yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu rejimler, hükümdarın siyasi otoritesinin çok güçlü olduğu, herhangi bir ideolojiye bağlı olmaksızın siyasi sisteme egemen olduğu dikta yönetimleridir. Juan Linz ve Alfred Stepan, otoriter ve totaliter rejimleri tanımlarken, üçüncü bir tür olarak Sultancı rejimleri ortaya atmıştır. Bu kavram, Marx Weber'in Patrimonyalizm tanımının bir ileri aşamaya geçmiş halidir (Sözen, 2018: 50).

Siyasal çoğulculuğun olmadığı, ekonomide ve sosyal hayatta, liderin, despotun izin verdiği ölçüde bir sınırlı çoğulculuğun hayata geçirildiği sultancı sistemlerde, hukuk devletinden veya demokratik öncüllerden bahsedilememektedir. Sultanın, liderin gösterdiği ideolojik hedefin siyasi hayat ve kurumlarda etkisinin mümkün olduğu bu tür rejimler de, otoriterliğin, dikta rejimlerinin bir türüdür. Lider kültü, hukuk devletinin işlememesi ve siyasi kurumsallaşmanın eksik olması, Sultancı rejimlerin önemli bir ölçütüdür. Bu açıdan Linz ve Chehabi'nin yazdığı "Sultanistik Rejimler" eserinde de ortaya atıldığı üzere bu tür yönetimler, ortadan kalksa dahi demokrasiye geçişin hayli zor olduğu rejimlerdir (Sözen, 2018: 50-52).

Sultancı rejimlerin, Filipinler diktatörü Ferdinand Marcos'tan Romanya'da Çavuşesku diktatörlüğüne, Şah dönemi İran'ına pek çok örneği mevcuttur.

1.1.3. Karma Rejimler

Demokrasi ve otoriterlik arasında bulunan karma rejimler, siyasi sistemler arasında bir tür ara form olarak nitelendirilmektedir. Bu sistemlerde, demokratik kurumlar yalnızca şekil yönünden demokratik sistemlerdir. Rejim, reel politik olarak, siyasi sistemin örgütlenişi ve karar alma mekanizmaları bakımından bu şekilde işlemektedir. Karma rejimler, aslında ülkenin sistem tanımında demokratik normlarını görünür kılabilmek için otoriter yönetimlerin bir ölçüde üstünün örtüldüğü rejimlerdir. Karma rejimler üzerine incelemeleri ile bilinen Juan Linz, otoriter rejimlerdeki siyasi parti sisteminin, hakim parti etrafında şekillenen uydu partileri tarafından oluşturulduğunu savunmaktadır. Bu ülkelerdeki siyasi parti sistemi, hükümet sisteminde de benzer özellikler göstermektedir (Linz 2000: 60). Yine bir siyasi sistem teorisyeni olan Larry Diamond ise, karma rejim tiplerini incelemiş ve 1980'lerin başından itibaren birçok ülkede bu tür rejimlerin şekillendiğini kaydetmiştir. Karma rejim tecrübeleri, liberal demokratik ilkeler, temel hak ve hürriyetlerin tesis edilmesi, çoğulcu demokrasi ve vatandaşların yönetime katılması noktalarında yetersiz kalmaktadır (Diamond 2002: 21-23).

Bu noktada, demokrasi ve diktatörlüklerin bir tür karışmış hali olarak tarif edilen karma rejimlerin, ekonomik, siyasi ve kurumsal değişmeye rağmen; var olan belirli siyasi kültürel kodlarının ve yönetsel eğilimlerinin değişmediği ileri sürülmüştür. Nitekim bu tezin de önemli

savlarından birisi olan kültürel arka planın siyasal kültürün, ülkenin hükümet sisteminde ve siyasal rejiminde en belirleyici faktör olduğu görüşü, bu anlamda uyuşmakta ve uygunluk göstermektedir. Yani, ülkelerin uyguladıkları siyasal sistemleri ve buna bağlı olan hükümet sistemleri, siyasal kültürlerinden ayrı görülememektedir. Siyasal kültür, bir ülkenin yönetsel eğilimlerini, siyasal sistemlerinin şekillenişini etkiler. Toplumların ait olduğu bir medeniyet merkezi vardır ve sosyal tabakalar, bu ekseninde hareket etmektedir. Yönetimler, toplumların aynası olduğuna göre rejimlerde toplumun siyasal kodlarına göre oluşmaktadır (Alkan, 2011: 8).

Demokrasi ve diktatörlüğün özelliklerini içerisinde barındıran ancak sınıflandırma açısından ikisine de uymayan rejimler, akademik literatürde karma siyasal rejimler olarak tanımlanmıştır. Sözen'e göre karma rejimler; seçimli otoriterlik, hibrid rejimler ve sorunlu demokrasiler olarak üç ana kategoriye ayrılmıştır (Sözen, 2018: 66-67, Schedler, 2006: 2-7).

Seçimli otoriterlik veya seçimli demokrasiler, demokratik kurumların görünür olduğu ancak seçimlerin işlevsiz olduğu ve hatta göstermelik olduğu rejimlerdir. Seçimli otoriterlikte, seçimlere birden fazla parti girse de, seçim sonuçları önceden bellidir. Diamond'ın "rekabetçi otoriterlik" olarak tanımladığı seçimli otoriterlikte, açık, özgür ve adil seçimler yoktur. Bu yüzden, siyasal sistemi kontrol eden otorite, göstermelik demokratik hayata izin vermektedir. Seçimli otoriterlik kavramının en net tanımı budur. Bu tanımı ilk olarak Juan Linz, Totaliter ve Otoriter Rejimler eserinde kullanmıştır. Karma rejim tanımına uyan seçimli otoriterlik örnekleri, tarihte Sırbistan'da Miloşević iktidarı, Peru'da Fujimori ile günümüz Putin Rusya'sında görülmektedir. Vatandaşların seçimlere katılabildiği ancak bunun sonucunun otoriter yönetim tarafından çoktan belirli olduğu seçimli otoriterlik, muhalefeti de sindirmiştir. Ülkede muhalefet, yönetimdeki tek partinin izin verdiği kadar etkili olmaktadır. Siyasi özgürlüğün asgari seviyede olduğu seçimli otoriterlik, otoriter yönetimler ile demokratik rejimler arasında bir yerde konumlanmaktadır. Schumpeter'e göre, seçimli otoriterlik kavramında, siyasal hayatta asgari demokratik standartların varlığı mevcuttur ancak sistemi kontrol eden otoriter yönetimlerin kendisidir (Sözen, 2018: 66-67, Schumpeter, 2017: 25).

Karma rejimlerin analizinde siyaset bilimcilerin, seçimli otoriter rejimlerin bir alt tipi olarak incelediği bir diğer tanımlama da hegemonik seçimli otoriterlik yönetimleridir. Hegemonik seçimli otoriterlik rejimlerini, rekabetçi otoriter rejimlerden ayırmanın hayli zor olduğunu belirten Diamond, bu tür rejimlerde; seçimlerin rekabetçi olmadığı yalnızca göstermelik seçimlerin yapıldığını aktarmaktadır. Bu tür rejimlerde, siyasal sistemde etkili olan, devlet iktidarını yöneten hakim tek partidir. Çoğu zaman devlet başkanı da olan tek parti lideri, karizmatik bir liderdir ve mutlakiyete yakın bir otoriteye sahiptir. Hegemonik seçimli otoriter

rejimler, demokratik olmaktan bir hayli uzaktır ve tam otoriter rejimlere daha fazla yaklaşan bir yerdedir. Karma rejimler üzerine ciddi araştırmaları bulunan Diamond'un 2001 yılında dünyadaki 192 ülkeyi kapsayan araştırması bu anlamda dikkat çekicidir. Diamond, "Karma Rejimleri Düşünmek" isimli çalışmasında, o dönemde dünyada 25 ülkenin hegemonik seçimli otoriter özellikler gösterdiğine dikkat çekmektedir. (Diamond, 2002: 30-31).

Konu hakkında bir diğer araştırmanın sahibi olan Howard ve Roessler, 2006 yılında yaptıkları bir çalışmada Hegemonik Seçimli Otoriter Rejimleri inceleyerek önemli bir tanımlama yapmışlardır. Bu tanıma göre, Hegemonik Seçimli Otoriter Rejimler, siyasal kurumsallaşmanın, siyasal hayatın bir ögesi olan serbest seçimleri düzenli bir şekilde uygulamaktadır. Ancak bu seçimlerin sonucu, önceden belirlenmiştir ve asla rekabetçi değildir. Çünkü; ülkede iktidar partisi, muhalefet üzerinde egemen bir statüdedir. Fiilen tek parti iktidarlarını andıran bu yönetimler, hukukun üstünlüğü, evrensel insan hakları gibi kaygıları olmayan baskıcı rejimlerdir. Hegemonik seçimli otoriter rejimler, hakkında diğer bir araştırmanın sahibi olan Schedler'in (2007: 12) araştırmasında, Kuzey Afrika ülkeleri ve Latin Amerika ülkelerinin yanından Sovyet sonrası kurulan bağımsız cumhuriyetler yer almaktadır. Schedler'e göre, hegemonik seçimli otoriter rejimlerin en bariz örnekleri, Azerbaycan, Belarus ve Kazakistan'dır.

Hibrid rejimler kavramı ise, seçimli otoriterlik ve sorunlu demokratik rejimler arasında kalan karma rejimleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tür yönetimler hem demokrasi hem de otoriter rejimlerin özelliklerini kendinde birleştirmiştir. Ülkede, demokratik rejimlerin ayırt edici özelliği olan çok partili seçimler yapılsa da demokratik özgürlükler bağlamında idarenin ciddi baskıları mevcuttur (Sözen, 2018: 68).

Bir diğer karma rejim tipolojisi olan sorunlu demokrasilerde, demokratik seçimlerin olduğu ancak bu seçimlerin adil ve özgür bir niteliği olmadığı görülmektedir. Hesap verilebilirlik, kuvvetler ayrılığı ve hukuk düzeni bu tür rejimlerde işlememektedir. Ünlü sistem teorisyeni Guillermo O'Donnell, "Delegatif Demokrasi" makalesinde bu tür rejimleri incelemiştir. Özellikle Latin Amerika ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkelerinde bu tür sorunlu demokrasilerin mevcut olduğunu ileri sürmektedir. (O'Donnell: 1994, 55-56). Demokratik ve otoriter rejimler arasında bir ara form olarak sorunlu demokrasiler; demokratik rejimlerin olmazsa olmazlarından hukuk devleti, özgür seçimler ve liberal devlet nitelikleri ile hesap verilebilirlikte eksikliği olan yönetimlerdir (Sözen, 2018: 70-71).

1.2. Hükümet Sistemleri

Modern demokrasiler, uyguladıkları hükümet sistemleri anlamında birbirinden ayrılmaktadır. Ülkelerdeki siyasal hayat ve kurumlara göre, siyaset bilimciler tarafından analiz edilmiş ve belirli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. İçerisinden çok farklı varyasyonlar çıkmasıyla birlikte üç temel hükümet sistemi bulunmaktadır. Bunlar; parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemidir. Hükümet sistemleri, bağlı bulunan yönetsel felsefe ve bunun ortaya çıkardığı bazı yapısal fonksiyonlardan ötürü (demokratiklik, siyasal temsil, yönetimde adalet, vb.) kendi içlerinde bazı modellere ayrılır. Siyaset bilimciler tarafından kurgulanan bu modellemeler arasında Michael Shugart'ın siyasal sistem kurgusu dikkat çekicidir. Shugart, ABD'de uygulanan sisteme saf Başkanlık, Fransa'da kristalize olan sisteme Yarı Başkanlık ve İngiliz siyasal sistemi içerisinden çıkan sisteme ise Parlamenter sistem demiştir. Bunların haricinde; Başkanlı Parlamenter ve Başkancı Parlamenter sistemlerde ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Shugart'tan akt Gönenç, 2005: 75-76). Diğer bir siyaset bilimci ve siyasal sistem kuramcısı olan Fish'in sınıflandırması ise; Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem, Yarı Başkanlık Sistemi, Rusya Federasyonu'nda bugün hala ön planda olan ve bir dönem Almanya'da uygulanan Süper Başkanlık Sistemidir (Türkiye Barolar Birliği, 2005: 77).

Bu bölümde, tezin ana araştırma konu başlıklarından hükümet sistemlerinin bu birbirinden farklı üç modeli incelenecektir.

1.2.1. Parlamenter Sistem

Demokratik hükümet sistemlerinin sistematik hale gelmiş ve kabul görmüş üç çeşidi, tarihsel anlamda parlamenter rejimler, başkanlık sistemleri ve yarı başkanlık sistemleridir. Parlamenter Sistem, tanım olarak yasama gücünün sistemde en etkili halde olmasıdır. Bu sistemin en karakteristik özelliği, yürütmenin yasamanın içinden çıkması ve hükümetin, parlamentoya karşı sorumlu olmasıdır. Yasamada etkili olan, parlamento gücünü arkasında bulunduran siyasi grup, devlet iktidarını da, iktidar meşruiyetini de elinde bulundurmaktadır. Arend Lijphart'a göre, bir sisteme parlamenter rejim tanımlaması yapmak için bir diğer önemli öncül, yürütmenin kolektif sorumluluğu ilkesidir. Bu ilkenin anlamı, bir parlamenter sistemde yürütmeye ait bütün kararların ortak bir şekilde alınmasıdır (Teziç: 2005: 407).

Parlamenter Sistem, dünyada ilk olarak İngiltere'de uygulanmıştır. İngiltere siyasi tarihinin içerisinden çıkmış bir hükümet sistemi modelidir. İngiliz monarşisine karşı halkın iradesini öne çıkarmanın önemine yönelik Magna Carta (1215), Haklar Bildirgesi (1628), Haklar Yasası (1689) parlamentonun gücünü ortaya çıkaracak ilk adımlardandır. Klasik

dönemde, yürütme gücünü elinde bulunduran kral ile yasama gücünü elinde bulunduran parlamento arasında uyum için ortaya konulan yasalar, kralın sorumluluğunu ortadan kaldırmak için yürütmenin yetkisini almıştır. Parlamantonun devlet üzerinde egemen güç olmasının ardından bu sistemin ilk nüveleri meydana gelmiştir. Bunun ardından 18. Yüzyıl İngiltere’inde ortaya çıkan Bakanlar Kurulu ve Kabine, Parlamenter sistemin öncüllerini oluşturmaya başlamıştır.

İngiltere’de Parlamantonun, halkın temsili ile belirli bir meşruiyet oluşturması ve devlet üzerinde Kral’ın yanında egemen olmaya başlamasının ardından Parlamenter Sistem denilen sistem yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Oy hakkı, siyasi partilerin oluşması, modern siyasi hayat ve kurumların oluşmasıyla 19. Yüzyılda İngiltere’de Westminster Sistem ya da diğer adıyla Parlamenter Sistem kurumsallaşmıştır. Yasama yetki ve sorumluluğunu haiz olan İngiliz Parlamentosu ile ulusal birliğin sembolü, siyasi yetki ve sorumluluğu olmayan Kraliçe, artık İngiliz siyasal sisteminin yeni döneminde etkili unsurlar olmuştur. Devlet yönetimi ve yürütme gücü ise Bakanlar Kurulu ve Başbakan’ın elindedir. Parlamenter Hükümet Sistemi, Birleşik Krallık, İngiliz Milletler Topluluğu, Kuzey Avrupa ülkeleri ve dünya üzerindeki birçok ülke tarafından uygulanmıştır (Tunçkaşık, 2015: 17-22).

Parlamenter Sistemlerin genel özelliği, yürütmede iki başlılık ilkesidir. Yürütme gücünü elinde bulunduran Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’dur. Cumhurbaşkanı, bu noktada sorumsuz yetkili, Bakanlar Kurulu ise sorumlu yetkilidir. Kabine ya da Bakanlar Kurulu’nun, yetki ve sorumluluğu bu anlamda gayet geniştir. Çoğu uygulamada devlet başkanı ya da Cumhurbaşkanı daha sembolik bir statüdedir. Halkın seçtiği, halkın iradesini halk adına kullanan kişi ya da kurumlar, Parlamenter Sistemlerde daha etkilidir. Bu noktada, parlamenter hükümet sistemlerinin bir diğer özelliği devlet başkanlarının sorumsuzluğu ilkesidir. Bunun yanı sıra, parlamenter rejimlerde Bakanlar Kurulu’nun sorumluluğu ilkesi çok önemlidir. Bu ilke, kabinenin iş ve işlemlerinde parlamentoya karşı sorumlu olması anlamına gelmektedir. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran çoğunluk partisi, Bakanlar Kurulu’nu oluşturmaktadır. Yürütme organının bir kanadı olan Bakanlar Kurulunun, yetki ve sorumlulukta parlamentoya karşı sorumlu olması ilkesinin, parlamenter rejimlerin ayırıcı bir özelliği olduğu siyaset bilimciler arasında ortak bir görüştür.

Bir hükümet sistemi olarak Parlamenter Sistem, günümüzde modern demokrasiler ve ekonomik anlamda güçlü olan ülkeler arasında yaygın olarak uygulanmıştır. Yarı Başkanlık ve Başkanlık Sistemlerine oranla siyasi istikrar, ekonomik düzey ve demokratik standartlar anlamında Parlamenter Sistemi uygulayan ülkelerin daha önde olması dikkat çekicidir.

Özellikle, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri arasında yaygın olduğu görülmektedir.

1.2.2. Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı Başkanlık Sistemi, akademik anlamda ilk olarak 1970 yılında Maurice Duverger tarafından kullanılmıştır. Parlamenter sistem ve başkanlık sisteminin ortak noktalarının bulunduğu Yarı Başkanlık Sistemi hakkında Duverger'in tanımı gayet kapsayıcıdır. Duverger'e göre, devlet başkanının geniş yetkilere sahip olduğu, devlet başkanının halk tarafından seçildiği ve hükümetin yasama organı olan meclise karşı sorumlu olduğu hükümet sistemleri, Yarı Başkanlık Sistemi'ni ifade etmektedir. (Aktaş ve Coşkun, 2015: 125). Fransa'daki siyasal hayat ve kurumlar, Yarı Başkanlık Sistemi'nin tüm özelliklerini taşımaktadır. Bu manada, Yarı Başkanlık Sistemi, Fransa'da kristalize edilmiştir.

Başkanlık Sistemi ve parlamenter sistemin bir tür karışımı olarak tarif edilen bu hükümet sisteminde, yürütme erki, yasamanın içerisinde çıkan bir hükümetin yanında bir de halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'ndan oluşmaktadır. Yani parlamenter sistemlerde olduğu gibi yürütme gücü iki başlıdır. Yine Yarı Başkanlık Sistemi'nde kabine, bakanlar kurulu ve en önemlisi de Başbakan bulunmaktadır. Bilindiği üzere, Başkanlık Sistemi'nde kabinenin başında bir başbakan bulunmaz. Kabinenin, Bakanlar Kurulu'nun başı, devlet başkanıdır. Yürütme gücü, hem meclise hem de Cumhurbaşkanı'na karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı, parlamenter sistemlerden farklı olarak yalnızca devletin başı değil aynı zamanda hükümetin de başındadır. Bu özelliğinden ötürü, sembolik bir temsiliyeti yoktur, çok daha geniş yetkileri ve sorumlulukları bulunmaktadır (Yazıcı, 2011: 93).

Yasama organı, temel işlevlerinin yanı sıra hükümete güvenoyu vermektedir ve gerektiğinde hükümeti düşürme yetkisine sahiptir. Başkanlık Sistemi'nde yürütmenin elinde olan bazı güç ve yetkiler, Yarı Başkanlık rejimlerinde parlamentoya aittir. Olağanüstü hal ilanından af yetkisine kadar adı geçen bu yetkiler, parlamentoda (Fransa'da Ulusal Meclis) kurulan anayasal komisyonlar eliyle kullanılmaktadır. Yarı Başkanlık Sistemi'nde Başbakan, yasamanın yasa yapma sürecine katılır ve kanun teklifi etme yetkisi bulunmaktadır (Uluşahin, 2003: 200-203).

Yarı Başkanlık Sistemi, yasama ve yürütme organı arasındaki uyumlu ve bağımlı ilişkiye dayanmaktadır. Yarı Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi'nden daha genç olması bakımından özellikle güçlü yürütme tehlikesine karşı temkinli bir hükümet sistemi modelidir. Bu bağlamda, yürütmenin güçlendirilmesi tezini savunan Başkanlık Sistemlerinden ayrılmaktadır. Adından da anlaşıldığı üzere alışlagelmiş iki hükümet sistemi

arasında bir form olan Yarı Başkanlık Sistemi, Fransa, Avusturya, Weimar Almanya'sı, İzlanda, Finlandiya gibi ülkelerde küçük farklılıklarla birlikte başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bu sistemde; Başbakan ve devlet başkanı, yürütme yetkisini birlikte kullanmaktadır. Bu durumun yürütmede bir düallite yaratması muhtemeldir. Devlet başkanı, parlamentodan bağımsızdır ancak hükümet etme yetkisi tek başına kendisinde değildir. Bunun karşısında Başbakan ve Bakanlar Kurulu, yasama organının içerisinde çıkmaktadır. Başbakan ve kabinenin meclisle doğrudan bağımlı olması gerekmektedir. Yürütmede çift başlılık uygulaması, Yarı Başkanlık Sistemlerinde, bu konuda akademik metinler ortaya koyan Duverger, Sartori ve Linz gibi siyaset bilimcilerin ortaklık ettiği bir gerçekliktir. Bu dönem dönem, devlet başkanı ve Başbakan arasındaki inişli çıkışlı ilişkilere, farklı dengelere sebep olmaktadır (Yazıcı, 2017: 95-99).

Fransa'da beşinci Cumhuriyet olarak da bilinen 1958 Anayasası'nda 1962 yılında yapılan anayasa değişikliği ile beraber bu sistemin ilk çekirdeği oluşmaya başlamıştır. Yarı Başkanlık Sistemi'ni oluşturan ilk nüve, Fransa'da devlet başkanının halkın seçmesine izin veren uygulama olmuştur. Charles de Gaulle'nin sistemde etkili bir konuma gelmesi için hazırlanan bu sistem, dünyada yaygın olarak Yarı Başkanlık şeklinde ifade edilmektedir (Linz, 1994:48). Yarı Başkanlık Sistemi, Weimar Almanyası ve Finlandiya'da da uygulanan sistemi tanımlasa da Fransa ile özdeşleşmiştir. Bundan sonraki kısımda, Fransa'da uygulanan hükümet sisteminin özellikleri incelenecektir.

Fransa'da oluşturulan her anayasa, bir önceki anayasaya ve bir önceki hükümet sistemine tepki olarak hazırlanmaktadır. 1962 yılında V. Cumhuriyet olarak bilinen dönemde 1958 Anayasası'nda yapılan anayasa değişikliği, Fransa'ya istikrar getirmek için hazırlanmıştır. General Charles de Gaulle tarafından ortaya konulan bu uygulama, halkın seçimine dayalı devlet başkanı ile devlet başkanının klasik parlamenter sistemden daha etkili bir konumda olduğu yeni bir yönetim öngörmektedir. De Gaulle, istediği güçlü yürütmeci yapıyı, anayasaya yansıtmak için bir taslak hazırlatmış ve güçlü devlet başkanı temsiliğini önemsemiştir. (Eroğul, 2005: 140-144; Korkmaz, 2015: 113)

Charles de Gaulle, istikrarsızlık yaratan hükümet sistemine karşı Dördüncü Cumhuriyet Anayasası'nın ortadan kaldırılmasını istemiştir. Yeni anayasanın kuruluşu sürecinde, Charles de Gaulle'nün sınırsız yetkisi vardır. Fransız ulusunun yükselmesi için kurucu irade gibi hareket etmektedir. 28 Eylül 1958'de yapılan referandum ile anayasa yüksek bir çoğunluk ile kabul edilmiştir. 1958 Anayasası, kuvvetler ayrılığı, güçlü yürütme yapısı ve yerel yönetime önem veren üniter devlet yapılanmasını öne çıkarmaktadır. Fransa'da anayasanın kuruluş süreci, kuvvetler ayrılığı, iktidarın kaynağının genel oya dayandığı, yürütmenin yasamaya karşı

sorumlu olduğu bir hükümet sistemi tasarımı vardır. Ancak, 1958 Anayasası'na getirilen 1962 değişikliği sistemi, günümüzde Yarı Başkanlık Sistemi olarak adlandırdığımız yapıya getirmiştir. Bu sistemin en bariz özelliği, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi olmuştur. 1962 yılında yapılan değişiklikte; devlet başkanının hükümete başkanlık etmesi, ulusun temsilinin parlamentodan devlet başkanın verilmesi uygulamaları hayata geçmiştir. Fransa'da Cumhurbaşkanının gücünü gösteren en büyük ibareler, 1962'deki anayasa değişikliği ile getirilmiştir. Maurice Duverger, Fransa'nın bu dönemini, seçilmiş kral ve ya geçici diktatörlük olarak tanımlamıştır. Fransa'da 1958 Anayasası, şu ana kadar yirminin üzerinde değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin ilki olan 1962 değişikliğinde, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ilkesi getirilmiştir. Fransa'da hükümet sisteminin siyasi süreci açısından ikinci önemli tarih 2000 yılında yapılan anayasa değişikliğidir. 2000 değişikliğinde, devlet başkanının görev süresi 7 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Görev süresinin düşürülmesi, iki dönem üst üste görev yapan başkanların, devlet iktidarını tek elde tutmasını engellemek için yapılmıştır. Uzun yılları kapsayan görev süreci boyunca kohabitasyon uygulamasının işlevsiz hale gelebilmesi nedeniyle sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kohabitasyon, birlikte yaşam anlamına gelmektedir ve Fransa'da 1986'dan sonra yaşanan siyasi olarak zıt kutupta olan devlet başkanı ve hükümetin birlikte yönetim tecrübesini tanımlamaktadır.

Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi'nin siyasi tarihine ilişkin sürecin ele alınmasının ardından ülkede, yürütme, yasama ve yargının durumunu değerlendirmek gerekmektedir. Fransa'da yürütme yapısı, devlet başkanı ve hükümetten oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, özellikle 1958 Anayasası'ndaki 1962 değişikliği ile beraber parlamenter sistemlerdeki sembolik rolünü bırakmış sistemdeki en etkili siyasi aktör konumuna getirilmiştir. Zira, Charles de Gaulle'ün ülkedeki gücünün ne derece yüksek olduğunu anlamak için ona geçici diktatör tanımlamasının yapıldığını unutmamak gerekmektedir (Eyüboğlu, 2014: 133-134). Fransız Anayasası'nda egemenliğe ilişkin maddelerden hemen sonra devlet başkanına dair hükümler gelmektedir. Fransa'da mevcut anayasa devlet başkanının görev ve yetkileriyle başlamaktadır. Anayasada, hükümetle ilgili dört madde, parlamentoya ilgili 10 madde, devlet başkanıyla ilgili ise 15 madde yer almaktadır. Fransa'daki siyasal geleneği ve hükümet sistemini anlamak için cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine kısaca bakılacak olursa, Fransa Anayasası madde 30'da cumhurbaşkanının kararıyla, parlamentonun olağanüstü toplantıya çağrılmasını kararlaştıracağı öngörülmüştür. Madde 52'de Cumhurbaşkanı'nın uluslararası anlaşması görüşmek ve onaya bağlamakla görevli olduğu kaydedilmiştir. Madde 58'de Cumhurbaşkanı, seçimlerin yargısal denetimini sağlamaktadır. Fransa'da devlet başkanının, tıpkı krallık sürecinde olduğu gibi af yetkisi vardır. Öte yandan, Fransa'da cumhurbaşkanı, anayasa madde 9'a göre, bakanlar

kurulan başkanlık etmektedir. Cumhurbaşkanı, silahlı kuvvetlere komutanlık etmektedir (md. 15) ve Fransa Parlamentosu'nu feshetme yetkisine (Madde 12) sahiptir.

Fransa'da Cumhurbaşkanı 1962 yılından bu yana halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanının yürütmenin diğer kanadı olan hükümetten ayrı ve bağımsız yetkileri mevcuttur. Fransa Anayasası'nın 16'ncı maddesine göre, devlet başkanı; referanduma gitme, kararname imzalama yetkisi ve Başbakanı atama yetkisi mevcuttur (Eyüboğlu, 2014: 135-137).

Fransa'da Başbakan ve hükümet, yürütmenin bir kanadını oluşturmaktadır. Ancak, Fransa'da devlet başkanının, yürütme ve sistem üzerindeki aşırı gücü nedeniyle, Başkanın hükümeti şeklinde tarif etmek mümkündür. Başbakanı atamak ve hükümeti belirlemek gibi görevleri bulunan devlet başkanı, Bakanlar Kurulu'na da gerektiğinde başkanlık etmektedir. Fransa Anayasası, 20'nci maddede "Ulusun politikasını hükümet belirler ve yürütür" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeye göre, hükümetin ülke üzerindeki gücünü göstermektedir. Ancak, Fransız siyasi geleneği V. Cumhuriyet ile beraber tamamen değişmiş ve devlet başkanı, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin de üzerinde bir konumda yer almaktadır (Eyüboğlu, 2014: 145-147). Fransa'da Başbakan, Cumhurbaşkanına referandum önerebilmektedir (Fransa Anayasası, Madde 11 ve Madde 89). Hükümetin, anayasa madde 39'a göre kanun teklifinde bulunma yetkisi mevcuttur. Yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu gereği, anayasanın 49'ncü maddesi 1'nci fıkrasına göre güvenoyu isteme yetkisi vardır. Hükümetin yürütülmesi ve yönlendirilmesi konusunda yetkisi bulunan Başbakan aynı zamanda yasaların uygulanmasıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararını da hükümet eliyle uygulama hakkına sahiptir.

Fransa'da yürütmede ortaklık içeren bazı unsurlar mevcuttur. Anayasanın 8'nci ve 13'ncü maddelerinde, Cumhurbaşkanının bakanları ve bazı yüksek memurları atama yetkisinin ancak Başbakanın da imzalaması halinde mümkün olacağı belirlenmiştir. Yasaların ikinci kez görüşülmek üzere, parlamento'ya gönderilmesi de Başbakanın imzasını gerektirmektedir (Fransa Anayasası, md: 10).

Fransa'da hükümet sistemi, V. Cumhuriyet'in 1962 reformu ile rasyonelleştirilmiş parlamenterizmden Yarı Başkanlık Sistemi'ne dönüşmüştür. Bu süreçte, 1958 Anayasası'nda başlangıçtaki durum ile 1962 sonrasındaki süreç aynı değildir. Artık halkın seçiminin tecelli ettiği merci, sadece parlamento değil devlet başkanlığı makamı da vardır. Yasamanın etkisinin yürütmeye oranla çok daha düşüktür. Fransa'da parlamento çoğunluğu ile devlet başkanının siyasi, ideolojik çoğunluğu örtüşürse, yasamanın etkisi çok daha düşük bir konumdadır.

1.2.3. Başkanlık Sistemi

Başkanlık Sistemi tanımı itibarıyla, yürütme gücünü elinde bulunduran devlet başkanının belirli bir süre için doğrudan halk tarafından seçildiği hükümet sistemleridir. Yürütmenin tek hakimi olan başkan, yasamadan farklı usul ve esaslarla iş başına gelmektedir ve yasamanın güvenoyuna bağlı değildir. Başkanlık Sistemi, Amerika Birleşik Devletlerinin siyasi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapısı ve koşullarına bağlı olarak geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bölünmüş bir toplum yapısı bulunmamaktadır. Partiler, politikaları ve ideolojileri bakımından birbirine zıt bir şekilde ayrılmamaktadır. Bunun aksine genel bir uzlaşma iklimi sisteme hakimdir. Amerika Birleşik Devletleri, radikal sosyolojik bölünme ve iç savaş sürecinin ardından kurulduğu için, siyasi parti sistemi bakımından görece olarak daha yumuşak bir yapıdadır. Ülkenin siyasi kültürü, çatışma değil uzlaşma, ayrışma değil fikri bölünme temelinde şekillenmiştir (Akçalı, 2007: 59-89). İşte bu siyasal ortam, bugün ABD başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde uygulanan bir hükümet sistemi tasarımı ortaya çıkarmıştır (Kaboğlu, 2000: 139).

Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemi, kuruluşundan bu yana üç temel dinamik üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; yürütme organının tek başlılığı, başkanın halk tarafından seçilmesi, başkanın yasamadan bağımsız oluşudur. (Gözler, 2010: 570-572) Başkanlık hükümet sisteminin en belirleyici ögesi, yürütmenin Parlamenter Sistem veya Yarı Başkanlık Sistemi modellerine göre daha güçlü bir yapıda olmasıdır. Bu güçlü yürütme yapısı sayesinde, esasında diğer hükümet sistemlerine oranla daha hızlı ve etkin bir yönetim sergileme ihtimali oluşmaktadır. Başkanlık sistemi, devlet başkanının direkt olarak halkoylaması sonucu seçilmesi ve bundan doğan meşruiyet; sınırlı görev süresi sayesinde çok daha cesur bir yönetim sergilemesi, yürütme gücünü paylaşmak zorunda olmaması sebepleriyle tek elden ve daha hızlı karar alabilme olanağı vermektedir. Ve bu siyasal ortam, istikrarı ve öngörülebilirliği sağlamaktadır (Gözler, 2012: 97). Parlamenter sistemlerde yürütme yasamanın içerisinde çıkarken, başkanlık sistemlerinde sert kuvvetler ayrılığı fikrinden ötürü yasama, yürütme ve yargı organları birbirinden farklı şekillerde seçilir. Montesquieu'nun yönetsel güçlerin mutlak bir şekilde birbirinden ayrılmasını öngören fikri, bu sistemin temellerini oluşturur. Siyasal kurumlar da bu minvalde birbirine karşı sorumlu ve bağımlı değildir. Bu da devlet yönetiminde, her gücün kendi sınırları içerisinde işini yapmasını ve dengeli bir sistem kurulmasını sağlamaktadır.

Başkanlık Sistemi, diğer sistemlerden farklı olarak yürütmenin tek başlı bir şekilde sistemi kontrol ettiği bir hükümet modelidir. Başkan, yürütmenin başıdır ve bu gücü tek başına yönetir. Halkoyuyla iş başına gelen başkan, karizmatik bir liderdir. Bu anlamda hem siyaset

hem de bürokrasinin başındadır. Bu anlamda bir kişi, hem yasamanın hem de yürütmenin üyesi olamamaktadır. Başkanların güçlü bir statüde yer alması, diğer hükümet sistemlerinden ayrılan yanlarının bulunması, denge ve denetleme mekanizması unsurunu gerekli kılmaktadır. Literatürde fren denge veya denge ve denetleme mekanizması olarak adlandırılan yapı, üç ana gücün (yasama, yürütme ve yargı) sistemde baskın hale gelmesini engellemektedir. Bu manada, devlet iktidarının ele geçirilmesine engel olmaktadır ve kurumların uyumlu bir şekilde işlemesini sağlamaktadır. Başkanlık Sistemlerinde yasama gücü, Kongre veya Meclis olarak adlandırılan ve halkoyuyla seçilen demokratik kurumlardan oluşur. Yasama organının, kanun yapmaktan başka bir görev ve sorumluluğu yoktur. Yürütme organı, bu yasalar çerçevesinde devleti yönetmektedir. Bu hükümet sistemi, yasama ve yürütme gücünün birbirini dengelemesi üzerine kurulmaktadır. Bu yüzden, hem yürütme hem de yasama farklı seçimlerle iş başına gelmektedir. Bu iki organ birbirinin görevine son verememektedir (Aktaş ve Coşkun, 2015: 57-59).

Amerika Birleşik Devletleri, kurucu babalar olarak tarif edilen kişiler eliyle şekillenen bir yönetim felsefesi ve bunun öngördüğü hükümet şekilleriyle idare edilmektedir. Birleşik devletlerin kuruluşu aşamasında John Adams'dan Alexander Hamilton'a, Benjamin Franklin'den George Washington'a kadar kurucu siyaset adamları, kendilerinden önceki yönetimlere, ülkenin salt siyasi kültürüne ve siyasi geleneğine uygun bir şekilde yönetim sistemi kurmak istemişlerdir. Başkanlık sistemi denilen olgu siyaset bilimcilerin üzerinde ittifak ettiği ve bu bölümün başında da belirtildiği şekilde Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı ilkesini temel almıştır. Başkanlık sistemleri, devletin iktidarını oluşturan güçler arasında paylaşıldığı ve temel devlet organlarının, sert bir şekilde birbirinden ayrıldığı hükümet şekilleridir. Amerika Birleşik Devletlerinde en saf hali olarak uygulanan başkanlık sistemleri, siyasi olarak sert bir şekilde bölünmüş bir toplumdan oluşmadığı için geçişken bir siyasi geleneğe sahiptir. İki partili bir siyasi parti sistemine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri, yine Montesquieu'nun ilkelerine uygun şekilde tekçi (monist) bir yapıdadır. Yani devlet iktidarının en görünür yüzü olan yürütme organının başı tek bir kişiden oluşur. Devlet başkanı, yürütmenin başıdır ve tek yetkili organıdır. Parlamenter (Westminister) sistemlerdeki; yürütme gücü, devlet başkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu gibi yapılardan bahsedilemez. Başkanlık sistemlerinde parlamento, yürütme gücü veya yargı birbirinden net halde ayrılmıştır ve bu organlar birbirlerini kesin bir şekilde denetlemektedir. Denge ve denetleme olarak ifade edilen bu ilke de devlet iktidarında sürekliliği sağlar. ABD sisteminin diğer hükümet sistemlerinden ayrılan bir yönü olan bu özelliklere denge ve denetleme mekanizması adı verilmektedir. Denge-denetleme mekanizması, ABD sistemini kuranların daha önceki siyasi tecrübelerden ders

çıkarak hazırladıkları bir olgudur. Özellikle Birleşik Krallık monarşisinden Amerika Kıtası'na kaçan koloniler, federal yapıya geçildiğinde, liberal demokratik değerleri öne çıkarmak için bu olguya sarılmışlardır. Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan Başkanlık Sistemi, birleşik devletlerin kuruluşuyla devirdaştır. Yönetim felsefesi anlamında da siyasi tarihi tecrübelerden etkilenmiştir ve bu temele dayanır.

Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı prensibi, sonraki dönemde hükümet sistemlerinden Başkanlık Sistemi'ne temel oluşturan fikir olmuştur. ABD, tarihi tecrübesi olarak yürütmenin tek başlı olmasını ve iktidara gelen devlet başkanının görev süresi boyunca kesintisiz bir şekilde yönetimde kalmasını öngörmektedir. Amerika Birleşik Devletlerindeki hükümet sistemini, 18. yüzyılda kuran ve kurgulayan devlet adamları, Locke'un ve Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı hakkındaki fikirlerini gayet iyi bilmekte ve desteklemekteydiler. Sistemde, kuvvetler ayrılığı fikrine uygun olarak sistem içerisindeki güçlerin birbirini frenlediği ve denge kurduğu bir yönetim mekanizması vardır. ABD'de eyalet anayasalarının çoğunda uygulanan kuvvetler ayrılığı ilkesinin sağlıklı olduğunun kanıtlandığı düşüncesinde olan kurucu devlet adamları, siyasal sistemi oluşturan kurumları bu ilkeler ışığında yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşacak şekilde kurgulamışlardır. Dolayısıyla, ABD sisteminde koalisyon yönetimleri ve yönetim krizlerinin yaşanmaması için sistem gereken önlemleri almaktadır. Yasama, yürütme ve yargı organlarının devlet iktidarını eşit bir şekilde paylaşmadığı ve özellikle yürütmenin başı olan devlet başkanının baskın hale geldiği hükümet sistemlerinde otoriter yönetimler ortaya çıkmaktadır. Özellikle, saf başkanlık sisteminin öngördüğü ilkeleri uygulamakla birlikte birçok açıdan antidemokratik nitelikler taşıyan Latin Amerika ülkeleri, Sovyetler Birliği sonrasında kurulan cumhuriyetler ve Kuzey Afrika'da kurulan sömürge sonrası devletler, Amerika Birleşik Devletleri dışında başkanlık sistemini uygulamışlardır. Bu ülkelerin hemen hemen tamamında Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan saf başkanlık sisteminin bir tür kopyası uygulanır. Bu tecrübeler, pek çok açıdan otoriter bir yapıdadır ve antidemokratik bir nitelik taşır. Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun bir siyasal tecrübenin ürünü olan başkanlık sistemi, özellikle demokratik açıdan sorunlu veya kusurlu demokrasiler statüsünde kabul edilmektedir. Birçok bağımsız düşünce kuruluşu, ABD'deki hükümet sistemini, kusurlu demokrasi statüsüne almıştır. The Economist Intelligence Unit isimli kuruluşun (2020), son raporu bu bağlamda dikkat çekicidir. ABD'de özgür seçimlerin varlığına rağmen yönetimdeki sorunlar ve halkın yönetime katılması noktasındaki eksiklikler ABD'yi bu sürece getirmiştir. Halkın yönetime katılmasındaki sorunlar ve yürütmedeki adaletsiz, çoğunlukçu uygulamalar, ülkedeki hükümet sisteminin ortaya çıkardığı sorunlardan yalnızca birisidir. Bu bağlamda, dünyada model ülke

olarak anılan ABD'nin bile demokratik anlamdaki sorunları başkanlık sistemine getirilen eleştirileri haklı çıkaracak niteliktedir.

Başkanlık hükümet sisteminin klasik ve en saf halinin uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yönetim örgütlenmesi, akademik literatürde de referans noktası ve temel olarak kabul edilmektedir. Birçok akademik çalışmada, başkanlık sisteminin en saf ve işleyiş bakımından başarılı tek örneğinin ABD olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, bundan sonraki bölümlerde, başkanlık sistemine dair özellikler anlatılırken referans noktası olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan sistem esas alınacaktır. Başkanlık sisteminde asıl amaç, hükümet kurgusunun net bir şekilde kuvvetler ayrılığı prensibine göre şekillenmesidir. Bu manada, sistemin ana fikrinde, yürütme yapısının şekillenmesi yatmaktadır. Yürütmenin biçimlenmesine göre diğer hükümet sistemlerinden ayrılmaktadır. Klasik parlamenter rejimlerde, yasama ve yürütme organı birbiriyle organik olarak bağlıdır (Aktaş ve Coşkun, 2015: 21). Özetle, sert kuvvetler ayrılığı, tek başlı yürütme ve fren-denge mekanizmasına dayanan başkanlık sistemi, ABD dışında Latin Amerika ülkeleri, Afrika ülkeleri ve Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerde uygulanmaktadır. Bu ülkelerin bulunduğu liste şöyledir:

ABD	Afganistan	Meksika	Haiti
Brezilya	G.K.R.Y.	Arjantin	Nikaragua
Bolivya	Seyşeller	Şili	El Salvador
Peru	Honduras	Burkina Faso	Sierra Leone
Kolombiya	Tanzanya	Küba	Zambiya
Dominik Cumhuriyeti	İran	Ekvator	Kosta Rika
Gana	Panama	Venezuela	Sri Lanka
Honduras	Türkmenistan	Panama	Azerbaycan
Uruguay	Endonezya	Filipinler	Kazakistan
Liberya	Paraguay	Sudan	Uganda

Amerika kıtasının, 1492 yılında İtalyan denizci Kristof Kolomb tarafından keşfedilmesinin ardından kıtaya, farklı milletlerden pek çok insan topluluğu ayak basmıştır. Bu farklı ırk ve grupların kıtaya yerleşmesinin ardından, bölgenin demografik yapısı yeniden şekillenmiştir. Adanın güneyine İspanya ve Portekiz kökenliler yerleşirken; Kuzey Amerika'da ise daha çok Büyük Britanya'dan gelen koloniler yer tutmuştur. Tarihi süreç içerisinde, kuzeye yerleşen toplulukların hürriyet, özgürlük ve yenilik yanlısı oldukları; güneydekilerin ise daha

çok ekonomik kaygıları güden zengin ve fakir arasındaki ekonomik uçurumların olduğu bir toplumsal yapı oluşturduğu düşünülebilmektedir.

18. yüzyıla gelindiğinde kıtanın kuzeyinde 13 İngiliz kökenli koloni bulunmaktadır. İngiliz kralından kaçan bu koloniler, bir süre daha özellikle ekonomik anlamda İngiltere'nin hegemonyası altında yaşıyorlardı. Bu bağlamda, monarşi, Amerika kıtasındaki koloni yapılarının menfaatlerinin karşısında bazı adımlar atmıştır. Takvimler Mart 1770'i gösterdiğinde Amerikan siyasi tarihine "Boston Katliamı" olarak geçen olay yaşanmış ve İngiltere askerleri, Boston'da yapılan bir gösteride pek çok kişiyi öldürmüştür. Buradan sonra krallık, Amerika kıtasındaki kolonileri yönetme noktasında biraz yumuşasa da güçlenen koloniler bağımsızlık mücadelesini ilan etmiştir. Adı geçen 13 koloni, 4 Temmuz 1776'da Bağımsızlık Bildirisine imza atarak, Amerika Kıtasında tarihi bir olaya ilk adımı atmıştır. Ve sırayla anayasalarını ilan ederek 1777'de konfederasyon haline gelmiştir. Amerikan kurucu babaları, konfederasyon sisteminin yeterli derecede etkili olmadığını kısa zamanda görerek; federasyon düzenini hayata geçirmişlerdir zira bu durum merkezi otoriteyi güçlü bir şekilde göstermekte ve yürütme erkinin etkin bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinin kurucu başkanı George Washington, federe devlet düzenini ortaya attığında, federasyon içerisindeki bazı devletlerin buna karşı çıktığı görülmüştür. 1787'de birleşik devletler yapısını oluşturan Philadelphia'daki federe devletlerin delegelerinden meydana gelen Philadelphia Konvansiyonu toplanarak federasyon sistemini tartışmaya açmıştır. Aynı yılın eylül ayında delegelerin büyük bir çoğunluğunun katılımıyla kıtadaki ilk anayasa yürürlüğe girmiştir (Çam, 1987: 90-91). Bu tarihsel süreç, ABD'de anayasanın tesis edilmesi ve Birleşik Devletler'in hükümet sisteminin geliştirilmesini sağlamıştır.

Hemen belirtmek gerekir ki, ABD Anayasası'nı oluşturan kurucu babalar, hükümet sisteminin fikri altyapısını John Locke ve Montesquieu'nun eserlerinden hareketle hazırlamışlardır. Aynı zamanda, bu siyaset felsefecilerinin fikirlerinden hareketle, yasama ve yürütme güçlerinin ayrılığı prensibine atıf yapmışlardır. Öte yandan, devleti oluşturan güçlerin sert ayrılığını ortaya çıkaran süreci, fren ve denge (checks and balances) uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Yani bu sistemi ayakta tutan olgu, yasama, yürütme, yargı organları arasında kurulan dengedir. Bunun ardından, 13 federe devletin oluşturduğu Amerika Birleşik Devletlerinin ilk anayasası kabul edilmiştir ve Amerikan Başkanlık Sistemi tesis edilmiştir. Aslında, başkanlık sisteminin tarihsel sürecine dikkat edilirse, parlamenter sistem gibi zaman içerisinde kurgulanmamıştır. Sistem, Amerika Birleşik Devletleri Kurucu Meclisi'nin hayata

geçirdiği tamamen kendi şartları içinden ortaya çıkmış bir hükümet biçimidir (Türkiye Barolar Birliği, 2005: 14).

Amerikan tipi Başkanlık Sisteminin tarihi sürecini kısa bir şekilde açıkladıktan sonra, Amerika kıtasında kurulan yeni dünya düzeninin ortaya çıkmasında belki de en önemli rolü oynayan, hükümet sisteminin altında yatan düşünceyi irdelemek gerekmektedir. Amerikan Anayasası'nı ortaya çıkaran kurucu babalar, pençesinden kurtuldukları İngiltere monarşisini bilmekteydiler. Bu nedenle, Parlamenter (Westminister) hükümet sistemini tercih etmemişlerdir. Amerikan Anayasasını dolayısıyla hükümet sistemini ortaya çıkaran kurucu babalar, parlamentonun günün birinde monarşi ve baskı grupları ve geçici iktidarlar tarafından etki altına alınacağını öngörmüşlerdir. Bu kapsamda, yasama organı, temel hak ve hürriyetler ve sosyal haklar bağlamında yeni bir düzen kurmanın gerekliliğine inanmışlardır. Tam da bu yüzden kuvvetler ayrılığının sert bir şekilde uygulanmasını düşünüyorlardı. Bu nedenle; ancak yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının devletin değişik birimlerine verilmesi sayesinde bireysel özgürlükler ve temel hakların güvence altına alınacağına fark etmişlerdir (Öztürk ve Kurt, 2013: 51-56).

Eski Yunan'da oluşmaya başlayan siyaset felsefesinden bugüne kadar birçok siyasal sistem ve yönetim biçimi bazı sınıflandırma ve karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Antik Yunan siyasi düşünürleri Platon ve Aristo, egemenlik kavramının kaynağına dayandırdığı hükümet türlerine ilişkin sınıflandırmaları siyaset düşüncesine kazandırmıştır. Monarşi temeline dayanan krallık yönetimlerini aristokrasi ve demokrasi takip etmiştir. Eski Yunan düşünürleri, aristokrasi ve demokrasinin karşısına, tiranlık rejimlerini ve belirli bir grubun iktidarı anlamına gelen oligarşiyi koymuşlardır. Siyasal rejim denildiğinde, kavramsal anlamda bir devletin siyasal kurumlarını belirlemesi ve teşkilat yapısı akla gelmektedir. Temsili yönetim kavramı ile ise en azından olgusal manada, vatandaşların, devlet iktidarını ve egemenliği elinde bulundurması kastedilmektedir. Bu kapsamda, genel iradenin tezahür ettiği devlet başkanları tarafından devlet iktidarının temsili söz konusudur. Modern devletlerde ise esasında, bu yetkinin devredilmesi uygulamasının sonucuna göre; parlamentarizm, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık hükümet sistemleri ortaya çıkmaktadır. Siyasal sistemler, bu perspektiften bakıldığında devletin yönetim biçimini de tanımlamaktadır.

Siyasal rejimler, devletlerin yönetim mekanizmasının idare ve hükümet açısından kurgulanmasını ifade etmektedir. Daha 1800'lü yıllardan beri, siyasal rejimlerin sınıflandırılması, devlet iktidarını oluşturan organların kullanılmasına dair modellemeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bir siyasal sistem düşünürü olarak Montesquieu, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birlikte olması veya ayrılması düalitesine göre sınıflandırma yapmıştır. Devleti

oluşturan kurumların yürütmeye birleşmesi anlamına gelen diktatörlük kavramı burada en bilinen olgulardandır. Diğer yandan, devleti oluşturan güçlerin halkın seçtiği bir meclis tarafından yönetilmesi meclis hükümeti sistemini tarif etmektedir. Kuvvetler ayrılığının esas alındığı sistemlere bakıldığında ise parlamentarizm ve başkanlık rejimi karşımıza çıkmaktadır. Sonradan Fransa sistemiyle beraber bir ara form olan yarı başkanlık sistemleri ortaya çıkmıştır (Gözler, 2010:570).

Demokratik anlamda kuvvetler ayrılığı mekanizmasının işlediği siyasal sistemler, parlamenter veya başkanlık sistemi olarak tanımlanır. Bu noktada, parlamentarizm ve başkanlık sisteminin karışımı olan Yarı Başkanlık Sistemleri bir ara form olarak oluşturulmuştur. Yasama ve yürütme organlarının birbirlerinin gücüne engel olduğu ve birbirlerinden sert bir şekilde ayrıldığı başkanlık sistemleri, pek çok açıdan yeni bir modeldir. Devlet iktidarı, başkanlık hükümet sistemlerinde birbirinden kesin ve net çizgilerle belirlenmiştir. Yasama ve yürütme organlarının daha yumuşak bir şekilde ayrıldığı parlamenter sistemlerde, bunun tam aksi bir süreç yaşanır (Yazıcı, 2017: 2).

Siyasal rejim, siyasal sistem ve yönetim biçimleri tanımsal olarak incelendiği takdirde, devlet kurumlarının örgütlenme biçimine göre değerlendirmek gerekmektedir. Devlet aygıtının içinde bulunan yasama, yürütme ve yargı erklerinin kurumsal yapısı, örgütlenme biçimi ve yetkileri ve aracı ilişkileri burada dikkat çekmektedir. Bu noktada devletin kurumlarının örgütlenme biçimi, bize hükümet sistemlerinin ne olduğunu göstermektedir. Nitekim, bu tezin inceleme alanı olan siyasal sistemlerin içindeki yönetsel organlar ve kurumsal yapılar, hükümet sistemlerini ortaya çıkarır. Devlet içerisinde yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması ve kurgulanması, hükümet sistemi denilen olguyu tanımlamaktadır (Hekimoğlu, 2009: 5). Devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenleniş biçimi olarak tarif edilebilecek bu yapılar literatürde; Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemleri olarak temel bir sınıflandırma ile ayrılmıştır.

Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan Başkanlık Sistemini özetleyen siyaset bilimcilerden Öztürk ve Kurt'un "*Amerikan Başkanlık Sistemi*" ismini taşıyan makalesinde, bu hükümet sisteminin belirgin özellikleri şu düzlemde ele alınmaktadır:

"Başkanlık sistemlerinde yürütme organı tek başlı bir yapıdadır. Başkan, hem devlet başkanlığı, hem de Başbakanlık fonksiyonlarını yerine getirir. İkincisi; Başkan halk tarafından seçilir. Üçüncüsü; Başkan ve Meclis birbirinden bağımsızdır. Katı kuvvetler ayrılığından dolayı başkanın yasama organını fesih yetkisi olmadığı gibi, yasama organının da başkanı görevden alması söz konusu değildir. Dördüncüsü; yasama ve yürütmenin katı ayrılığı vardır. Aynı kişi hem yasama hem de yürütme organında görev alamaz. Beşincisi, kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir sistem geçerlidir (Öztürk ve Kurt, 2013: 58-60)."

Esasında Amerika Birleşik Devletlerinin federal başkanlık sistemi, kuruluşundan bu yana büyük bir oranda çoğulcu ve yerleşik güçlü demokrasi kültürü üzerine şekillenmiştir. Bu konuda, sistemi oluşturan farklı aktörler çatışır ve uzun tartışmalar sonucu bir şekilde uzlaşmaları sonucu hükümet sistemi kurulur. Amerika Birleşik Devletlerinde kurulan sistem, hem merkezi hem de yerel yönetim bünyesinde etkin, etkili ve verimli bir şekilde kaynaşmayı sağlamaktadır. Ve burada en önemli nokta ise federal yapının; aşırı merkeziyetçi, otoriter ve totaliter bir yapıya dönüşmeden çoğulcu, özgürlükçü ve demokratik bir şekilde işlemesidir. Bu çerçevede, Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan Başkanlık Sisteminin temelini oluşturan felsefeyi şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Amerika Birleşik Devletlerindeki Başkanlık sistemi, çoğulcu ve karmaşık, ama iyi kurgulanmış esnek yapısı ile değişen koşullara uyarak, ABD toplumunun ihtiyaçlarına yanıt olarak üretilmiştir. Ancak ABD federal sistemi, çok kolay işleyen bir yapı değildir. Demokratik karar süreçlerinde, yaygın değerler, sorunlar, federe devletler ve yerel yönetim temsilcileri, lobiler, baskı ve çıkar grupları ile siyasa yapıcılar belirli biçimlerde etkileşime girerek oluşacak sonucu belirlemekte ya da etkilemektedir. Bunun yanında, federal kontrol ve denge sistemi, değişik yönetsel birimler ve düzeyler arasında uyumsuzlukların ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir(Kamalak vd., 2015: 145-146).”

Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan başkanlık sisteminin karakteristik özelliği başkanın, yürütmenin mutlak hakimi olması ve yetki ve sorumlulukta yalnız başına olmasıdır. Bu sistemde, diğer rejimlerde olduğu gibi yürütme organı bölünmüş bir halde değildir. Başkan, yürütmede tek ve en etkin güçtür. ABD’de uygulanan Başkanlık Sisteminde yürütme, Başkan’ın uhdesinde şekillenir ve tek bir merkezden yönetilir. ABD Başkanı, görevini icra ederken çeşitli kişi ve kurumlardan destek almaz ve geniş yetkilerle donatılmıştır. Sistemde, Başkan’dan sonra gelen en yetkili kişi Başkan Yardımcısı’dır. Başkan Yardımcısı, yürütme gücünün yapısal organlarına bakıldığında, sistemde başkanın en önemli dayanağıdır. Amerikan Anayasası, Başkan Yardımcısı’nın seçilmiş olmamasından ötürü yalnızca Başkan’ın herhangi bir sebeple görevinin başında olamadığı süreçte vekaleten makama oturacağını kaydetmektedir. Bunun yanında yürütme organı içerisinde; Başkan haricindeki diğer görevliler; Başkan Yardımcısı, sekreterler ve diğer yardımcıları yer almaktadır. Yürütme organının yapısal organlarından en önemlileri; Ekonomi Danışmanları Konseyi, Bütçe Ofisi, Beyaz Saray Ofisi ve Ulusal Güvenlik Konseyi’dir. Amerika Birleşik Devletlerinde, yürütmede tek otorite olan Başkan’ın kadroları niteliğindeki bu kurumlar, yürütmenin temelini oluşturmaktadır. Bakanlar, bu kurumlara vekalet eden kişilerdir ve ABD Başkanı’nın bir anlamda sekreteri pozisyonundadır. Yani başkan ile beraber göreve gelir ve o gidince, aksi belirtilmediği hallerde bu görevden ayrılırlar.

Amerika Birleşik Devletlerinde, diğer organlardan farklı bir seçimle iş başına gelen devlet başkanları, üç aşamalı bir yoldan geçerek Oval Ofis'in başına geçer. Bu seçim, şu şekilde yapılmaktadır: Başkanlık seçimine katılan delegeler, ulusal kongrede meclisteki partinin başkan adayını seçer. ABD'de başkanlığa aday olabilmek için bazı şartlar öne sürülmüştür. Bunlar; en az 35 yaşında olmak, devlet sınırlarında doğmak ve 14 yıldan fazla bir süre Amerikan vatandaşı olmaktır. Bu şartları sağlayan adaylar, seçim faaliyetlerini yürütme meşruiyetine sahiptir. Bu bağlamda, eyalet meclislerinde seçilen delegeler sonucu belirler. ABD'de kazananın her şeyi aldığı bir sistem yürürlükte olduğu için, seçilen delegelerin hangi partiden olduğu seçimin sonucu açısından büyük önem taşır (Çam, 1987: 100).

Seçim sürecine ilişkin ikinci aşama, Birleşik Devletleri oluşturan federe devletlerden nihayetinde Başkan'ı seçecek olan delegelerin belirlenmesidir. Federe devletlerde seçmenler, ilk olarak kendi içlerinden Kongre'ye delegelerini seçmektedir. Bu süreçte, her federe devlet, Kongre'deki temsilcilerin sayısı ile eşit sayıda delege seçimi yapmaktadır. Bu sürecin sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanı'nı seçecek olan 538 kişilik ikinci seçmenler grubu belirlenmektedir. Bu delegeler, üçüncü aşamada Başkanlık seçimi için nihai oyu kullanır. Öte yandan, ikinci seçmenler, demokratlar veya cumhuriyetçiler olacak şekilde seçildiği için, ikinci aşamada başkanın kim olacağı büyük oranda kesinleşmiştir ve bellidir. Çünkü, 538 delege seçim sürecinde, emredici vekalet söz konusudur. Bu bağlamda, ikincil seçmenlerin parti adayına oy verme zorunluluğu bulunur. İkincil seçmenlerde çoğunluğu yakalayan taraf seçimi kazanmıştır denilebilir. Seçim süreci içerisinde bu seçmenler, taraflarını belirler. Yılın ikinci pazartesi gerçekleşen bu oylamada Amerika Birleşik Devletleri Başkanı belirlenir. Ancak adayların hiçbirinin bu çoğunluğu sağlayamaması halinde farklı bir yol izlenir. ABD Temsilciler Meclisindeki oylamanın neticesinde en çok oy alan adaylar arasında yeniden seçime gidilmektedir. Başkan, nihayet bu şekilde belirlenmektedir (Çam, 1987: 98-99).

Öte yandan, bir başkanın, makamında bulunma süresi bir dönem için dört yıl olarak belirlenmiştir. Başkanın görev süresi bakımından iki dönemlik bir sınırlama vardır. Yani, başkanlık makamına gelen bir kişi iki defalığına bu makama getirilir. Başlangıçta, Amerika Birleşik Devletlerinin kurucu Başkanı George Washington'ın uyguladığı şekilde devlet başkanının iki kez art arda seçilmeyi öngörülmüyordu. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin 32. Başkanı ve uzun süre başkan olma özelliği taşıyan Franklin D. Roosevelt, art arda dört defa seçilmiştir. Roosevelt'ten sonra, Amerikan Anayasasında köklü bir değişikliğe gidilerek, Başkanların yalnızca iki defa seçileceğine dair bir hüküm eklenmiştir. Amerikan sisteminde erken seçim söz konusu değildir. Başkanlık makamının boş kalması durumunda Başkan ile birlikte seçilen Başkan Yardımcısı, ABD Başkanlık kurumunun başına geçer. Görevi devralan

Başkan Yardımcısı, Başkan'ın tüm yetki ve görevlerine haiz olur ve seçildiği dönemin sonuna kadar vazifesinin başında kalır.

Başkanlık hükümet sisteminde yürütme organının başı olarak Başkan, hem idari alanda hem de dış ilişkilerde yetkilidir. Yani klasik sınıflandırmada yer aldığı üzere Başkan, hem devletin hem de hükümetin başıdır. Başkanın, yürütmeye dair görev ve yetkilerinin başında, beraber çalışacağı memurları ataması gelmektedir. Başkanlık sisteminde Başkan, yürütmenin tek hakimi olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan, yürütmedeki tek güç olarak, yürütme organının tamamını temsil eder. Fakat burada yasamanın yürütmeyi dengelediği bir süreç başlamaktadır. Başkanın atadığı bakanların, elçilerin ve benzeri yüksek dereceli memurların, göreve başlayabilmeleri için Senato'dan onay almaları gerekmektedir. Ayrıca, ABD'de Başkan, kabinesini ve bakanlarını belirler ve atama sürecinde Senato onayı aranmaktadır. Başkanın yardımcıları ve sekreterleri konumundaki Bakanların görevden azledilmeleri sürecinde Senato'nun onay vermesi gerekmez (Çam,1987:106).

Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanın en önemli anayasal görevlerinden birisi federal memurları atama yetkisidir. Sistemde yürütme gücü, bu yüzden siyasallaşma eğilimindedir ve devlet iktidarının üç büyük güce ayrılması ve birbirleriyle denge içerisinde olması gerekmektedir. ABD'de hükümet sistemi, başkanın yürütme idaresinde tek güç olması ve yürütmenin başı olmasını öngörmüştür. Başkan, yürütme anlamında kanun maddelerinin işleyişinden sorumlu bir merkezdir. Kanunların işleyişi için devlet başkanı, başkanlık kararnamesi ve tüzükleri çıkarma yetkisini ve görevini haizdir. Öte yandan, ABD Başkanının, devletin dış ilişkilerinde ve milli savunma kapsamındaki görevleri dikkate alındığında; bu alanda geniş yetkilerle donatıldığını söylemek mümkündür. ABD'de misalen devlet başkanı hem dış politikayı yönlendirir. Hem de Başkan, yürütme gücünü elinde bulundurması bakımından, yurtdışı temsilciliklerini belirlemekte ve ülkeleri tanıma misyonunu yüklenmektedir. Öte taraftan, Senato'nun üçte ikisinin kabul etmesi sonucunda uluslararası anlaşmalara taraf olabilir. Başkan'ın savunma alanında birçok görevi vardır. Bunların başında ordunun başkomutanını seçmek vardır. Bununla bağlantılı olarak, silahlı kuvvetlerin stratejik kararlar almasını sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitişine yakın ABD'nin 33. Başkanı olan Henry Truman, dünya tarihine kara bir leke olarak geçecek olan Japonya'nın Hiroşima kentine atom bombası atılması kararı almıştır. Amerikan ordusu, bu karardan hoşnut olmasa bile, ABD'nin siyasal geleneğine uygun olarak bu emri yerine getirmek durumundadır. Zira, Amerika Birleşik Devletlerinde, ordu ve silahlı kuvvetler yürütme gücünün emri altındadır. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan Başkanlık Sisteminin temel karakteristiği, seçilmişlerin her zaman atanmışlardan üstün olacağı olgusudur. Çünkü,

başkanlık sistemlerinde demokrasi ve halkın iradesi merkeze alınmıştır. Başkanın atadığı görevliler, seçilmiş devlet adamlarından her zaman daha aşağıdadır. Seçimle gelen devlet görevlilerinin haricinde yasama organı da, birçok açıdan yürütme organını denetleme görevi alır ve onun onayı olamadan devlet idaresinin başındaki isimler iş başına gelemeyizler (Özer, 1998: 33-34).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Başkanlık Sistemlerinde, yasama ve yürütme; farklı zamanlarda ve birbirinden farklı usul ve esaslara göre seçilmektedir ve belirlenmektedir. Bu durumda, hiç şüphesiz ki, ülkede Başkan ve Kongre'nin farklı partilere mensup kişilerden oluşacağı öngörülebilmektedir. Dolayısıyla, teoride bu tip bir seçimle sistemdeki güç dengesinin sağlanabileceğine hükmedilebilir. Temelde, yasama organının ne şekilde seçildiği Başkanlık Sistemlerinde önemli bir olgu değildir. Zira, sistemde demokrasi kültürünün gelişmiş olması öne çıkmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009: 9).

ABD'de yasama organının örgütlenmesi belirli bir sisteme tabidir. Başkanlık sisteminde, yasama ve yürütmenin birbirini dengelemesi için parlamentonun yürütmeden farklı bir şekilde örgütlenmesi ve seçilmesi gerekmektedir. ABD'de Temsilciler Meclisi ve Senato, sistemin temel organlarının denetlenmesi için önemli görevler üstlenir. Başkan'ın, bütçeyi kullanması dahil olmak üzere izin verme mekanizmasını Kongre kullanmaktadır. ABD'de iki kanatlı olan meclis yapısı, sorunların çözümünde ve yetkilerin belirlenmesi noktasında önemli görevler üstlenir. ABD Anayasası'na göre yasama organı iki taraflı bir şekilde teşekkül etmiştir. Bunlardan biri Temsilciler Meclisi, bir diğeri de Senato'dur. Amerika Birleşik Devletlerinde Temsilciler Meclisi, farklı farklı eyaletlerden toplanan başkent Washington dahil edildiğinde toplamda 438 üyeden meydana gelmiştir. Temsilciler Meclisi üyeleri, eyaletlerin nüfuslarına göre belirlenir ve demografiye göre orantılı bir şekilde dağılmıştır. ABD'de Temsilciler Meclisi Başkanı, "speaker" adıyla anılır. Bu Amerikan siyasi tarihi bağlamında yasamanın sesi olan kişi anlamına gelmektedir. Genelde çoğunluğu elde eden partinin içinden gelmektedir. Temsilciler Meclisinin Başkanı, Amerikan siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır ve sanılanın aksine tarafsız olmamaktadır.

Temsilciler Meclisi özellikleri bakımından çeşitli uygulamalara sahne olmaktadır. Örneğin, toplantılar üye salt çoğunluğu toplandığı takdirde yapılabilmektedir. Ancak, resmi kuralların ötesinde teamüli olarak, çoğunluğa itiraz edilmezse de salt çoğunluk olmaksızın faaliyet yürütebilmektedir. Bu meclisin, mali işlevleri bulunur. Üyeler, mali konularda yasa tasarısını sunabilir ve Temsilciler Meclisi üyelerinin kanun teklifi yapabilme hakkı vardır. Öte yandan, devletin yüksek mertebesindeki memurlar hakkında, azil süreci başlatma yetkisi de yine bu meclise aittir. (Gidersoy, 2017: 506-507).

ABD’de Temsilciler Meclisine seçilme şartlarına bakıldığında ise; en az 7 yıllık ABD vatandaşlığı ve 25 yaş üstü olmak sayılmaktadır (Bilir, 2013: 150). Temsilciler Meclisinde seçimle ilgili herhangi bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Öte yandan, Temsilciler Meclisi üyeleri yalnızca öneride bulunabilmektedir. Önerilerin kabul edilebilmesi için Senato’nun önüne gelmesi gerekmektedir (Kuzu, 2011: 35).

Amerika Birleşik Devletlerinde yasama organının bir kanadı olan Senato, ülkedeki federe yapıların temsil edildiği meclis olarak karşımıza çıkar. Ülkedeki federe devletlerden gelen eşit (iki) üyelerden oluşmaktadır. Bu minvalde, ABD Senatosu, ülkedeki 50 eyaletten 2’şer senatörün varlığıyla, toplam olarak 100 senatörden meydana gelmiştir. Senatörler, altı yıllığına göreve gelmektedir. Her iki yılda bir ABD Senatosu, üye tam sayısının üçte birini yenilemektedir. ABD Senatosuna kabul edilebilmek üzere bazı şartlar öngörülmüştür. 30 yaşını doldurmak ile en az dokuz yıldan bu yana vatandaşlığa sahip olmak bunların başında gelmektedir. (Gidersoy, 2017: 507). ABD Başkanlık Sisteminde, Senato Başkanı, Başkan Yardımcısının kendisidir. Yalnız, görev yoğunluğu bulunan Başkan Yardımcılarının yerine yokluğunda Senato tarafından bir başkan seçilmekte ve o vekalet etmektedir. Yasama gücünün bir kanadı olan Temsilciler Meclisinde de benzer şekilde komisyonlar oluşturulmuştur.

ABD Senatosu, geniş yetkilere haiz bir kurumdur. Senato, hükümet üyeleri, federal hakimler ve yüksek dereceli memurları atama görevini üstlenmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde, Senato’nun en önemli görevlerinden birisi de, başkanın yaptığı anlaşmaları, üçte iki çoğunluk ile onaylama yetkisidir.

Öte yandan, ABD Anayasası, Kongre’nin yetki ve görevlerinin sıralamaktadır ve bunlar yalnızca bütçe ve kanun yapmaktan ibaret değildir. Milletlerarası anlaşmaları onaylama yetkisi bulunan Kongre, federal anlamda önemli atamaları ise Senato’ya bırakmaktadır. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, devlet başkanına karşı Kongre’deki güçlü muhalefet sistemde büyük güçlüklerle ve tikanmalara yol açabilmektedir (Özbudun, 2013: 207).

Senato’da 16 adet daimi görev yapan komisyon bulunur. Senatonun, Temsilciler Meclisinde olduğu gibi kendine özgü (sui generis) birtakım yetkileri olduğu söylenebilmektedir. Amerikan Başkanlık Sistemi’nde yasama organının bir kanadını oluşturan Senato’nun, birçok yetkisi bulunmaktadır. Senatonun, Başkan’ın seçtiği üst düzey memurlardan bürokratlara kadar pek çok ismi tasdik etme yetkisi vardır. Ayrıca, devletin dış politikasına yönelik adımlar atan Başkan’ın imza attığı uluslararası anlaşmaları Senato, uygun bulur ve onaylar. Bu da Senato’nun görev tanımları arasındadır. Ayrıca, bu durum Başkanlık Sistemlerinde denge denetleme mekanizmasına verilebilecek örnekler arasındadır (Kuzu, 2011: 35).

“ABD Kongresinde yasama çalışmaları süre bakımından uzun ve karmaşık bir şekildedir. Kongrede yer alan üye kongrenin hangi kanadında yer alıyorsa, o meclise yasa önergesi vererek yasama işleyişini başlatabilir. Yapılan bu öneriler komisyonlara gönderilerek Kongre’de sunulabilecek hale getirilir. Eğer Kongre’nin her iki kanadı da bu yasayı onaylar ise yasa Başkan’a iletilir. Başkan isterse bu yasayı veto edebilir. Ancak veto edilen bu yasa teklifi tekrardan kongreye geri gönderildiğinde kongrenin her iki kanadı da bu yasayı tekrar kabul ederse tasarı kanunlaşmış olur (Çam, 1990: 121).”

ABD’de Temsilciler Meclisi ve Senato’dan meydana gelen Kongre, disiplinsiz durumda olan ve ideolojik bağlamda birbirinden çok farklı olmayan siyasi partilerin bulunması bakımından, gayet özgür ve bağımsız bir yapıdadır. Bu durum, başkanlık sisteminde yasama organını anlamak için önemli bir kapı aralamaktadır. Amerikan siyasetinin kültürel altyapısı, sıkı parti disiplininden uzaktır. Bu yüzden, ABD Kongresi üyeleri, parti ideolojisinden farklı kararlar vermekte özgürdürler. Amerika Birleşik Devletlerindeki parti sistemi ve yasama organının yapısını buna müsaittir. Yine bu durum sayesinde, Kongre üyeleri, temsil ettikleri bölgelerdeki halkın desteğini alabilecek vaatlere yönelebilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Sisteminde, yargı teşkilatı ilk olarak 1787 yılında oluşturulmuştur. ABD Anayasası ile teşkilatlanmaya başlayan yargının temeli Federal Yüksek Mahkeme’ye dayanmaktadır. Federal Mahkeme, eyalet birimlerinde oluşturulan mahkemelerdeki uyuşmazlıkları çözen üst yargı organıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde daha kuruluş aşamasında oluşturulan yargı organı, sistemin en ince elenip sık dokunan kısmıdır. Yargıda, en aşağı merciden en üst organa kadar, bir bütünlük vardır. Federal Mahkeme, bu yönüyle ABD’de yargının en üstü ve de en önemli kurumudur. (Yanık, 2013: 378).

ABD’de yargı organı da iki kurumlu bir özellik teşkil eder. Federal ve federe mahkemeler, ülkedeki yargı organının yapısını belirlemektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde, yargı birliği esas alınmaktadır. Yargı sistemindeki hiyerarşinin en yüksek noktasında, federal yüksek mahkemeler bulunmaktadır. Diğer tüm mahkemeler bu yüksek mahkemeye bağlı ve bağımlıdır. Yargı organı, ülkede klasik anlayışın aksine idari ve adli olarak ayrılmamaktadır. Bu bakımdan, yargıda belirli alanlarda uzmanlaşan mahkemelerin varlığı söz konusudur. ABD’de, yargı ağı ve örgütlenmesi bakımından dünyada biricik örneklerin varlığı hissedilmektedir. Örneğin, Federal Yüksek Mahkeme tarafından verilen kararlar, kesinlik taşır ve tüm mahkemeler bu emsal karara uymakla yükümlüdür (Gözler, 2011: 458).

ABD’deki yargı organının birlik teşkil etmesi, hükümet sistemi bakımından belirleyici bir statüde olmamıştır. Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamenter hükümet sistemlerinde farklı farklı yargı sistemleri bulunabilir, bunlar hükümet sistemini temelinden belirleyen bir özellik değildir. Ayrıca, bir sistemde en alttan en üste kadar ağ tipinde teşkilatlanmış bir yargı sisteminin varlığı, yargı örgütünün o ülkede kötü işleyeceği anlamına gelmemektedir. Zira yargı

birliği ilkesi, Parlamenter Sistemin beşliği olan İngiltere’de uygulandığı gibi Başkanlık Sistemi’nin dünyadaki ilk ve en başarılı örneği ABD’de de hayata geçirilmiştir (Bilir, 2013: 158).

Amerika Birleşik Devletlerinde, yargı organının en üst makamı Federal Mahkeme’nin yapısı dikkat çekicidir. Bu kurumun, üye sayısı 9’dur. Bu yargıçlar, ABD Senatosu ve ABD Barosu’nun onay vermesinin ardından Başkan tarafından atanmaktadır. Bu yargıçlar, hayatlarının sonuna kadar görevlerinde kalmaktadırlar. (Gözler, 2011: 577). Yürütmeye dair her düzenleme, Federal Yüksek Mahkeme’nin denetimine tabidir. Federal Mahkeme, idarenin her eylem ve işlemine, uygunluk statüsüne göre, hukuki inceleme başlatabilmektedir. Başkan, mahkemenin üyelerini atayabilse de, Federal Mahkeme’nin Başkan’ın eylem ve işlemlerini hukuki yönden inceleme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca, mahkemenin almış olduğu kararlar, devletin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından bağlayıcı nitelik taşımaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde devlet örgütlenmesinin üç sacayağından birisi olan yargı örgütünün en başında, Yüce Mahkeme (Supreme Court) yer almaktadır. Ayrıca, birleşik devletlerin tamamına yayılan mahkemelerin hepsi buraya bağlıdır. Dolayısıyla, Yüksek Mahkeme bir üst derece mahkemesidir. Amerikan Anayasası’nda yargı gücü, detaylı şekilde anlatılmıştır. Bu çerçevede, ülkedeki yargı yetkisi, Yüksek Mahkeme ve Kongre’nin dönemsel olarak atayabileceği alt mahkemelere bölünmüştür. Anayasaya göre, ülke bölgelere ayrılmıştır ve her bölgede federal mahkemeler bulunur. Birleşik Devletlerin yüksek yargı organı Yüce Mahkemenin haricinde, ülkede 12 temyiz mahkemesi ve 94 bölge mahkemesi yer almaktadır.

Öte taraftan, yasama ve yargı arasında da bir dizi işbirliği alanı söz konusudur. Başkanlık Sisteminde, yasama organı olan Kongre’ye yargı organını belirleme yetkisi verilmiştir. Federal mahkemelerin kurulması ve görevine son verilmesi, ABD Kongresi’nin uhdesindedir. Diğer taraftan, Kongre’nin bir diğer yargıya ilişkin görevi de yargıçların sayısının belirlenmesidir. Fakat, Amerika Birleşik Devletlerinde, yasama organının yani Kongre’nin kendisi, yargı organının en üst mercii olan Yüksek Mahkeme’yi kapatma yetkisine sahip değildir. Bu temel dinamik de aslında, Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan Başkanlık Sisteminin, en görünür özelliklerinden olan sert kuvvetler ayrılığı ile denge ve denetleme mekanizmasının bariz bir örneğidir. (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017: 75).

Amerika Birleşik Devletlerinde uyuşmazlıkların çözümünde, yerel ve federal mahkemeler görev almaktadır. Yerel yargıçlar, federal mahkemelerin görev alanına girmeyen ve kendi bölgeleri ve konu alanlarına giren davalara bakmaktadırlar. Ülkede federe mahkemeler, merkezi idareye bağlı ve bağımlı bir şekilde çalışmaktadır. Başkanlık sisteminde

federal mahkemeler, federal yasalardan hareketle ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözüme bağlamakta ve bu konuda karar vermektedir.

Amerikan Anayasası, yalnızca Yüksek Mahkeme'yi ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bunun haricinde, Amerikan Kongresi, eğer gerekli görürse, o bölge veya eyaletlerde federal mahkeme kurabilecektir. ABD'deki federal mahkemelerin tamamı, Yüksek Mahkeme ile koordineli bir şekilde faaliyet yürütmektedir (Karatepe, 2013:132). Bu mahkemedeki yargıçlar, Senato'nun onay vermesi şartına bakılarak Başkan tarafından belirlenir. Yüksek Mahkeme, 9 yargıçtan oluşur. Yasama, yürütme ve yargı örgütlerinin sert ayrımından oluşan başkanlık sistemlerinde, yargı sistemin kilit unsurlarındandır. Ve sistemin temel ilkelerinden bir diğeri de yargı organının, bağımsız ve tarafsız bir şekilde çalışmasıdır. Çünkü ABD'de yargıçların ömür boyu ifa etme garantileri mevcuttur. Hakimlik teminatı olarak ifade edilen bu ilke Başkanlık Sistemi'ndeki yargı örgütünün işleyişini de büyük oranda etkiler. Ayrıca Yargıçlar, rüşvete karşı yüksek miktarda maaş alarak çalışırlar. ABD'de yargıçlar, aktif görevde oldukları süre zarfında ayrı bir devlet kurumunda faaliyet yürütemezler. Buna paralel olarak, yargı görevi haricinde özel sektörde faaliyet gösteremezler. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, ilgili maddede yargının en üst mercii olan Yüksek Mahkeme'nin görev ve yetkilerini belirlemiştir. Yargı örgütü, denge ve denetleme mekanizmasının işlemesinde önemli bir görevi üstlenmektedir. Bunun haricinde, Yüksek Mahkeme'nin en birincil görevlerinden bir tanesi de ABD Anayasası'nda geçen kanuni yorumlama yetkisini elinde bulundurmaktır. Yargı örgütü, bu yetki kapsamında, yürütmenin eylem ve işlemlerine yönelik denetleme faaliyeti icra etmektedir (Karatepe, 2013:133).

ABD'nin yargı örgütü, temel olarak çok eski tarihlere dayanır. Daha Birleşik Devletlerin ilk kurulduğu yıllardan bu yana yargının, yasama organını denetleme gücü bulunmaktadır. Yüksek Mahkeme, ülkede 1803 yılından beri anayasal denetim görevini yürütmektedir. Yasaların anayasal denetimi demek olan bu görev, kanunilik ilkesinin kapsamında hükümet ve yürütme organlarının faaliyetlerini içerir. Bunun yanında, sistemi oluşturan temel öğelerden yasama ile yürütme arasındaki uyuşmazlıkları çözecek olan kurum da yine Yüksek Mahkeme'dir. Bu bakımdan, Başkanlık Sisteminin tipik özelliği olan sert kuvvetler ayrılığının en görünür hali, bu denge ve denetleme mekanizmasının yargı organı tarafından uygulandığı hallerdir. Bu şekilde, kuvvetler ayrılığı ilkesini düzenleme yetkisi de yargı organı tarafından yerine getirilmektedir. Burada görüldüğü üzere, Yüksek Mahkeme'nin birden çok yürütme üzerinde denetleme görevi mevcuttur.

Yukarıda genel hatları ile anlatılan Başkanlık Sisteminin temel özelliklerini 3 ana başlık altında incelemek mümkündür. İlk olarak, Amerika Birleşik Devletlerinde devlet başkanı

yürütmenin başıdır ve halk tarafından belirli bir süreyle seçilmektedir. Bunu karşısında, yine halkın seçtiği, Temsilciler Meclisi ve Senato'dan oluşan yasama organı bulunmaktadır. Diğer bir kamu organı olan yargı organı ile beraber Amerikan Başkanlık Sisteminde, bu üç güç belli bir denge içerisinde bulunmaktadır. Saf Başkanlık Sisteminin ayırt edici bir takım özellikleri vardır. Bunlar; sert kuvvetler ayrılığı olması, yürütmenin tek başlı olması ve fren denge mekanizmasının bulunmasıdır. Başkanlık sistemini iyi anlamak için bu üç önemli ilkeyi incelemek gerekmektedir.

Kuvvetler ayrılığı prensibi ilk olarak Fransız filozof Montesquieu tarafından geliştirilmiştir. Bu prensibin demokratik yönetim sistemlerinin hemen hepsinde bulunmasına rağmen bu modelleri birbirinden ayıran en büyük karakteristik özellik, kuvvetlerin birbirlerine etki edebilme gücüdür. Örneğin; parlamenter sistemler de kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiştir ancak devleti oluşturan 3 ana kuvvet (yasama-yürütme-yargı) de birbirlerini etkileyebilmektedir. Amerikan tipi Başkanlık Sisteminin en önemli özelliği ise, bu erklerin birbirlerinden kesin çizgilerle ve sert bir şekilde ayrılmış olmasıdır. Sistemin temel yapı taşı olan sert kuvvetler ayrılığı ilkesi sayesinde, yan ilkelerle desteklenerek sağlam bir demokrasi modeli oluşturulmuştur. Sert kuvvetler ayrılığının yanında, sistemin belirleyici özelliklerinden olan denge ve denetleme mekanizmasının iyi işlemesi ve bu kuvvetler ayrılığı prensibinin hukuk düzeninin elverdiği şekillerde olması büyük önem taşımaktadır.

ABD Başkanlık Sistemi, temel olarak kuvvetler ayrılığı prensibine bağlıdır. Bu sistemde, kuvvetler kesin ve net bir şekilde birbirinden ayrılacak şekilde düzenlenmiştir. Bu radikal ayrım sonucunda başkanlık hükümet sistemi, uygulama ve işleyiş bakımından verimli bir yapı sunar ve sistemi daha işlevsel kılar. Parlamenter hükümet sistemlerinden bu yönüyle ayrılan yeni bir olgu olarak karşımıza çıkan sistem, Amerika Birleşik Devletlerinin kurucu felsefesine de uygundur. ABD'de uygulanan sistem, başkanlık sisteminin en yalın hali olarak gösterilmektedir. Dünyada bu sistemi ABD'den etkilenecek uygulayan birçok ülke vardır. Bu ülkelerden bazıları; Arjantin, Brezilya, Şili, Kazakistan, Azerbaycan, Nijerya vb. olmuştur. Sözü edilen devletler, ABD'deki sistemi devşirerek kendi siyasal sistemlerine uygulamışlardır ama bu durumun; siyasi olarak başarılı ve etkili bir sonuç doğurup doğurmadığı tartışmalıdır.

Temelinde sert kuvvetler ayrılığı kurgusu yatan Amerikan Başkanlık Sisteminin özellikleri ve kuvvetlerin ayırımına ilişkin esaslar burada önem arz etmektedir. Ancak, bundan da daha önemli olan nokta, yürütme olgusu ve yasama olgusunun birbirinden farklı bir şekilde seçilmesi, kurgulanması ve yönetilmesidir. Kaldı ki, Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan sistem, daha kuruluş aşamasında bu temele dayandırılmıştır. Bu sistemde, yasama ve yürütme organları farklı tarihlerde bağımsız bir şekilde seçilerek, birbirinden bağımsız bir şekilde

çalışmaktadır. Bu bağlamda, dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktayı da Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu vurgulamıştır. Kalaycıoğlu, Amerikan Başkanlık Sistemi'nin, ancak ve ancak yasama, yürütme ve yargı organlarının uzlaşabildiği noktada çalışabildiğini dile getirmiştir. Bunun olmadığı durumlarda, sistem kilitlenerek (gridlock) etkisiz bir hükümet, başarısız bir devlet yönetimi doğurmaktadır (Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2005: 16).

Başkanlık sistemlerinde, devlet başkanı ile Temsilciler Meclisi ve Senato arasındaki sert ayrılık, devlet aygıtını bazı durumlarda kilitleyebilmektedir. Hemen hatırlatmak gerekir ki; Amerika Birleşik Devletlerinin kendine özgü hükümet sistemi olan Başkanlık Sistemi tarihi süreçte; devleti kuran kurucu irade, yasama, yürütme ve yargının kesin ve net ayrımı temeline bağlı kalmıştır ve onun devlet yönetimindeki görüşlerini benimsemiştir. ABD'de yasama ve yürütmenin sert ayrılığının bazı durumlarda sistemi tıkayabileceği, işlevsiz hale getirebileceği tehlikesi her zaman bulunmaktadır. Sistemdeki olası tıkanmaları çözmek için yasama ve yürütme organları karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Bunun sonucu olarak, başkanlık sisteminde yasama ve yürütme kuvvetleri birbiriyle uyum ve iş birliği yapmak durumundadır. Zira, sistemin başarısı bu uyum ve etkileşime bağlıdır. Başkanlık Sistemi, sistemsel tıkanıklıkları ve siyasi bölünmeleri çözmeye yönelik çalışmaktadır. Siyasal hayatın örgütlenmesi bakımından pek çok ülkede görülmediği şekilde, ABD Başkanlık Sistemi, başarılı bir yönetim biçimi öngörmektedir. Başkanlık sistemi, hesap verilebilirlik, şeffaf yönetim ve öngörülebilir bir devlet yönetimini hayata geçirmiştir. Bu bakımdan da, en iyi uygulandığı ülke kurumsal anlamda Amerika Birleşik Devletleri'dir. Ayrıca Başkanlık Sistemi, kuvvetlerin sert ayrılığı ilkesinin de siyasal alanda en bariz temsilidir. Siyaset bilimci Shugart, hükümet sistemlerini analiz ederken; başkanlık sistemini uygulayan pek çok ülkenin adı geçen temel ilkeleri çok az bir şekilde hayata geçirdiğini vurgulamıştır. Bu noktada, ülkenin içinde bulunduğu siyasal şartların, siyasi parti yapısının önemi ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin yapısal ve kurumsal sorunları, bu sistemi sıra dışı bir noktaya çekmektedir. Özetle, başkanlık sistemleri, siyasal çatışma unsurlarının kurumsal çerçevede karşılıklı olarak meydan okumalara sahne olduğu bir yönetim tarzıdır (Shugart'tan akt Akçalı, 2013: 400-407).

Bu noktada, üzerinde sıkça durulan güçler ayrılığı prensibinden Amerikan tipi Başkanlık sisteminin değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu sistemin en kilit ilkelerinden birisi, sistemi ayakta tutan kolonlardan olan kuvvetler ayrılığı unsurudur. Güçler ayrılığı fikrinin sisteme eklediği en önemli dinamik ve avantaj, hiç şüphesiz yasama ve yürütme arasındaki karşılıklı ilişkidir.

Başkanlık sisteminde, yasama ve yürütme organlarının devlet iktidarını bölüşmeleri ve birbirlerinden bağımsız hareket edebilmeleri, gücün tek bir noktada toplanmasına engeldir.

Ayrıca, klasik parlamenter sistemlerde olduğu gibi hiyerarşik bir yapının olmaması da devleti oluşturan organları, iş birliği ve uyum içinde çalışmak zorunda bırakmaktadır. Yasama ve yürütme organları, Başkanlık Sistemlerinde doğrudan ve birbirinden bağımsız bir şekilde halkoyuyla göreve gelmektedir. Aralarında bir sorumluluk dengesi bulunmadığı için, yasama ve yürütme arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, başkanlık sisteminin iyi işleyebilmesi için, yasama ve yürütmenin birbirleriyle uyum içinde olması gerekmektedir. Konuyu özetlemek gerekirse, başkanlık sistemlerinde, müzakerenin diktatörlüğe karşı zafer kazanması için yasama ve yürütme arasında bir pazarlık ve iş birliği şarttır (Shugart'tan akt Akçalı, 2013: 407).

Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan hükümet sisteminde, kabaca öne çıkan 3 temel organ vardır. Başkan, Başkan'ın sekreterleri konumundaki bakanlar ve yardımcıları yürütmeyi oluşturur. Yasama organı, Senato ve Temsilciler Meclisi'nden meydana gelmektedir. Federal düzeydeki Yüksek Mahkeme ile diğer yerel mahkemeler ise yargı organını oluşturan ögelerdir. Bu kurumları ortaya koyan siyasi düşünce, önceki konu başlığında bahsi geçen sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin etkili bir şekilde uygulanmasına dayanmaktadır. Diğer bir durum da, yasama, yürütme ve yargı organlarının ayakta durmasını sağlayan denge-denetleme araçlarını oluşturan etkileşim araçlarıdır. Başkanlık sisteminde, yasama, yürütme ve yargı organları haricinde siyasi partiler ve baskı grupları önemli bir yer tutmaktadır. Yine, henüz kuruluş aşamasında belirlendiği üzere, yürütme organı, devlette birincil aktör olarak görev almaktadır. Bu olgu, birçok açıdan tartışmalı ve risklidir. Ancak kurucu anayasa yapıcıları, milli birliğin (Amerikan ulusunun birliği) sağlanması için bunun olması gerektiğine inanmışlardır (Çam, 1987: 98).

Yürütme gücünü elinde bulunduran Başkan'ın etkisi, Amerikan siyasi tarihine getirilen en büyük eleştirilerden birisidir. 1787 Anayasası'nı ortaya koyan kurucu babalar, koloniler halinde dağılmış olan halkı, başlangıçta güçlü bir yürütme sayesinde milli birlik ve beraberlik safhasına getireceklerini düşünmüşlerdir. Bu düşünce, büyük orana hayata geçirilmiş ve başarılı olmuş olsa da, devlet başkanlığı ilerleyen yıllarda gerektiğinden fazla önem kazanmıştır. Devlet kurucu aşamada, bütün toplumların içine düştüğü yanılgı kaçınılmaz olarak Başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin başına da gelmektedir. Başkanlık kurumu, halkoyuyla seçilen Başkan'ın şahsında bütünleşmektedir. ABD Başkanlık Sisteminde, Başkanlık kurumunun üstünlüğü hususu, daha ziyade yürütme organı tarafından organize edilen dış ilişkiler ve savunma konularına dayanmaktadır. Bu durum da aslında Başkanın, hem devletin hem de hükümetin başı olması ilkesini gözler önüne sermektedir.

Başkanlık Sistemi'ne getirilen bu eleştirilere karşı, Başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin, idare ile meclis arasında belirli bir denge gütmesi gerekmektedir. Devlet kurumları arasında çatışmaların ve krizlerin önüne geçmek için bu durum olmazsa olmaz bir unsurdur. İkisi de halkoyuyla seçilen yasama ve yürütme arasındaki ayrılıklar ve sorunlar, devlet aygıtının işlevsiz hale gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca, Latin Amerika örneklerinde de olduğu gibi, devlet başkanına haddinden fazla görev ve sorumluluk yüklenmesi de sistemi etkisiz hale getirir ve işlevsizleştirir. Güçlü yürütme olgusu, başkanlık sistemlerinde öne çıkan en ciddi sorunlardandır (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017: 74-75).

Başkanlık Sistemi örneklerinde, kuvvetler ayrılığı ilkesini sekteye uğratan ve çatışma çıkaran durumlar, İkinci Dünya Savaşı'nda baş göstermiştir. Yürütme gücünün en tepesinde bulunan ve ordunun da başı olan devlet başkanları, tek taraflı kararlar almaktan çekinmemiş ve yasama organını etkisiz kılmıştır. Yani ulusal güvenlik mevzu bahis olduğunda, başkanların sistemde tek başına söz sahibi olması kaçınılmaz olmuştur. Yine Başkanlık Sisteminde Başkan'ın, dış politikada etkili görevleri mevcuttur. Ancak, sanki bu alan tamamen Başkan'ın uhdesinde imiş gibi davranılması, yasamanın yetkilerini gasp etmek şeklinde değerlendirilir. Yasama ve yürütmenin birbirinden bağımsız olması, birbirine karşı sorumsuz olması anlamına gelmez. Bu verilen örnekler, devletleri Başkanlık Sistemiyle amaçlanan idealden uzaklaştırmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde kurucu babaların, daha ilk dönemde kontrol ve denge ilkelerine atıf yapması boşuna bir uğraş değildir. Geniş yetkilerle donatılmış bir Başkan, her zaman sistemi otoriter veya totaliter bir yapıya sürme tehlikesi taşımaktadır. Latin Amerika ülkelerinin, Sovyet sonrası cumhuriyetlerin birçoğunun, Afrika'da sistemi tecrübe eden ülkelerin sık sık askeri darbelerle, hükümet krizleriyle mücadele etmesinin sebebi otoriterlik tehlikesidir.

ABD Başkanlık Sisteminde sert kuvvetler ayrılığı ilkesine dair tartışma noktalarından birisi, başta vurgulanan çifte meşruiyet krizidir. Dönem dönem siyaset bilimciler bu konuları tartışmaktadır. Özellikle sistem tartışmalarının yaşandığı 1990'lı yıllarda "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri" isimli eserinde ünlü siyaset bilimci Juan Linz, ABD Başkanlık Sisteminin bazı özelliklerine parmak basmaktadır. Aynı ayrı seçilmiş olan yürütme ve yargı organlarının ortaya çıkardığı çifte meşruiyet sorunu, bu organların farklı partilerce kontrol edildiği durumlarda siyaset kurumunun tıkanmasına yol açabilmektedir. Çifte meşruiyetin, başkan ile yasama organını anlaşmazlığa düşürmesi muhtemeldir. Zira, ideal model olarak algılanan ABD'de siyasi tecrübesi de dahil olmak üzere, sistemi tıkanıklığa sürükleyecek birçok durum mevcuttur. Başkanların görev sürelerinin kısıtlanmayışı ve işbaşındaki bir başkanın uzaklaştırma güçlüğü, yürütmede değişiklik yapmayı zorlaştırabilir. Kimi zaman,

popüler ve etkin başkanların bile yasama organında yeterince desteği olamayabileceği için yönetemeyen başkanlara dönüşme ihtimali yönetemeyen demokrasi tehlikesi olarak okunabilir. Dolayısıyla bu durum; başkanların arzu ettikleri politikaları destekleyebilecek yasama çoğunluğu bulamamasıyla, seçilmiş ancak yönetemeyen başkanın görev süresinin bitimine kadar siyasal kriz anlamına gelecektir.

Ancak parti sistemi, parti disiplini, siyasal müzakere geleneği gibi hususlar dikkate alındığında tersi de mümkün olabileceğinden sistemde ortaya çıkan tıkanıklıkların çözümlenebileceği ihtimali de yadsınamaz. Başkanlık sistemini doğası gereği, seçimi kazananın her şeyi aldığı (winner takes all) bir sistem olarak tanımlayan Linz, seçmen kitlesinin sadece azınlığı tarafından desteklenen dolayısıyla bir meşruiyet boşluğu üzerine oturan devlet başkanlarının ortaya çıkabilmesinden bahsetmektedir. Ayrıca, siyaset bilimi literatüründe bu duruma “sıfır toplamli oyun” da denilmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde George W. Bush’un ikinci dönem için seçilmesinin nedeni, düşük seçime katılma oranı ile birlikte azınlık oylarını almasıdır. Ancak, burada kastedilen durumun başkanlık sisteminin doğası gereği olmaktan ziyade tercih edilen seçim sistemi seçim kanunları ve parti sistemleri ile ilgili olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Başkanlık sisteminin kişisel siyaset tarzını körükleyebileceği ve böylelikle çoğunlukla dışarıdan dahil olan aktörlere sistemin en tepesine çıkma yolunu açabileceği ihtimali, Linz’i, anayasal tasarım ve demokratik sistemler arasındaki bağlantıyı düşünmeye itmiştir. Bu bağlamda, parlamenter anayasaların demokrasinin yerleşmesini güçlendirdiği tezi öne çıkmaktadır. Linz’in ampirik verilerle doğruladığı çıkarımları dikkate değerdir (Durgun, 2013: 251).

Öte yandan, Serap Yazıcı’nın (2011:53) altını çizdiği ABD Başkanlık Sistemi’nde; Kongre’nin, yürütmenin ihtiyaç duyduğu kanunları reddetmesi iki organ arasında krize yol açar ve devlet yönetiminde aksaklıklara neden olur. ABD Başkanlık Sistemi modelini bazı değişikliklerle de olsa uygulayan ülkelerin karşılaştığı tehlikelerden birisi de, bu anlaşmazlıklardır.

ABD sisteminde sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlemediği durumlar yaşanmaya müsaittir. Bir diğer tehlike ise; Başkan ile Kongre arasındaki olası bir anlaşmazlıkta sistemin kilitlenmesi ihtimalidir. Konuya ilişkin, Juan Linz’in görüşleri dikkate alındığında, sistemin kilitlenmesi ve üzerinde anlaşmazlık bulunan konunun çözülememesi siyasal krizlere yol açabilmekte ve hem başkan hem de yasama organı açısından sorun yaratabilmektedir. Böylesi bir kriz durumunda yaşanan sistemsel sorunlar, demokratik yöntemlerle aşamayacak kadar ciddidir. Bu durumda, ülke siyasetini derinden etkiler ve yönetimde başarısızlık ve istikrarsızlık doğar. Devleti istikrarsızlığa sürükleyen bu durum, ABD dışındaki başkanlık sistemi

tecrübelerinde sıkça görülen bir sorundur. ABD dışı tecrübelerde, bu tür sistemsel tıkanıklıklar ve krizler, askerin siyasete müdahil olması, darbeler, müdahaleler veya başkanın Kongre'yi sistemin dışına itmesi ve onun yetkilerini gasp etmesi sonuçlarını ortaya çıkarır. Bu durumda, başkanlar, tek başına sistemde söz sahibi olurlar ve kuvvetler olgusunun aksine ülkeyi kararnameler ile yönetirler. Ancak, yalnızca güçlü yürütme olgusunun etkili olduğu rejimlerde görülecek olan bu durumun hiçbir şekilde demokratik olmadığı açıktır (Linz'den akt Akçalı, 2013: 407).

Başkanlık sistemlerinde, başkan; hem devletin hem de yürütmenin başıdır. Bu hükümet sistemi, yürütmeni tek başlı bir yapıda olmasına dayanmaktadır. Başkan, siyasi anlamda çok güçlüdür ve geniş yetkilere sahiptir (Yeni Türkiye Yayınları, 2013: 225). ABD Başkanlık Sisteminin en belirgin özelliği hiç şüphesiz tek kişinin yönetimine dayanan bir yürütme olgusudur. Başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi, başkanlık kurumunu çok güçlü kılmaktadır. Bu bağlamda, başkanın meşruiyetinin, hiçbir yasama üyesi ya da yargı mensubunun elde edemeyeceği kadar fazla olduğu öne sürülmüştür. Başkan, başka hiçbir siyasal aktörün sahip olmadığı şekilde özerkliğe ve ekonomik kaynakları kullanma tasarrufuna sahiptir. Hiç şüphesiz, Başkanlık sistemleri devlet başkanlığı ile hükümet başkanlığının aynı kişide toplandığı sistemlerdir. Başkanlık sistemlerinde başkanın temel görevi, yürütme organını tek başına yönetmesi ve tek söz sahibinin kendisi olmasıdır.

Başkanın bazı sembolik görevleri de vardır. Bu sistemde yürütme felsefesi, esas olarak milli bağımsızlığı öngörmektedir. Başkan, devletin yasallığını ve meşru iradesini temsil etmektedir. Başkanlık sisteminde tek başlı yürütme olgusu sayesinde, devlet başkanının, hükümet, bürokrasi ve kabine gibi birden çok yapıyı idare etmesi sağlanmıştır. Bu sistemlerde başkan, kendi kabinesinin üyelerini belirleme ve onları istediği zaman başka üyelerle değiştirme hakkına sahiptir. Kabine üyeleri, seçmenlere ya da meclise karşı değil sadece devlet başkanına karşı sorumlu bir yapıdadır. Yani başkanlık sistemlerinde devlet başkanıyla bakanlar kurulu ya da kabine üyeleri arasında bir alt üst ilişkisi mevcuttur. Bu üyeler, başkanla aynı statüde değildir. Ve başkanın danışmanları ya da yardımcıları gibi iş görürler. Bu hükümet sisteminde, devleti yöneten iradenin başında yer alan devlet başkanı, yürütme organını kendi nezdinde temsil eder. Diğer sistemlerden farklı olarak, başkanın, yürütme gücünü tek başına elinde bulundurması bazı faydaları ve avantajları beraberinde getirir. Bu avantajların en başında yürütmeden sorumlu tek kişi olan başkanın gücünü doğrudan halktan alması ve halka karşı sorumlu olması gelmektedir. Başkan, halkın oyu ve desteğiyle iş başındadır. Bunun yanı sıra başkanlık sisteminde yürütmenin tek başlı oluşunun en temel göstergelerinden biri de, teşhis edilebilirlik kavramıdır. Başkanın tek kişi olması, belli bir programla belli bir süre için iktidara

gelmesi, seçmenler açısından tüm yönetiminin öngörülebilir ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Bu durum; ABD tipi Başkanlık Sisteminin en temel kavramlarından olan yürütmenin şeffaflığı ve öngörülebilir politikalar uygulaması kavramlarını desteklemektedir.

Başkanlık hükümet sisteminde yürütmeye dair öne çıkan bir diğer farklılık, başkanın farklı bir seçimle iktidara gelmesi ve halk oylaması sonucu halkın iradesini taşımasıdır. Diğer taraftan, devlet başkanı, halkın idaresine göre yönetime gelir ama diğer hükümet sistemlerinde olduğu gibi, devlet başkanına sistemin meşruiyeti adına sadece sembolik bir önem atfedilmez. Zira başkan, bizzat devlet iktidarının merkezindedir ve oyun kurucu pozisyonundadır. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu sistemde yasama ve yürütme organının birbirinden ayrılmış olmasından dolayı ayrıca bir başbakana gerek duyulmamaktadır. Dolayısıyla, halkın iradesinin tezahür ettiği parlamento, yürütme kümesinin içerisinde yer almaz ve dışarıda tutulur (Eroğul, 2010: 108).

Ancak, sistemde yürütme organının tek başlı olması, bazı olumsuz olgu ve olaylara kapı aralamaktadır. Bu çerçevede denilmelidir ki, başkanlık sisteminde tek başlı yürütme olgusunun en belirgin olumsuz tarafı; devlet iktidarının paylaşılmaması ve yürütmenin sadece devlet başkanı tarafından yönetilmesidir. Tam da bu nedenle, siyasi istikrarsızlığın önüne geçmek için koalisyon tipi hükümetler söz konusu olmamaktadır. Devlet başkanlığı seçimini kazanan yürütmenin tek etkin gücüdür. Dolayısıyla, bu irade, kazanırsa her şeyi alır. Kaybeden rakipler ise her şeyi kaybederler (Gözler, 2010: 584).

Başkanlık sistemlerinde, siyasi iktidarın rakibi olan siyasi oluşumların oy oranları, kazanan siyasi gruba çok yakın olsa dahi bir şey değişmez. Seçimi kaybeden, her şeyi kaybetmektedir. Bu nedenle, seçilmiş başkanın kazanacağı yürütme gücüne asla erişemezler. ABD Başkanlık Sisteminin temel göstergelerinden olan sabit görev süresi ile yürütmede seçimi kazananın sistem içindeki her şeyi kazanıyor oluşu, başkanlık sistemlerini oldukça katı bir yapıya dönüşmesine yol açar ve aynı zamanda otokratik yönetimlerde muhalefetin sindirilmesi sorununa götürür.

Tek kişilik yönetimin doğuracağı diğer bir önemli sorun ise başkanlık sisteminin diktatörlüğe dönüşme riskidir. En azından, bu tezin en temel inceleme alanlarından başkanlık sisteminin otoriter deneyimleri olgusu dikkate alındığında bu konunun ne kadar önemli olduğu açıktır. İlk olarak, ABD’de ortaya çıkan başkanlık sistemi 19.yy’dan itibaren Latin Amerika ülkelerinde İkinci Dünya Savaşından sonra ise Afrika ülkelerinde, SSCB’nin yıkılışından sonra kurulan cumhuriyetlerde ve diğer birçok bölgede uygulanmaya çalışılmıştır. Latin Amerika uygulamaları, başkanlık sistemlerinin kolaylıkla diktatörlüğe dönüşebileceğinin en net örneklerindendir. Hakeza Sovyet sonrası Asya’da kurulan ülkelere örnek olarak

incelediği Kazakistan uygulamaları da benzer nitelik taşır. Bu durum, ileriki bölümlerde örnek ülke incelemesi olarak enine boyuna irdelenmiştir.

Başkanlık sistemlerinde, güçler ayrılığı ilkesi ile birlikte görev ve sorumlulukları kesin çizgilerle birbirinden ayrılan yasama, yürütme ve yargı erklerinin kendi aralarındaki ilişkilerinde bir nevi otokontrol sistemi olarak adlandıracağımız frenleyici ve dengeleyici mekanizmalar düşünülmüştür. Güçler ayrılığı ilkesi, devlet kurumlarının birbirine etki etmesine engel olmaktadır. Bilindiği üzere, başkanın yürütmeyi elinde bulundurması, meclise karşı fesih yetkisini içermemektedir. Buna paralel olarak, yasama organı da, hiçbir şekilde devlet başkanını görevsizlik oyu ile düşürme yetkisine sahip değildir. Sistemin bu özelliği bir tür fren denge fonksiyonu öngörmekte ve her iki erkin bağımsız olmasını ve istikrarlı çalışmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, örneğin Başkanın en önemli yetkilerinden biri olan veto etme yetkisi kapsamında Kongre, bu vetoyu ayrı ayrı iki mecliste üçte iki çoğunlukla aşabilir. Bu örnekler, güçlerin sert bir şekilde birbirinden ayrıldığı başkanlık sisteminde, denge ve denetleme sisteminin tam olarak uygulanmasını sağlamaktadır.

Demokrasi uygulamasının çoğunluğun iktidarı haline gelmesi ihtimali, hem devlet adamlarını hem de siyaset bilimcileri çok erken dönemde bu soruna karşı çözüm üretmeye itmiştir. Çoğunluğun yönetimi sorununa karşı özellikle güçlü azınlık tehlikesine karşı ortaya atılan çoğulcu demokrasi kavramı üretilmiştir. Günümüzde ideal demokrasi anlayışı, bireylerin özgürlüklerini güvence altına alan, özgürlükçü ve çoğulcu bir yönetim sistemi demektir. (Turhan, 1991:405). Yine bu noktada, çoğulcu demokrasi ve çoğunlukçu demokrasi ilkelerinden birinin benimsenmesi, başkanlık sistemlerinde demokratik standartlar bağlamında ayırıcı bir parametredir. Zira, çoğunlukçu demokrasiler, yürütme erkini ve dolayısıyla devlet iktidarını, belirli bir çoğunluğu elinde bulunduran siyasi partiye verir. Bu durum, ülkenin siyasal arenasında yürütme organının, çoğunluğun temsilcisi olmasını sağlar ve çoğunluk grubun çıkarlarına yönelik hareket eder. Bunun aksine, çoğulcu demokrasilerde, hükümeti kurmak kolay değildir ve sıklıkla koalisyon hükümetleri kurulur (Ataay, 2014: 33-34).

Demokrasinin çoğulcu-çoğunluk tipleri konusunda dikkate değer olan nokta şudur ki, Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan sistemin işleyişi ile çoğulcu demokrasi arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Zira federal başkanlık sisteminin kurucu iradesi; sert kuvvetler ayrılığı ilkesi sayesinde, ülkedeki siyasal ayrışmayı körüklemeyen ve siyasal temsil öncelikli bir yapıyı öngörmüşlerdir. Ancak, bu tezin de esas uğraşı alanı olan demokratik değerlerden yoksun ve otoriter hedefli yönetimlerde bunun uygulanması çok güçtür. Birleşik Devletler dışında uygulanan başkanlık sistemi tecrübelerinde, yapısal anlamda benzeşme olsa da sistemin temel öncüllerinden sapmalar yaşayan ülkelerde, esasen çoğunlukçu demokrasi

anlayışı bulunmaktadır. Demokrasilerin ideal normlarından çok uzakta olan çoğunluğun üstünlüğü prensibi, azgelişmiş ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Siyasi kültürde, çoğulcu demokrasinin tam olarak yerleşmediği bu tür toplumlar, çoğunluk despotizmiyle karşı karşıyadır. Bu bağlamda, bazı ülkelerde görülen bu yönetim biçimlerinin durumunu Prof. Dr. Faruk Ataay (2014: 35) şöyle özetlemiştir:

“Bazı azgelişmiş ülkelerde görülen despotik eğilimler, “iktidarın serbest seçimle belirlenmesi” ve “çoğunluğun yönetimi” ilkelerine dayanılarak, demokrasinin kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, insan hakları, çoğulculuk gibi ilkelerinin ihlal edilmesine neden olabilmektedir. İktidarın parlamentoda çoğunluğa sahip olması da, yapılan anti-demokratik uygulamalara meşruiyet sağlamakta kullanılabilmektedir. Böylece, çoğunluk oyuna sahip iktidarlar eliyle “çoğunluk despotizmi” kurulurken, özgürlükler erozyona uğratılmakta ve demokrasi yozlaştırılmaktadır (Ataay, 2014: 35).”

21. yüzyılda devletler, hükümet sistemi kurgularını demokrasi paradigması içerisinde şekillendirirler ve anayasalarında da bunu olmazsa olmaz bir şekilde kayıt ederler. ABD’nin siyasal kültür havzası içerisinde ortaya çıkan başkanlık sistemi de, hükümet sistemleri ve demokrasi ilişkisinin biricik numunelerindendir. Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan başkanlık sisteminde bağlı kalınan temel değerlerin temsili ve anayasal demokrasi olduğunu söylemek mümkündür. Siyasal katılım ve devlet kurumlarının anayasal organlar eliyle sınırlandırılması olarak somut hale gelen bu olgular, aynı zamanda demokrasinin de asgari şartlarıdır. Modern demokrasilerde, temsil etme ve edilme hakkının kullanılması konusunda bazı temel ölçütler bulunmaktadır. Bu demokrasilerde esas şart, halkın karar alma mekanizmalarını serbest ve adil seçimler sonucunda belirlemesidir. Siyasal sistemler ve demokrasi açısından süreci incelediğimizde, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan bazı yasal sınırlamalar mevcuttur. Bu bakımdan, güçlü yürütme olgusu ve yürütmenin tek başlılığı ilkesi denge ve denetleme mekanizmasıyla desteklenmediği takdirde devlet iktidarının, çoğunluğun despotizmine dönüşme tehlikesi mevcuttur. Bu bağlamda, hükümetlerin belli anayasal sınırlar çerçevesinde gücünü kullanması başkanlık sistemleri için olmazsa olmaz ilkelerdendir. Böylelikle, bireylerin temel hak ve hürriyetleri, çoğulcu demokrasi perspektifiyle kanunlar tarafından korunma altına alınmaktadır (Ljiphart’tan akt Bektaş, 2019: 201-203).

ABD’de uygulanan hükümet sisteminin etkili olmasının ardında yatan felsefe birçok temele dayanır ve bunun birçok nedeni vardır. Bunlar, devlet yapılanmasının sistemli ve dengeli bir şekilde kurulmasından ileri gelmektedir. Ayrıca, sistemin sigortası hüviyetindeki denge ve denetleme mekanizması; devlet iktidarını oluşturan erklerin görevlerini bilmesi, sınırlarının net bir şekilde belirli olması ve herhangi bir aksi durumda buna müdahil olacak yapıyı kurmasını sağlamaktadır. Tüm bunlara rağmen, başkanlık sisteminde, yasama ve yürütme organları görev

ve yetkilerine ilişkin sınırsız bir yetkiye sahip değildir. Pek çok noktada, birbirlerini etkileyen ve engel olan yapılar mevcuttur. Literatürde geçenlerin aksine, devlet başkanı yürütmede gerektiği kadar yetkili olmayabilir ve yasama da serbest bir şekilde yürütmenin etkisi olmaksızın karar verebilir. Başkanlık sisteminde devlet örgütlenmesinin iki kanadı olan bu devlet aygıtları, birbirini dengede tutmak ve birbiriyle iş birliği halinde çalışmak durumundadır. Devletin başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için kuvvetlerin iş birliği yapması gerekmektedir. Bu yapı kurulamadığı takdirde sistemde bir dizi aksaklıklar ve krizler meydana gelir. Bu noktada, yargı organı her zaman olduğu gibi kritik bir konumdadır. ABD’de de birçok kez bu konu gündeme gelmiştir ve Federal Mahkeme yoluyla denetleme mekanizması işletilebilmiştir (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017: 75). Bir diğer açıdan bakıldığında fren ve denge sistemi ile devlet içerisindeki erklerin belli bir çoğunluk tarafından ele geçirilmesinin önlenmesi amacıyla Başkan, Kongre ve Senato görevlilerinin sorumluluk sürelerinin ayrı ayrı olması sağlanmıştır (Öztürk ve Kurt, 2015: 9).

Amerikan Başkanlık Sisteminde kurucu babalardan olan James Madison’un fren ve denge sistemi konusundaki ısrarlı çabaları sonrası devletin kurucu iradesi, kuvvetler ayrılığının sürekliliğinin gereğine inanmıştır. Başkanlık Sistemine bu düşüncüyü eklemleyen James Madison’un görüşüne göre, devlet gücü, ancak paylaşıldığı ve dengelendiği zaman sınırlanabilecektir. Ayrıca, daha önce de ifade edildiği gibi başkanlık sisteminde çatışma yaşanma ihtimali bulunan organlar, yasama ve yürütmedir. Ancak, bunun yanı sıra en güvenilir organ olan yargının da, yasama ve yürütme organları üzerinde belirli yetkileri vardır. Yargının, yasamanın onayladığı kanunları denetlemek, ülkenin anayasasına aykırı olanları geçersiz ilan etmek ve yine başkanın anayasaya aykırı iş ve işlemlerini geçersiz ilan etmek gibi görevleri vardır (Akçalı, 2007: 99).

Başkanlık hükümet sisteminde; devlet organizasyonuna dair farklı güçler, tamamen birbirinden bağımsız olarak örgütlenen organlar tarafından kullanılır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında bulunan bu sert ayrılığa rağmen, sistem bunlar arasında kontrol ve denge ilişkisini ortaya koymuştur. Yani, siyasal istikrar ve sistemin işlerliği açısından bu durum elzem olarak görülmektedir. Bahsedildiği üzere, ABD Anayasasının hazırlandığı süreçte, Montesquieu tarafından savunulan kuvvetler ayrılığı prensibi benimsenmiştir. Kontrol ve denge sistemi çerçevesinde ayrılan kuvvetler, belirli bir uyum ve ortaklık içerisinde görevlerini yürütmektedir (Yeni Türkiye Yayınları, 2013: 225).

Başkanlık hükümet sistemlerinde, güçler birbiri üzerinde etkide bulunabilmektedir. Bazı durumlarda, yasamanın somut hali olan Kongre ile yürütmenin somut hali olan Başkanlık

kurumu arasında yetki noktasında anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu gibi durumlar, Amerikan Anayasası'nın aslında gayet teamüli olduğu yorumlarına neden olmaktadır.

“Amerikan Anayasasında devletin bazı işlevleri nasıl yerine getireceğine dair hükümler içermediğini; dolayısıyla da yasama, yürütme ve yargı organları tarafından yorum yapılarak söz konusu eksiklerin tamamlanması gerektiğini savunulmaktadır. Siyaset Bilimci Keith Whittington tarafından anayasa inşası (constitution construction) olarak adlandırılan bu durum, ABD Anayasası'nın uzun ve ayrıntılı bir kazuistik anayasa değil, temel ilke ve kuralları benimseyen bir çerçeve anayasa olmasından kaynaklanmaktadır (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017: 75).”

Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan saf başkanlık sisteminde, erklerin birbirlerini tam kontrol ettiğini ve bundan dolayı devlet yönetiminde belli bir istikrarın sağlandığını söylemek mümkündür. Devlet iktidarını oluşturan yasama, yürütme ve yargı güçlerinden her birini, diğer iki güç denetlemektedir. Bunun da sisteme belirli bir istikrar ve düzen getirmek amacıyla kurgulandığını söylemek mümkündür. Ayrıca, kuvvetler ayrılığı bahsinde de belirtildiği üzere, devleti oluşturan erklerin birbirinden bağımsız bir şekilde belirlendiği ve bağımsız bir şekilde görev yaptığı bir gerçektir. Bu yapıda, birbirinden bağımsız olan her bir erk, diğer güçlerin sistemi demokratiklikten uzaklaştıracak bir yapıya bürünmesini engellemek için görev yapmaktadır. Bu bağlamda, sistemde baskıcı merkezi idarenin oluşması, yerel yönetimi zayıflatacak hamlelerin yapılması ya da herhangi bir erkin temel hak ve hürriyetler, çoğulcu demokrasi, adem-i merkezîyetçilik (yerel yönetim) gibi temel demokratik değerleri tahrip etmesi olasılığı, güçler ayrılığı ve kontrol denge mekanizması formülü ile giderilmeye, ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Bu durumu irdelemek için sistemin en saf hali olan ve sert (katı) kuvvetler ayrılığının en bariz şekilde uygulandığı Amerika Birleşik Devletlerindeki kontrol denge mekanizmasına bakmak gerekir. Bu mekanizmayı anlamak için bazı örnekler vermek gerekirse; başkanın kanunları veto etme yetkisi bulunmaktadır. Veto edilerek geri gönderilen tasarıların ilk haliyle kanunlaşabilmesi için, Temsilciler Meclisi ve Senato'da üçte iki oyla kabul edilmesi gerekmektedir. Başkan, kongrenin üçte iki veya daha fazla oyla kabul ettiği bir kanunu veto edemez. Kongre, bunun tam aksine Başkan'ı suçlayıp, mahkum edebilmektedir. Bütçeye hakim olan Kongre, başkanın yaptığı harcamaları ve idari işleri denetleme hakkına sahiptir. Bunun yanında, yargı gücü olarak Yüksek Mahkeme, kanunları ve hükümet kararlarını anayasaya aykırı bularak iptal edebilme yetkisine haizdir. Ancak, Yüksek Mahkemenin başkanı ve üyeleri, Senato tarafından onaylanarak Başkan tarafından atanmaktadır.

Karatepe'ye göre, (Yeni Türkiye Yayınları, 2013: 225) ABD Başkanlık Sisteminde kontrol denge mekanizmalarını ortaya koyan somut durumlar; yüksek memur atamaları,

milletlerarası anlaşmaların onaylanması, bütçenin onaylanması, başkanın suçlanması ve kongrenin azil yetkisi, meclis araştırması ve başkanın veto yetkisidir.

1.3. Delegatif Demokrasi Teorisi

Guillermo O'Donnell'in ortaya attığı delegatif demokrasi, 1994 yılında yazılmış bir makaledir. Bu makale, 1990'lı yıllarda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini üzerine çalışan bilim insanlarının tartıştığı dönemin güncel meselelerinden birisidir. Zira, Sovyetler Birliğinin dağılması ve dünyadaki iktidarların kısmi olarak demokratikleşmeye başlaması, bu bilim insanlarını, demokrasiye geçiş içinde sorunlar yaşayan, kusurlu ve aksak demokratik sistemler kuran devletleri incelemeye itmiştir. 1994'te bu makalenin yazılmasının ardından, Fareed Zakaria meşhur "illiberal demokrasi" tezini ortaya atmıştır. İdeal tip demokrasilerin bir tür alt tipi olan bu karma rejimleri analiz etmek için birçok çalışma yapan bilim adamları, bu bulanık ve gri alanları tanımlama yarışına girmiştir.

Latin Amerika kökenli siyaset bilimci Guillermo O'Donnell, başkanlık sisteminin doğal bir sonucu ve temsili demokrasilerin kavramsal zıddı olarak kabul edilen sistemlerini tanımlamak için "delegasyoncu demokrasi" kavramını ortaya atmıştır (Akman, 2014:235). O'Donnell, delegatif demokrasi makalesinde, hem Schumpeter'in minimalist, tek boyutlu demokrasi teorisini hem de demokratikleşme sürecini analiz etmesi bakımından Robert Dahl'ın poliarşi görüşünü kabul etmektedir. Huntington'un demokrasi dalgaları tartışmasını ileri bir seviyeye taşıyan O'Donnell, delegatif demokrasi tezi sayesinde temelde karma rejimleri analiz etmiştir. Otoriter ve demokratik rejimler arasındaki karma rejimler üzerine önemli görüşleri olan O'Donnell, bu tez ile Huntington'un üçüncü dalga demokratikleşme hamlesi ve sonrasında ülkelerin siyasal tecrübelerini tanımlamaktadır.

Delegatif demokrasi tezi, bir karma rejim tanımlaması olarak Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı siyasi gelişmelerin ardından ortaya atılmıştır. Dünya siyasal sistemlerinin seyrine yönelik tartışmaları inceleyen O'Donnell, değerlendirmelerini yalnızca Latin Amerika ile sınırlı tutmamış, diğer demokrasiye geçiş safhasındaki ülkeler üzerine de inceleme yapmıştır. O'Donnell'in üzerinde durduğu delegasyoncu demokrasilerin somut hali olan Latin Amerika ülkelerinin hükümet sistemi olarak başkanlık sistemini benimsemelerinden dolayı, delegatif demokrasiler ile başkanlık sistemleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. (Akman, 2014: 235; O'Donnell, 1994: 55). Delegatif demokrasi teorisi ve başkanlık sistemi ilişkisi üzerinden karma rejim tartışmaları, bu çalışmada Kazakistan özelinde değerlendirilecektir.

Demokrasiler, klasik olarak; doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi şeklinde sınıflandırılmaktadır. Çağdaş yaklaşımlar, uzlaşmacı ve çoğunlukçu demokrasi kavramlarına

yoğunlaşırken; 21. yüzyıla doğru post-modern veya alternatif demokrasi kuramları ortaya atılmıştır. Bu dönemdeki demokrasi hareketlerini üçüncü dalga demokrasiler olarak nitelendiren Huntington ve Fukuyama gibi düşünürler, demokrasinin tek hakim paradigma olduğunu, liberal demokratik değerlerin komünist totaliter rejimler karşısında ayakta kalan tek yönetim modeli olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Geçiş süreci ülkelerinde örnekleri görülen, delegatif demokrasi olgusu da benzer bir şekilde Latin Amerika'daki demokrasi tecrübelerini tanımlamak için kullanılmıştır (Donnell, 1996: 115-120). Siyaset bilimci Guillermo O'Donnell, "Delegative Democracy" makalesinde Latin Amerika ülkelerini analiz etmek için bu kavramı ortaya atmıştır.

Delegatif demokrasi teorisi, klasik temsili demokrasiden birçok bakımdan ayrılmaktadır. O'Donnell'a göre, bu rejimlere, temsili demokrasiden daha çok temsilci demokrasi adı verilmelidir. Güney Amerika ülkelerinin geneline bakılırsa; çoğunun miras aldıkları derin sosyal ve ekonomik krizler otoriter bir tutum geliştirmelerindeki en önemli öncül gibi durmaktadır. Ayrıca kurumsallaşmış ve pekiştirilmiş bir demokrasi geleneğine sahip değildirler. Çoğunda delegatif demokratik bakış açısı, otoriter geleneklerine rağmen kalıcı gibi gözükmemektedir ve burada en önemlisi de, temsili demokrasiler ancak "temsilci demokrasilere" dönüşebilmektedir. (O'Donnell, 1986: 72-79).

G.O'Donnell, özellikle yeni demokratikleşen bazı ülkelerde derin sosyal ve ekonomik krizlerin çıkmasıyla delegatif demokrasi uygulamalarının aynı döneme rastlamakta olduğunu belirtmiştir. Sistem teorisini O'Donnell'a göre bu yeni tip demokrasiler şunlardır:

- i- Temsili demokrasiye geçerek kapitalistleşen ülkeler,
- ii- Bazı yeni kurulan demokrasiler (Arjantin, Brezilya, Peru, Ekvador ve Bolivya, Filipinler ve Kore, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden bazıları),
- iii- Kazakistan, Azerbaycan, Ukrayna, Belarus, Gürcistan gibi Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan ülkeler (O'Donnell: 1994:1-3).

O'Donnell, delegatif demokrasi tezini ortaya atarak, 1990'lı yıllardaki demokratikleşme dalgası ve geçiş süreci üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. O'Donnell, delegatif demokrasi eserinde, bu iki tez üzerinden, bu rejimlerin demokrasiye geçiş için yapması gerekenleri sıralamıştır. O'Donnell'a göre, demokratik olarak seçilmiş bir hükümetin kurulması ile oluşan geçiş süreci, muhtemelen ilk geçişten daha uzun ve daha karmaşık otoriter kuralların varlığı ile mücadele edecektir. Bunun üzerine, ikinci geçişin demokratik olarak şekillenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hükümet demokratik bir rejime veya eşdeğerde kurumsallaşmış konsolide demokrasi eşiğine getirilmelidir. Yeni demokrasiler otoriter egemenliğe dönüşebildiği gibi zayıf ve belirsiz bir duruma da gelebilmektedir. Geçiş sürecinin sonucunu

belirlemede hayati önem taşıyan unsur; önemli hale gelen bir dizi kurumun inşasında başarı veya başarısızlık; siyasal iktidarın kararlı olmasıdır. Böyle bir sonuç, hükümet politikalarına ve politik şartlara bağlıdır. Çeşitli aracı kurumların stratejilerini demokratik kurumlar kurma şeklinde belirlemelidirler. (O'Donnell,1994: 1-3). Guillermo O'Donnell'ın ülkelerin siyasal sistemlerindeki ikinci geçiş kavramından kastı, delegatif demokrasilerin temsili demokrasiye doğru evrilmesi ve otoriter, anti demokratik olgulardan uzaklaşmasıdır. Bu geçişin, demokratik şekilde gerçekleştirilmesi, kurumların daha demokratik ve çıkar çatışmalarından uzakta olmasına bağlıdır.

Bir siyasal sistem teorisyeni olarak O'Donnell'in, bir manada seçimli otoriterlik ve hegemonik seçimli otoriter yönetimlerin karması olan ve oya dayalı demokrasi anlamına gelen delegasyoncu demokrasiler teorisinin başlıca özellikleri şöyledir:

- Bu rejimlerde, devlet başkanlar kendilerini partiler üstü bir konumda görmektedirler.
- Delegatif demokrasilerde, hesap verilebilirlik ilkesi siyasal sistemde kendine yer bulamaz. Yasama ve yargı mercilerinin bulunmasını ve bunlara karşı hesap vermeyi kendilerini gereksiz yere engelleyen kurumlar olarak görülmektedir.
- Ülke siyasetinin ana unsuru ne siyasal kurumlar ne de kitlelerdir asıl olan devlet başkanı ve ekibidir. Kendi politikalarından bizzat kendileri sorumludur. Zaten siyasal kurumların etkisiz oluşunu yazmakta, siyasal kurumsallaşmanın temsili demokrasiler kadar gelişmemesine ve politik nitelikte oluşuna vurgu yapmaktadır (O'Donnell'dan akt Akman, 2014: 235-236).

Delegatif demokrasiler, demokrasi ve otoriter yönetimler arasında karma bir özellik taşır. Bu noktada, ilk olarak delegatif demokrasilerin otoriter yönetimlere kayan yönlerini ele almak gerekmektedir. O'Donnell'a göre, delegatif demokrasilerin en tipik özelliği, devlet başkanının kararname çıkarma gücüdür. Başkanlık sistemleri ve demokrasi ilişkisinde, en büyük tehlikelerden birisi başkanın, yasamayı saf dışı bırakarak, kararnamelerle ülke yönetimine geçmesidir. Latin Amerika ülkelerinde, demokrasiden otoriterliğe geçilen süreç böyle başlamıştır. Kararnameler ile yönetim, devlet başkanının bir süre sonra kişisel iktidarını önceleme sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Başkanlık sistemlerinin büyük bir çoğunluğunda seçilmiş başkanlar ve halk ilişkisi bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Yürütmeyi elinde tutan başkan, sivil toplumdaki aktörleri etkisizleştirerek kişisel iktidarını pekiştirir. Başkanın karizması etrafında örgütlenen iktidarlar, devletin en temel görevlerini yasama organını atlayarak uygulamaktadırlar. Bu duruma, karşılaştırmalı anayasa mühendisliği çalışmaları ile bilinen Sartori'nin de kullandığı

“decretismo” denilmektedir. Decretismo tabiri kararname ile yönetilen ülkeleri tanımlayan bir ifadedir. Decretismo, İspanyolca siyaset bilimi literatüründe yer alan “personalismo (kişiselcilik)” tabirini çağrıştırmaktadır. Decretismo’nun en tipik özelliği sisteme hız kazandırmasıdır ve belki de otoriter eğilimlere sebep olmasında bu etken önemlidir (Sartori’dan akt Özbudun, 1997: 207-214).

Delegasyoncu demokrasilerin, genel anlamda Kıta Amerikası’nda görüldüğü düşünülse de, O’Donnell’in paradigması, sadece belirli bir coğrafyaya ve sisteme has değildir. Latin Amerika dışındaki başkanlık sistemlerinde de, hatta başkanlık sistemini uygulamayan parlamenter ve yarı başkanlık rejimlerinde de bu türden yönetimlere rastlamak mümkündür (O’Donnell, 1996:124). Bu durumda, başkanlık sisteminin en temel karinelerinden biri olan, yönetimde hesap verilebilirlik ilkesi ortadan kaybolmaktadır. Değil Latin Amerika tipi başkanlık modeli, Orta Asya ve Sovyet sonrası ülkeler ve üçüncü dünya ülkelerinde uygulanan illiberal veya otoriter başkanlık modellerinde dahi aynı güçlü yürütme olgusu yerleşmiştir. Bu ülkelerde de ortak sorun hesap verilebilirlik konusundaki kusurlardır.

Öte taraftan, delegatif demokrasilerde, aynen seçimli otoriter rejimlerde olduğu gibi, çok partili siyasal hayat göstermelik olarak yer almaktadır. Seçimler, adil ve rekabetçi olmaktan çok uzaktır. O’Donnell’in delegatif demokrasi tezinde öne çıkan bulgulardan birisi, rekabetçi seçimlerin olmamasının üzerine seçmenlerin yönetime katılımda etkisiz olmasıdır. O’Donnell’a göre, delegatif demokrasilerde seçmenler, siyasal hayata oy vermek dışında müdahil olmamaktadırlar. Yalnızca iktidarları belirleyen bir unsur olarak; sanki kurtarıcı olarak gördükleri kişileri iktidara taşıyıp indirmekle yükümlü gibi görülmektedir. Bundan hareketle, delegasyoncu demokrasilerin en tipik özelliği yetersiz siyasal kurumsallaşma ve sorunlu parti sistemidir. Bu bağlamda, demokratik kurumsallaşma sürecine evrilmesi gereken devlet organlarının politik kaygı ve ihtiraslara feda edildiği görülmektedir (Akman, 2014: 235-236).

Esasında, başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin delegasyoncu demokrasiler olarak tezahür etmesi tesadüf değildir. Özellikle, Latin Amerika ülkelerinde siyaset dışı aktörlerin siyasal alana dahil olması ve yürütmede etkili olması şeklinde kendini göstermiştir. Sovyet sonrası kurulan ülkelerdeki tek parti ve tek adamcı otoriter yönetimlerin kurulması da benzer bir örnektir. Yani seçimi kazanan kişi, devlet iktidarının merkezindedir ve gücü elinde bulundurmaktadır ve meşruiyetini de bu seçimlerden alır. Çünkü seçilmiş başkan, halkın desteğini arkasına alarak birçok hakkı kendinde görmektedir. Ülkeyi kendi uygun gördüğü şekilde yönetme hakkına sahip olduğunu düşünen başkan, artık çoğunluğun iktidarındır. Bu durum, antidemokratik yönetimler ve demokratik otoriter sistemlere kapı aralamaktadır. Bu bağlamda, delegatif demokrasiler, başkanlık sisteminin literatürdeki ilkelerinden kopuşu

doğurur. Bu tür demokrasilerde, sistemdeki hesap verebilirlik ilkesini yok etmekte, kurumsallaşma anlamında sorunlar yaşanmakta ve kişisel iktidarlar öne çıkmaktadır (O'Donnell, 1996: 118- 120).

Delegatif demokrasiler, yazar O'Donnell'ın da üzerinde çokça durduğu üzere, "kişiselleştirilmiş yönetim ve güçlü hükümet" vurgusunun öne çıktığı yönetimlerdir. Modern konsolide demokrasilere sahip olan ülkeler, çoğulcu düzenlemeler, adil ve şeffaf seçimler ile oluşabilecek potansiyel sorunları çözmüşlerdir. Ancak yeni kurulmuş, demokratik kültürü tam oturmamış ülkelerde bunu söylemek güçtür. Siyaset bilimci O'Donnell'a göre, siyasal karar almada istikrarlı ve düzenli olan, siyasal hayattaki aktörlerin karşılıklı ilişkilerinin yüksek olduğu konsolide rejimlerden kurumsallaşmış demokrasiler çıkmaktadır. Siyasal kültürdeki bu eğilimin, demokratik siyasal kurumları oluşturduğu bunun üzerine de siyasal sistem ve özelde de hükümet sistemlerinin niteliğinin bu yönde şekillendiğini söylemek mümkündür. (O'Donnell, 1994: 3-6).

Delegatif demokrasilerin, otoriter yönetimlere benzeyen yanlarını ifade ettikten sonra demokratik yönetimlerle benzeşen yönlerini ve demokratik yönetimlere yönelik bakış açısını tartışmak gerekmektedir. Delegatif demokrasiler, demokratik geleneğe yabancı değildir. O'Donnell'a göre, delegatif demokrasiler, temsili demokrasilerden daha demokratik ancak daha az liberaldir. Zaten tüm sorunun da buradan çıktığı görülmektedir. Delegatif demokrasiler güçlü bir çoğunlukçu yönetim öngörürler. Bu fikir üzerinden delegatif demokrasilerin, niteliğine dair önemli ipuçları çıkmaktadır. Delegatif demokrasiler, bir parti veya lider etrafında kümelenen kalabalıklar sayesinde var olmaktadır. Delegatif demokrasiler, güçlü bir bireyci nitelik taşır, ama bir John Locke bakışı ile bireysel özgürlükçü değil Thomas Hobbes'un gözüyle bireye bakmaktadır. Dolayısıyla, seçmenler, kimlikleri ve bağlantıları ne olursa olsun, ülkenin kaderini belirleyecek olan en önemli güçtür. Fakat bu güç, sadece iktidarı belirleyici bir güçtür. İktidardaki etkili olan güç "*sıfır toplamı oyunu*" kazanan yürütme yani Başkan'dır. Başkan'ın tek güç olması iktidar gücünün sadece onda toplanmasını ifade eder. Bu bağlamda devleti oluşturan siyasal erk ve kurumların güç ilişkilerinde payı yoktur kısaca güç paylaşılmaz. Bu yüzden delegatif demokrasiler ile modern temsili demokrasiler arasındaki en temel fark siyasal kurumsallaşma ve gücün etkin dağılımasıdır. Bu açıdan, siyasal sistemlerin en büyük problemi bu faktörlerin yarattığı yönetim krizleridir. (O'Donnell, 1994: 3-7).

Guillermo O'Donnell'ın "*Leviathan'ın organikleşmesi*" şeklinde tarif ettiği durum, tam da delegatif demokrasileri tarif etmektedir. Bu bağlamda, ulusun iyileşmesi ve sistemin dağınık parçalarını uyumlu bir bütün haline getirmek için devlet başkanını belirleme yetkisi, vatandaşlara bırakılmıştır. Bu yükümlülük için siyasal sistem, millete başvurmaya öngörmüştür.

Bu organik yönetim tarzında, Başkan'a düşen görev toplumu iyileştirmek ve istikrarı sağlamak olmuştur. Kaldı ki tam da bu görev yüzünden delegatif demokrasilerde başkanlık gibi yürütmenin güçlü olduğu, hızlı kararların alındığı hükümet sistemi uygulanmıştır (O'Donnell, 1994: 8-9). Eğer Cumhurbaşkanı halk desteğini kaybederse, meclis varlığını reddedip feshederek yönetimde tek güç olma yoluna gitmektedir. Temsil etme bir delegasyon unsurunu barındırır. Bu da, birlikteliğin varlığına en açık delildir. Bu bağlamda, O'Donnell'a göre, temsil ve delegasyon karşıt kutuplar olarak ele alınmaması gereken kavramlardır. Delegasyon kavramı, temsilci unsurun güçlü bir şekilde baskın olduğu tezini ileri sürerken temsil, hesap verebilirlik fikrini gerektirir. Temsilciler konuşmaya hakkı olduğunu iddia ettiği kişiler adına hareket eder. Konsolide demokrasilerde, hesap verebilirlik sadece hükümetlerin ömrüyle sınırlı değildir, temsilciler sürekli olarak halkın haklarını savunduklarının bilincindedirler. Dolayısıyla, kurumsallaştırılmış güç ilişkileri temsili demokrasilerde kategorize edilmiş ve yerleşik bir kültür haline gelmiştir. O'Donnell bu durumu temsilin cumhuriyetçi boyutu şeklinde tarif etmektedir. (O'Donnell, 1994: 10).

Sonuç olarak, delegatif demokrasiler, ideal tip demokrasilerin bir alt tipi olarak otoriterlik ve demokrasi arasında salınan bir rejim türüdür. Esas olarak, Latin Amerika başkanlık sistemlerindeki kusurları gün yüzüne çıkarmak ve güçlendirilmiş yürütme yapılarını tanımlamak için geliştirilmiş bir kavramdır. 90'lı yıllarda gelişen demokrasiye geçiş sürecine giren diğer coğrafyalar için de geçerliliğini koruyan kavramsal çerçeveye sahiptir. Demokrasinin özetle delegasyon yani seçim ile tezahür edebildiği ancak diğer noktalarda kusurlu kaldığı rejimleri anlatmak için kullanılmaktadır. Bu arızalı demokrasi çeşidi, devlet başkanlarının karizmatik liderlik özelliği gösterdiği, çoğu zaman "ulusun kurtarıcısı" olarak görüldüğü rejimlerdir. Kararnameler sayesinde yasamanın gücünün kırıldığı, yargıya müdahale edilerek bağımsızlıktan koparıldığı, kuvvetler ayrılığının kusurlu hale getirildiği sistemlerdir. Delegatif demokrasilerde tüm bunlar, geçiş süreçlerinde devlet başkanları tarafından oluşturulmuştur. Yürütmenin güçlenmiş halde bulunduğu ve başkanlık sistemlerinde olduğu gibi devlet iktidarının tek bir merkezde toplandığı rejimlerdir.

Delegatif demokrasi tezi üzerine 1998 yılında bir makale kaleme alan Paul Kubicek, delegatif demokrasi tezinin örneklerinin post Sovyet sahasında hatta Kazakistan'da yer aldığını savunmaktadır. Kazakistan'daki siyasal sistemi anlayabilmek için, Doğu Avrupa ve Sovyet coğrafyasına yönelik incelemeler yapan Amerikalı Siyaset Bilimci Paul Kubicek'in 1998 yılında kaleme aldığı makalesi dikkate değer bir çalışmadır. Kubicek, bu tezin ana savlarından birisi olan Kazakistan'daki hükümet sisteminin yapısının, delegatif demokrasi teorisinde bahsi geçen öncüllere uygunluk gösterdiğini savunmaktadır. Kubicek'e göre, delegatif demokrasi

olarak tanımlanan ülkeler, demokrasinin biçimsel gereklilikleri yerine getirilse dahi uygulamada otoriter devletlere benzemektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Kazakistan'daki siyasi gelişmelere bakıldığında bu tespit yerinde bir tespittir.

Ünlü uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi uzmanı Kubicek, “Orta Asya’da Otoriteryanizm: Tedavi mi, Lanet mi? (1998)” adını taşıyan makalesinde, Kazakistan’ı bir “delegatif demokrasi örneği” olarak nitelendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki hükümet sistemini uygulayan Latin Amerika ülkelerinde yaşanan demokrasi karşıtı uygulamaları analiz etmek için bu tezi ortaya atan Arjantinli siyaset bilimci Guillermo O’Donnell’dan hareketle Paul Kubicek de Sovyet sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerini incelemiştir. Kubicek’e göre, seçilmiş cumhurbaşkanı ülkeyi öngördüğü gibi yönetme hakkına sahiptir. Gücünü kontrol etmeye veya sınırlandırmaya çalışabilecek diğer kurumlara çok az saygı duyar veya hiçbir şekilde bu sınırlamaları önemsemez çünkü arkasında halkın çoğunluğunun desteği vardır. Tipik olarak, delegatif demokrasilerde başkanlar, kendilerini milletin kurtarıcıları gibi görürler ve parti sisteminin ve siyasal sistemin merkezinde onlar yer almaktadır. (Kubicek, 1998: 34-36).

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA UYGULANAN BAŞKANLIK SİSTEMİ

Bu başlık altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılması sonrası bağımsızlık sürecine giren Kazakistan'ın tecrübe ettiği Başkanlık Hükümet Sistemi; tarihi süreci, kurumsal yapısı, temel özellikleri ve demokrasi ilkeleriyle ilişkisi bağlamında incelenecektir. Yasama, yürütme ve yargı anlamındaki devlet idaresinin temel özellikleri ile Kazakistan'da; kuvvetler ayrılığı, güçlendirilmiş yürütme ve denge ve denetleme mekanizmasının durumu değerlendirilecektir.

2.1. Kazakistan'ın Siyasi Tarihi ve Hükümet Sisteminin Gelişimi

Kazakistan, 2 milyon 724 bin kilometrekare yüz ölçümü olan ve toprak büyüklüğü olarak Rusya, ABD ve Çin gibi dünyanın geniş topraklara sahip ülkelerinden sonra en büyük dokuzuncu ülkesidir. Asya'nın bu sınırları hayli geniş olan devleti Kazakistan'ın, Rusya, Çin ve kültürel olarak benzerlik gösterdiği Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile sınır komşusudur. Ayrıca, Azerbaycan ve İran ile de Hazar Denizi üzerinden sınır ilişkisi mevcuttur. Türk dünyasının en geniş topraklarına sahip olan devleti Kazakistan, Hazar Denizi ile Volga ovalarının doğusunda, güneyde Tanrı Dağları'nın (Tien Shan) eteklerinde ve kuzeyde Batı Sibirya ovalarına kadar Altay Dağları'na uzanmaktadır. Tüm bu özellikler, Kazakistan'ı bölgesinde jeopolitik olarak öne çıkarmıştır.

Kazak adı Türkçe'nin Kıpçak lehçesinde *“hür ve serbest yaşamayı seven, mert, yiğit ve cesur”* anlamına gelmektedir. Bu isim, Cengiz İmparatorluğunun ardılları olan boylar arasında 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kazakistan'ın resmi dili olan Kazakça ve Rusça'dır. Kazakistan'da konuşulan Kazakça, Türkçe'nin akraba dillerindendir ve birçok ortak kelime ve sözcük mevcuttur. Kazakça, ülkede yoğun bir şekilde konuşulmaktadır. Kazakistan'ın başkenti Nur Sultan, 2019 yılında görevi bırakan Nursultan Nazarbayev'in adını taşımaktadır. Daha öncesinde başkenti ismi “Astana” ve “Akmola” isimlerini almıştı. Astana, Türkçe'ye de Farsça'dan girmiş olan “asitane” kelimesinden dönüştürülmüştür ve “başkent” anlamına gelmektedir.

Kazakistan'ın uzun bir devlet geçmişi bulunmaktadır. Kazak Hanlığı, Altınorda Hanlığı'ndan ayrılan Kerey Han ve Canıbek Han tarafından 1465'te kurulmuştur. 400 yıla yakın hakimiyet süren Kazak Hanlığına en parlak dönemlerini Kasım Han yaşatmıştır.

Kazakistan'ın günümüzdeki topraklarının tamamı, 1511-1523 yılları arasında hakimiyet süren Kasım Han tarafından kazanılmıştır. Cengiz İmparatorluğu'ndan Kazak Hanlığı'na, Çarlık Rusya'sından günümüzün bağımsız cumhuriyetine, Kazakistan'ın siyasi tarihi, Asya'daki muadili olan devletler kadar eskiye dayanmaktadır. Türklerin bağlı bulunduğu en eski kültür kökü olan Anav ve Afanesyevo kültürlerinin kökenleri, bugün arkeolojik kalıntılarla kanıtlanan Kazakistan'ın Altay bölgesinde yer almaktadır. M.Ö. 2500'den M.Ö. 1200'lere kadar geldiği tahmin edilen bu dönem, bugün dünyada yaşayan Türklerin en eski atalarının yaşadığı zaman dilimi olarak kabul edilmektedir (Saray, 2019: 90).

Bu kadim tarihin üzerinde bağımsızlık döneminde Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, "Büyük Bozkırın Yedi Özelliği" adını verdiği makalesi ile Kazakistan'ı uygarlıkların ve medeniyetin beşiği olarak tarif etmektedir. "Türk uygarlığının kökeni" olarak tarif ettiği Kazakistan topraklarının yedi özelliği makalesiyle Nazarbayev, özellikle ülkenin bir devlet geleneğine ve siyasi tecrübeye sahip olmayan, uygarlık kuramayan bir millet olduğu tezlerini çürütmek istemiştir. Nazarbayev'in bu makaleyle esas amacı, bilinen tarihin en eski döneminden bu yana Kazakistan topraklarında; İskitler, Sakalar ve Hunlar'dan günümüze kadar önemli medeniyet ve uygarlıkların mirasının bulunduğunu göstermek istemesidir. Bu minvalde, Kazakistan siyasi tarihine bakacak olursak, Kazak Hanlığına özel bir parantez açmak gerekmektedir. Kazak Hanlığı, Cengiz İmparatorluğu'ndan Altınorda Devleti'ne kadar devam eden yönetim geleneğinin devamı niteliğindedir. Kazak Hanlığı'nın kurucusu olan Kerey ve Canıbek Han, 1465'te merkezi idareyi ele almıştır. 1511 yılında dağınık Kazak boylarını bir araya getiren Kasım Han, devlete en güçlü dönemlerini yaşatmıştır. Kazak Hanlığı, 400 yıla yakın hakimiyet sürmüştür.

Kazaklar, tarihten günümüze "cüz" veya "orda" adını alan boylar halinde yaşamıştır. Büyük, Orta ve Küçük Cüz adını alan bu Kazak kabileleri, temelde aynı ırk ve kültürden gelen ancak bozkırın farklı noktalarında yaşayan ve bu yüzden birbirinden bazı farklarla ayırt edilen boylardır. Bu ayrım, aynı zamanda Kazak Hanlığı'nın merkezi idareyi ele alması bakımından da önem arz etmektedir (Saray, 2019: 91-92; Alkan, 2011: 23-24).

Kazak Hanlığı'ndan günümüze kadar ulaşan cüz ve orda sistemi, Kazakistan'ın devlet geleneği açısından mühim bir yer tutmaktadır. Kazak ulusunu, hem siyasi hem de idari bakımından ayıran bu yapılanma, aynı zamanda diğer hanlıklardan göçebe Kazak milletini ayıran bir unsurdur. Büyük Orda, genel olarak ülkenin güney bölgesinde, Orta Orda, Kuzey Doğu Kazakistan'da, Küçük Orda ise Kazakistan'ın batı sınırında egemenlik kurmuştur. (Bokayeva, 2002: 430, Togan, 1981: 39).

Kazak Hanlığı'nın dönem dönem boylar arası rekabeti, bazen de diğer hanlıklarla mücadeleleri, 18. yüzyıldaki Rus egemenliğine kadar devam etmiştir. Rusların bölgede hakimiyet kurma emelleri neticesinde, sırasıyla Küçük Orda (1731), Orta Orda (1740), Büyük Orda (1742) Ruslarla anlaşma imzalamaya mecbur kaldı ve Rus Çarlığının egemenliğine girdi. 1822'te Kazak Hanlığı tamamen ortadan kalkarken, Kazakistan toprakları, 1863'te tamamen Rusya İmparatorluğu'nun yönetimine girmiştir (Alkan, 2011: 25-28, Saray, 2019: 105-109).

Göçebe Kazakların; Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği dönemindeki kolonizasyon politikalarına maruz kalmasından bağımsızlıklarını elde edene kadar geçen tarihi dönem, Kazakistan siyasi geleneğine taban tabana zıt ve dayatmacı bir niteliktedir. Bu dayatmacı zihniyet, Çarlık rejimini deviren Şubat 1917 Devrimi'nde Kazakistanlı milli aydınların ortaya çıkmasına ortam sağlamıştır. 21-28 Temmuz 1917'de Orenburg'da yapılan kongre, Kazakların ilk siyasi oluşumu, Alaş Orda'yı meydana getirmiştir. Mustafa Çokay, Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursun gibi çağdaş Kazak aydınlarının oluşturduğu bu siyasi parti, bağımsız Kazakistan'ın ilk adımlarını 1917'de atmaya başlamış ancak Bolşeviklerin iktidarı ele alması ve Sovyetler Birliğini ilan etmesi sonrasında Alaş liderleri, Komünist Parti tarafından sindirilmiştir (Alkan, 2011: 26-28).

Kazak Hanlığı'ndan bağımsız Kazakistan'a kadar ülkenin siyasi tarihi, birçok farklı dönemden geçmiştir. Kültürel, ekonomik ve sosyolojik olarak birçok değişim yaşanmıştır. Kazakistan'da 1822'de fiilen başlayan Rus hakimiyeti, Sovyetler Birliği döneminde (1922-1991) tam olarak tüm kurumları ve ideolojisiyle kendini göstermiştir. Bundan sonraki kısımda, Kazakistan'daki Sovyet dönemi paranteze alınarak bağımsızlığa giden süreç ele alınacaktır.

Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kurulan cumhuriyetler içerisinde en zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan ülkelerden birisidir. Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından kurulan cumhuriyetler arasında yer alan Kazakistan, bölgesinde ekonomik, jeopolitik ve siyasi anlamda kendini ispatlamış bir devlettir. Kazakistan'ın bağımsızlığına giden süreç, Sovyet sonrası döneme rastlaması bakımından bir hayli hareketli olaylara sahne olmuştur. Bu süreç, dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov'un Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan Komünist Partisi liderliğine getirilmesiyle başlamıştır (Saray, 2019: 79-94). Kazakistan'da eski rejimi ortadan kaldırarak bağımsızlığa dönüşümü sağlayan olay, 1990 yılında Sovyetler Birliği Anayasası'ndaki komünist rejime dair yasaların ortadan kaldırılmasıdır. Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu'nun 24 Nisan 1990 tarihinde aldığı bu kararla, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur (Khairmukhanmedov, 2017: 1433, Saray, 2019: 79-94).

Cumhuriyet parlamentosunda yapılan oylama ile eski Komünist Parti Sekreteri olan Nursultan Nazarbayev, devlet başkanı olarak seçildi. Hemen ardından Aralık 1991’de halk oylaması yapıldı ve ülkenin ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur. Yeni Kazakistan’ın sinyallerini veren bu değişim hareketleri, Kazakistan’da siyasal sistemin yapısını şekillendirmeye başladı. Komünizmin vatandaşların örgütlenme hürriyetine ket vuran yasaklarına son verildi. Bunun ardından, politik ve sosyolojik olarak Kazakistan’da yeni bir döneme girilmiş oldu. Komünist Parti’den bağımsız olarak Kazakistan milliyetçiliğinin öne çıktığı siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları faaliyete girdi. “Hakikat”, “Jeltoksan”, “Adalet”, “Memorial” bunlardan bazıları olarak sayılabilmektedir. 70 yıllık Komünist rejimin ardından Kazak halkı, toplumsal eylemler ile siyasi bir bilinç kazanmıştır. Bu toplumsal hareketler, Komünist Parti’nin Kazakistan üzerindeki egemenliğine son verilmesiyle sonuçlanmıştır (Nazarbayev’den akt Khairmukhanmedov, 2017: 1434).

Kazakistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından 16 Aralık 1991’de bağımsızlığını ilan ederek kurulmuştur. Buna müteakiben, Türkiye, dünyada Kazakistan’ı ilk tanıyan ülke olmuştur. Kazakistan, bağımsızlığını kazanmasının ardından muadilleri arasında siyasi ve ekonomik olarak başarılı bir grafik çizmeyi başarmıştır (Bülbül, 2008: 65-66).

Kazakistan’da 1991 yılının sonunda bağımsızlığını ilan etse de bağımsız cumhuriyetin ilk anayasasının kabulü hemen gerçekleşmemiştir. 1993 yılında ilk anayasa kabul edilmiş ancak bu anayasa yeterli görülmeyerek, 1995’te halen yürürlükte olan anayasa hazırlanmıştır. Tarihler 30 Ağustos 1995’i gösterdiğinde ülkede ilk anayasa referandumu yapılmıştır. Referandumda, Kazakistan Cumhuriyeti’nin mevcut anayasası kabul edilmiştir. Halen geçerli olan bu anayasa, 1998, 2007, 2011 ve 2017’de üç kez değişikliğe uğramıştır (Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 1-2).

Üniter bir yapıda olan Kazakistan Anayasası’nda, ülkenin en yüksek değeri insan faktörü olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda, Kazakistan Anayasası, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korumakla yükümlüdür. Ayrıca, demokratik, hukuki, laik ve sosyal devlet ilkelerini benimsemiştir. Bu anayasa ile Kazakistan Cumhuriyeti’nin en üst temsilci organı olarak yasama işlevini yerine getiren iki kanat; Senato ve Meclis’ten (Majlis) oluşmaktadır. Bu iki kanatlı yapı, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosunu teşkil etmektedir.

Hükümet sistemi ve dolayısıyla yürütme anlamında değişiklikler Kazakistan’ın anayasa tarihi açısından önem arz etmektedir. Sovyetler Birliğinin yıkılmasının sonrası kurulan bağımsız cumhuriyetler arasında Kazakistan, en büyük siyasi krizlerin yaşandığı ülke olarak tarihe geçmiştir. Özellikle hükümet sistemi anlamında yaşanan tartışmalar, Kazakistan’da bugün halen devam eden anayasa değişikliği tekliflerini beraberinde getirmiştir.

. Kazakistan’da 1995 Anayasası ve 2007 anayasa değişiklikleriyle yürütmenin güçlendirmesine yönelik adımlar atılmış ve anayasada resmen “Başkanlık Sistemi” tabiri yer almıştır. Bu anayasa değişiklikleriyle, ülkenin hükümet sisteminin Başkanlık Sistemi olduğunu ilan etmiştir. Nazarbayev’in uzun süreli iktidarıyla pekişen bu güçlü yürütme politikası, ülke yönetiminde de kendini hissettirmiştir. Nazarbayev, iktidarda olduğu dönem boyunca elinde bulundurduğu meşru iktidar, siyasi partisi ve ekonomik gücü sayesinde, ülke yönetiminde tek söz sahibi olmuştur. Ancak, 2017’de Kazak Parlamentosunun yetkilerini güçlendiren, devlet başkanı yanında parlamentoyu da sistemde söz sahibi kılmaya çalışan anayasa değişikliği ile ülkede hükümet sisteminin yapısı önemli bir kırılma yaşamıştır.

Nursultan Nazarbayev, 26 Nisan 2015 tarihinde 5 yıl için Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 19 Mart 2019 günü yaptığı bir açıklamayla, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılacağını bildiren Nazarbayev, Kazakistan Anayasası uyarınca Senato Başkanı Kasım Cömert Tokayev’e Cumhurbaşkanlığı görevini devretmiştir. Nursultan Nazarbayev, bu tarihten itibaren Kazakistan yargısının en üst mercii olan Anayasa Konseyinin üyesidir ve iktidar partisi Nur Otan ve Kazakistan Ulusal Güvenlik Konseyimin başkanıdır. Ülkede geniş yankı uyandıran iktidar değişikliğinin ardından Kasım Comart Tokayev 20 Mart 2019 itibarıyla Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Haziran 2019’da Kazakistan’da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Tokayev, yüzde 70 oy olarak Kazakistan’ın ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Nursultan Nazarbayev ise ülkede kurucu Cumhurbaşkanı ve Elbaşı olarak anılmaktadır. “Elbaşı ifadesi”, 2010 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasına giren Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı hakkında adı verilen kanun ile belirlenmiştir ve Kazak milletinin önderi anlamına gelmektedir. (Khairmukhanmedov, 2017: 1445).

2.2. Kazakistan Hükümet Sisteminin Kurumsal Yapısı

Bir post-Sovyet ülke olan Kazakistan’da uygulanan hükümet sistemini incelerken esasında her Sovyet sonrası kurulan cumhuriyette olduğu gibi reel politik olarak sistemin işleyişi ile anayasa ve kanunların öngördüğü ilkeleri birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Kazakistan’da bağımsızlık sonrasında siyasal rejimin şekillenmesinde dikkat çeken ilk unsur, Cumhurbaşkanının otoritesi altında yönetilen bir devlet mekanizmasının varlığıdır. Muhalefetin ılımlı bir yapıda olması, bu durumu perçinlemiştir. Ülkenin kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in ilk girişimi; siyasal alanın kendi otoritesine bağlanarak yeniden yapılandırılması ve ekonomi ile uluslararası alanda kendine geniş bir hareket alanı tanıyacak demokratik görünümlü bir siyasal modelin oluşturulması olmuştur. Nazarbayev’in özellikle iktidar ve muhalefet arasında kurduğu bu düzen, aslında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

döneminde kurulan siyasal sistem ve yapının devamı niteliğini taşımaktadır (Alkan, 2011: 42-45).

Bu kısımda, Kazakistan'daki hükümet sisteminin kurumsal özellikleri ele alınacaktır. Ülkedeki yasama, yürütme ve yargının durumu değerlendirilerek, siyasal sistemin işleyişi değerlendirilecektir.

2.2.1. Yürütme

Kazakistan Anayasası'nın 3. kısmı, devlet başkanının görevlerini ve yetkilerini belirlemiştir. Ülkedeki yürütme yapısını anlamak açısından önemli öncülleri göstermiştir. Bahsi geçen kısımlar 40. ve 48. maddeler arasındadır. Ayrıca, anayasanın beşinci bölümünde, 64. ve 70. maddeler arasında da aynı şekilde "Hükümet" başlığıyla yer almaktadır. Bu kısımlar, Kazakistan'da yürütme yapısını anlamak için belirleyicidir.

Kazakistan'da devlet başkanının özelliklerine kısaca bakacak olursak, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Kazak vatandaşları arasından beş yıllık bir görev süresini öngörür şekilde yönetime gelmektedir. Kazakistan'da devlet örgütlenmesi, Cumhurbaşkanlığı makamı çerçevesinde şekillenmiştir. Kazakistan'da uygulamaya konulan 2007 anayasa değişikliğiyle, Cumhurbaşkanının görevi ve nitelikleri açısından önemli değişiklikler devreye girmiştir. Bu değişiklik ile beraber, devlet başkanının görev süresi, 2012 yılından itibaren geçerli olmak üzere; yedi yıldan beş yıla çekilmiştir. Ayrıca, devlet başkanının iki dönemden daha fazla bir süre için seçilmesinin önüne geçilmiştir. Başkanlık sisteminin otoriter bir şekilde uygulandığı sistemlerde, devlet başkanının, görev süresinin sınırlandırılmamasından dolayı uzun yıllar iktidarda kalması yaygındır (Alkan, 2011: 109-112; Kazakistan Anayasası: 40-48).

Yine bir diğer konu da uygulamada görüldüğü üzere, devlet başkanlarının iktidarı tek elde tutması nedeniyle anayasada bir takım düzenlemeler getirilmesidir. Görev süresinin sınırlandırılmasının öngörüldüğü bu ilkenin uygulamada bazı istisnaları mevcuttur. Konuya ilişkin, güncel bir örnek olarak, Rusya Federasyonu'nda 1999'dan beri iktidarda olan Putin'in 2020 yılında kendini ölene kadar başkan yapacak olan düzenlemeyi anayasaya sokmasıdır. Düzenleme ile, Putin bu maddeden muaf tutulmuştur ve ölene kadar devlet başkanı olarak kalabilecektir. Bu düzenlemenin, demokratik standartlarla, demokrasi tezleri ve modern devletle uzaktan yakından alakası yoktur. Ama Sovyetlerin yönetim anlamındaki belki de en belirgin mirası olan Rusya Federasyonu'nda klasik devlet anlayışı, Putin'in iktidarına dayanmaktadır ve ona bağlıdır. Kazakistan'da da Nazarbayev figürü için bu durum söz konusudur. Her ne kadar Nazarbayev devlet başkanlığı görevinden çekilse de 1991'den 2019'a kadar geçen 28 yılda ülkede devlet başkanlarının görev süresinin sınırlandırılmasını

istememiştir. 2007'deki değişiklikte 2012'de uygulanmak üzere 2 dönemlik görev süresi getirilmiş ve aynı kişinin 2'den fazla seçilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, 2007 ve 2017 değişikliğinde parlamentonun yetkileri genişletilmeye çalışılmış ve ülkenin parlamentonun etkisinin artırıldığı bir hükümet sistemine geçmesi öngörülmüştür. Özellikle, 2017'den sonra Kazakistan'daki siyasi süreci, Başkanlık Sistemi'nden Yarı Başkanlık Sistemi'ne geçiş olarak özetlemek mümkündür.

Kazakistan'da yürütme organına ilişkin hükümler, anayasanın 40. madde ile başlamaktadır. Devlet başkanının yetki ve görevlerini içeren hükümler, madde 48'e kadar devam etmektedir. Kazakistan Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı'nın nitelikleri şu şekilde sıralanmıştır:

“Kazakistan Cumhurbaşkanı devletin başı olup, devletin iç ve dış politikasının temel yönlerini belirleyen ve Kazakistan'ı ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde temsil eden en yüksek yetkili kişidir. Cumhurbaşkanı, halkın birliğinin ve devlet iktidarının, Anayasanın, insan ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin dokunulmazlığının, simgesi ve güvencesidir. Cumhurbaşkanı, devlet iktidarının bütün kollarının uyum içinde çalışmasını, hakimiyet organlarının halk karşısında sorumluluğunu sağlar (TÜRKPA, 2012: 72).”

Kazakistan Anayasası'nın 44. maddesi Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini içermektedir. Bu maddenin 3. bendinde Cumhurbaşkanı'nın yürütmeye ilişkin görev ve yetkileri sıralanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın görevleri, ayrı ayrı maddelerde açıklanmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinin ne kadar geniş olduğunu anlamak için anayasanın bu maddesinin uzunluğunu görmek yeterli olacaktır. Bu maddeye göre, yasamadan yargıya, dış politikadan silahlı kuvvetler ve af yetkisine kadar birçok görev ve yetki Cumhurbaşkanı'na verilmiştir. Görüldüğü üzere, Kazakistan devlet başkanı, 20'yi aşkın göreviyle ülkedeki en yetkili ve en güçlü figür olarak öne çıkmaktadır. Kazakistan Anayasası'nda da açıkça belirtildiği üzere, Cumhurbaşkanı devletin başı olarak, hükümet sisteminin en stratejik yerindedir, iç ve dış politikayı belirler ve ülkeyi temsil görevi mevcuttur. Öte yandan, Kazakistan Anayasası, Cumhurbaşkanı'na verdiği yetkilerin yanında ona bir dizi görev de yüklemektedir. Bu görevlerin en başında, anayasa ve kanunların uygulanmasında en kritik kurumun Cumhurbaşkanlığı olduğu ve devlet başkanının bunun garantörü olduğu ilkesi vaz edilmiştir. Devlet başkanı, devlet organlarının, halkın çıkarı doğrultusunda çalışmasını sağlama konusunda yetkilidir ve görevlidir (Alkan, 2011: 54-55).

Kazakistan Anayasası'nın 40. maddesi 3. bendine göre, Başkan, hükümetin koordineli bir şekilde çalışmasını ve halka karşı sorumluluğunu sağlamakla görevlidir. Bu anlamda yürütmenin de üzerinde olan devlet başkanlığı, hükümet organlarının da işleyişini mümkün

kılmaktadır. Kazakistan'da yürütme meselesini anlamak için anayasanın 64.-70. maddeleri arasında yer alan hükümet kısmını incelemek gerekmektedir.

Kazakistan Anayasası'na göre, hükümet, yürütme organının faaliyetlerini düzenlemektedir. Anayasanın 64'ncü maddesi uyarınca, hükümet, Kazakistan Cumhurbaşkanı ve Kazakistan Parlamentosuna karşı sorumludur. Burada, hükümetin önce, Cumhurbaşkanı karşı sorumlu olması ikincil hususlarda parlamento karşı sorumlu olması, Kazakistan'daki yasama ve yürütme arasındaki dengenin yürütme lehine güçlü olduğunu gösteren en önemli delillerden birisidir. Kazakistan'da yürütmenin bir kanadı olan Başbakan ve hükümeti, Parlamento Meclisi veya Senato tarafından güvensizlik oyu ile düşürülebilmektedir. (Kazakistan Anayasası, md 70/3). Hükümet bu durumda, Cumhurbaşkanı istifasını sunmakta ve Cumhurbaşkanı yeni bir Başbakan atamak zorundadır. Parlamente'nin, yürütmedeki az sayıdaki yetkisinden birisi olan güvensizlik oyunun dahi Cumhurbaşkanı'nın onayıyla veriliyor olması, Kazakistan'daki hükümet sisteminin, ne derece devlet başkanı odaklı bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

Kazakistan hükümeti, anayasanın 70'nci maddesine 1'nci bendine göre, yetkilerini yeni seçilen meclise devretmektedir. Ülkede, Başbakan ve Bakanlar Kurulu, meclis içinden seçilip meclis adına görev yaptığı için genel seçimlerin ardından istifa ederek Parlamente'ya yetkilerini devretmektedir. Bu hüküm, 2017 değişikliği ile anayasaya girmiştir. Daha öncesinde hükümet yetkisini devlet başkanından alıyor ve yetkilerini ona devrediyordu. Ancak, halen anayasada devlet başkanının, hükümeti ve Başbakan'ı fesih yetkisi yer almaktadır. Kazakistan Anayasası'nın 70. Maddesinin birinci bendi aynen şöyledir:

“Cumhuriyetin Başbakanı, yeni seçilmiş Parlamento Meclisi önünde, Hükümeti güven oylamasına sunar. Mecliste güven oylaması sırasında, Cumhurbaşkanı tarafından başka türlü karar verilmedikçe, Hükümet görevine devam eder.”

Kazakistan'da Başbakan, hükümetin eylem ve işlemlerinden Başkan'a karşı sorumludur. Hükümetin çalışmasında şahsi sorumluluğu mevcuttur (Kazakistan Anayasası, md 67). Kazakistan Anayasası'nın 70'nci maddesi 7'nci bendinde, “Devlet başkanı, kendiliğinden hükümetin yetkilerine son verme yetkisine sahiptir. Devlet başkanı, hükümet yetkilerine son vermek ve herhangi bir kabine üyesini görevden alma hakkında sahiptir. Başbakanın görevden alınması, kabinenin tamamının yetkilerine son verilmesi demektir” denilmektedir. Bu maddeye göre, devlet başkanı, kendi isteğiyle hükümetin görevine son verebilmekte ve Başbakan'ı görevden alabilmektedir.

Kazakistan Anayasası'nın 69. maddesi 3. bendinde, “Hükümetin kararları ve Başbakanın emirleri Anayasaya, kanunlara, Cumhurbaşkanı'nın kararname ve emirlerine aykırı olamaz” hükmü yer almaktadır. Burada, kabinenin, Cumhurbaşkanı'nın kararnameleri

kadar dahi etkili olmadığı görülmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nde, halkın seçimiyle yürütme olarak işbaşına gelen milletvekillerinin etki oranı gözler önüne serilmektedir.

Kazakistan gibi otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecini yaşayan ülkelerde, yeni kurulan devletin politik, ekonomik ve sosyal birçok meydan okumayla karşı karşıya olduğu söylenebilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Kazakistan tam da böyle bir süreçten geçmiştir. Bu tür geçiş süreci ülkelerinin yaşadığı sorunlara çözümü, güçlü yürütme olgusunda bulması da şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, Kazakistan anayasasının, hükümet sisteminin güçlü yürütme olgusu üzerine kurulması, devlet başkanının sistemi baskı altına almasına yol açmıştır. Yürütmenin yasama ve yargı üzerindeki kesin egemenliği Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası tarafından da onaylanmıştır. Anayasada, devlet başkanı, erkler arasında biricik konumdadır. Ülkenin, iç politikasında dengeyi oluşturmaktadır ve devletin dış politikasını tayin etmektedir (Tekin, 2013: 195).

Kazakistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı ve "Elbaşı" olarak nitelendirilen Nursultan Nazarbayev, devletin başkanlık sistemine geçişinde asıl nedenin, yabancı diktatörlüğünden kurtulma olduğunu ifade etmiştir. En önemlisi de Nazarbayev'e göre içişleri ve ekonomiye müdahaleyi engellemiştir. Kazakistan'a dair ülke araştırmalarına girişen birçok uzmanın da ittifak ettiği üzere; devlet yönetiminde istikrarın sağlanması, ekonomik olarak yüksek olan doğal kaynaklar, farklı etnik ve kültürel dünyadan insanların ülkede var olmasından dolayı ülkedeki hükümet sisteminin yürütme ağırlıklı bir başkanlık olması gerektiği üzerinde hemfikir olmuşlardır. Dolayısıyla, Kazakistan gibi bir ülkenin siyasi tarihi, siyasal hayattaki durumu ve özetle ekonomik, sosyolojik ve politik geçmişi bu sistemi mecbur kılmıştır (Bülbül, 2008: 70).

Mart 2019'da Cumhurbaşkanlığı görevini devreden Nursultan Nazarbayev, iktidar partisi Nur Otan Partisi Genel Başkanlığı ile Milli Güvenlik Kurulu ve Anayasa Konseyi'ndeki görevlerine devam etmektedir ve o tarihten itibaren Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'dir (Kasım Jomart Tokayev). Bu bakımdan, Kazakistan'da yürütmenin başı ve devletin genel seyrini belirleyen isim artık Tokayev olmuştur. Kazakistan Anayasası, Cumhurbaşkanının niteliğini, seçilme koşullarını, görev ve yetkilerini düzenlemiştir. Ülkede hala geçerli olan 1995 Anayasası, seçim süreci ve seçilme şartlarına ilişkin detaylı bir şekilde düzenlemeler içermektedir. Anayasaya göre, Kazakistan Cumhuriyeti'nde seçimlerle ilgili kararname çıkarma gücüne sahip olan Cumhurbaşkanı, seçimlerin ne zaman yapılacağı ve aday gösterme sürecini tayin etmektedir.

2.2.2. Yasama

Kazakistan Parlamentosu (Majilis), ülke anayasasının 49. maddesine göre şekillenmiştir ve yasama görevini ifa etmektedir. Yasamanın en üst temsil organıdır. Parlamento, Milli Meclis ve Senato olmak üzere ikili bir yapıdadır. Bu iki kanat, her ne kadar birbirinden ayrı bir şekilde örgütlense de, Kazakistan'ın genel siyasi karakteristiği gereği iktidar partisinin gücü elinde bulundurduğu ve güçlü Cumhurbaşkanı'nın dolayısıyla yürütmenin gölgesinde kalmaktadır. Bu bağlamda, Kazakistan'da yasama organı, esasında yürütmeye oranla ikincil bir statüdedir (Bülbül, 2008: 85).

Kazakistan Cumhuriyeti'nde yasama organının bir kanadı olan Senato'da, ülkenin her ili, eyalet merkezleri ve başkent olmak üzere iki adet temsilci milletvekilinden bulunmaktadır. Kazakistan Senatosu üyeleri 6 yıllığına seçilmektedir. Senato'da ayrıca Cumhurbaşkanı tarafından atanan, toplumun menfaatleri göz önüne alınarak göreve gelen 15 milletvekili daha bulunmaktadır. Kazakistan Senatosu, ülkenin ikinci meclisi olma özelliğini taşımaktadır. Senato üyeleri, seçim aşamasında bazı farklılıkları bünyesinde barındırmaktadır. Kazakistan Senatosu'nda, ülkedeki her eyalet ve ilinden ayrıca başkent Nur Sultan'dan ikişer milletvekili olmak üzere gizli oyla milletvekilleri arasından seçilir. Ayrıca, Senato'nun yedi üyesi Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Kazakistan'da 2007 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri sonrasında bu sayı 15'e çıkmaktadır. Ayrıca, bu kişilerin bazılarını Kazakistan Hakları Asamblesi isimli meclis belirleyebilecektir. Senatoda, 47 parlamenter bulunmaktadır. Kazakistan'da parlamentonun yetkileri dikkate alındığında, yasama dönemi 1 Eylül itibarıyla başlamaktadır ve 30 Haziran'da tamamlanmaktadır. Kazakistan Parlamentosu'nda Senato ve Milli Meclisin toplantıları birbirinden bağımsız bir şekilde olabilmektedir (Bülbül, 2008: 90-92).

Kazakistan Milli Meclisi ise yüz yedi milletvekilinden oluşmaktadır. Milli Meclis (Majilis) milletvekilleri 5 yıllığına halk tarafından seçilmektedir. Kazakistan Milli Meclisi, ilk olarak 30 Ağustos 1995'te görev almıştır ve 107 sandalyeli bir meclistir. Bu sayının içerisinde, ülkedeki etnik halklar için kota getirilmiştir. Kazakistan'da kuruluş aşamasında parlamentonun etkili bir konumda olduğu bir sistem öngörülmüştür. Esasında, Kazakistan'da 1991-1993 yılları arasında hem başkanlık sistemi hem de parlamenter rejimin özelliklerini gösteren bir siyasal sistem mevcuttur. Fakat ülkede, siyasal sistemin yönünün tayin edilmesinden önce, yeni bir anayasa hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Daha doğrusu ülkenin içinde bulunduğu siyasi iklim bunu zorunlu kılmıştır. Zira, Sovyetler Birliğinden ayrılan Kazakistan'da ulus devlet kurulumu sürecinde Kazakistan milliyetçiliği ön planda olmuştur. Bu kimlik meselesinin dışavurumu olarak milli devlet ve bunun sonucunda da milli bir anayasanın tesis edilmesi gündeme

gelmiştir. Nazarbayev'in önderliğindeki yeni Kazakistan, 30 Ağustos 1995 tarihinde yeni anayasa için referanduma gitmiştir. Anayasa referandumunda yüzde 89 oranında kabul oyu kullanılmıştır. Kazakistan'ın yeni anayasası, demokratik, laik ve üniter bir devlet örgütlenmesi ve siyasi yapıyı doğurmaktadır (Alkan, 2011: 41-56).

Yasama anlamında, Senato ve Millet Meclisinden oluşan ikili bir sistem geliştirilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti, kuruluş sürecinden itibaren bu anayasada da belirtildiği üzere iki kanatlı bir parlamentoya sahiptir. Başbakan ve kabinesi, Cumhurbaşkanı tarafından parlamentonun onayına sunulmak üzere atanmaktadır. Parlamentonun onayının ardından hükümet göreve gelmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlığın ilk yıllarından bu yana batılı liberal demokrasi uygulamalarını hayata geçiren ülkelerin seviyesine geçmek için çaba harcamaktadır.

“Anayasal reformlar, Kazakistan tarihinde yeni dönemin başlangıcının alameti olmuştur. Günümüzde ülkenin, ekonomik ve siyasi reform sürecini tamamlayarak, geçiş döneminden çıkmaya başladığını söyleyebiliriz. Ancak batılı anlamda siyasal bir demokrasinin yerleşiyor olduğunu söyleyebilmek için zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ülkenin hızla zenginleşmesi, Kazak halkının ekonomik ve sosyal koşullarının iyileşmesi, toplumun siyasi reflekslerini zayıflatmakta; hatta büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Bu durum yönetimde demokrasi anlayışının tam olarak yerleşmesine engel olmaktadır (Bülbül, 2008: 76-77).”

Kazakistan'da parlamento, ülkenin kanun yapma yetkisine sahip en yüksek organı olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletvekilleri 5 yıllığına doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Başbakan ve kabine üyelerini onaylama görevi parlamentoya aittir. Kabine ve Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenerek atanır ancak onay görevi parlamentoya aittir. Kazakistan Anayasası'nda yapılan 2007 ve 2017 değişiklikleri ülkede yasama organının gücünü artırmak için yapılmıştır. Bu değişiklikler sonrasında Kazakistan Anayasası'nda parlamentonun ve halk iradesinin gücü artırılmaya çalışılmıştır. Kazakistan'da parlamentonun, hükümeti düşürecek olan güvensizlik oyu dahil olmak üzere bir dizi görevi bulunmaktadır ancak bu gayet kısıtlı niteliktedir.

Anayasanın 49. ila 63. Maddeleri arasında yer alan parlamentonun görev yetkileri, genel manada Cumhurbaşkanı'nın onayına bağlıdır. Örneğin, anayasanın 62. Maddesi göre, parlamentonun en asli görevi olan kanunların çıkarılması, Cumhurbaşkanı imzaladıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Aynı zamanda, kanun teklif etme hakkı bulunan Cumhurbaşkanı, kanun teklif ve tasarıları konusunda öncelik belirleme yetkisine sahiptir (Kazakistan Anayasası, madde 61).

Kazakistan'da yasama organının, devlet başkanı karşısında güçlendirilmesini esas alan 2017 Anayasa değişiklikleri dikkate değerdir. Ülkede yapılan değişiklikler sayesinde, yasama organı üzerinde devlet başkanının yetkisi sınırlandırılmıştır. 2017 değişikliğinin yasamayı

ilgilendiren kısımlarında ciddi değişimlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Devlet başkanının yasama üzerindeki etkisini kıran bu değişiklikler, Kazakistan’da güçlü yürütme olgusuna dair anayasal sınırlamalar getirmiştir. Anayasanın 49’ncu maddesinde yapılan değişiklik ile yasama yetkisinin parlamentoa ait olduğu kesinleşmiştir. Yasama organının en üst temsil organının Kazakistan Parlamentosu olduğu hükmü, anayasaya eklenerek yasama üzerinde yürütmenin etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Kazakistan Anayasası madde 53/3’te “Cumhurbaşkanının isteği üzerine, her bir kamaranın üye tam sayısının üçte iki oy çoğunluğuyla, yasama yetkisi azami bir yıl süreyle Cumhurbaşkanına devredilebilir.” hükmü kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanına yasama yetkisinin devrini sağlayan bu hükmün anayasadan kaldırılması ile kuvvetler ayrılığını zedeleyen bir unsur ortadan kalkmıştır (Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 26-30).

2.2.3. Yargı

Kazakistan Anayasası’nda, yargı organına ilişkin hükümler 71. ile 83. maddeleri arasında belirtilmiştir. Anayasa yargısı görevini yürüten Anayasa Konseyi, ilgili madde gereği yargının en üst mercii olarak anayasaya uygunluk denetimi ve iptal kararları çıkarır. Kazakistan’da yasama yürütme yargı organları arasında yargı erkinin durumuna ilişkin hüküm, anayasanın 76. maddesinde düzenlenmiştir.

Kazakistan Anayasası’nın 76. maddesinde bu hükümler şu şekilde sıralanmıştır:

“Yargı yetkisi, Kazakistan Cumhuriyeti adına kullanılır ve amacı gereği vatandaşların ve kuruluşların hak, özgürlük ve meşru menfaatlerinin korunmasını ve Anayasanın, kanunların, diğer normatif yasal düzenlemelerin ve uluslararası anlaşmaların uygulanmasını sağlamaktır.”

Kazakistan’da yargı yetkisinin, ülkedeki bağımsız mahkemeler tarafından uygulanması hükmü, Anayasa Konseyi’nin düzenleyen ilgili anayasa maddesinde belirlenmiştir. Uluslararası hukuki ilkelerden; kanuni hakim ilkesi, yargıçların bağımsızlığı, ülkedeki yargı hiyerarşisi gibi kavramlar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Erdem ve Hüseyinoğlu, 2018: 16).

Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere Kazakistan’da Anayasa Konseyi, en üst yargı mercii olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, üyeler yasama ve yürütme organları tarafından seçilmektedir. Milli Meclis ve Senato ikişer üye, Cumhurbaşkanı ise başkanı ve diğer iki üyeyi tayin eder. Toplam yedi üyeden oluşmaktadır. Ayrıca Kazakistan Cumhurbaşkanı, Anayasa Konseyi’nin başkanını atamaktadır. Anayasa Konseyi üyeleri, altı yıllığına seçilir ayrıca eski Cumhurbaşkanları bu kurulun ömür boyu doğal üyesi olacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Kazakistan’da Anayasa Konseyi, sistemin en üstünde yargıya ilişkin anlaşmazlıkların çözüme kavuştuğu bir statüdedir. Bunun haricinde, Kazakistan Anayasasında; yüksek mahkemeler,

hakimler ve savcılara dair hükümler de açık bir şekilde belirlenmiştir. Yargı anlamında Kazakistan'da çeşitli kurumlar belirlenmiştir. Tüzel kişiliği bulunmayan ancak anayasal bir kurum olarak devlet içerisinde yer eden Yüksek Yargı Konseyi de yine bu kurumlardan birisidir (Erdem ve Hüseyinoğlu, 2018: 30).

Kazakistan Anayasa Konseyi, toplamda yedi üyeden teşekkül etmiştir. Anayasanın 71. ve 72. maddesi, yargı organları ve Anayasa Konseyi'ni düzenlemiştir. Konseyin yedi üyesi; Kazakistan Cumhurbaşkanı, Milli Meclis ve Senato tarafından seçilir. Altı yıllık süre için seçilen üyeler, Kazakistan'ın yüksek yargısını şekillendirir. Ayrıca, eski Cumhurbaşkanı bu kurulun doğal üyeleridir. Kazakistan Anayasası'nın 72. maddesi konseyin görevlerini açıklayacak şekilde hazırlanmıştır. Bu maddede, konseyin görevleri sıralanmaktadır. Kazakistan yargısının temelini oluşturan ve uyuşmazlıkları çözüme kavuşturan bir statüdedir. Anayasa Konseyinin; parlamentonun kabul ettiği yasaların anayasaya uygunluğunu araştırmak, uluslararası anlaşmaları anayasaya uygun hale getirmek ve belirtilen anayasal esaslar doğrultusunda Cumhurbaşkanı görevden almak noktasında kararı vermek bu görevler arasında sayılmıştır.

Kazakistan Anayasası'nın 3. maddesinin 5. bendine göre, ülkede devlet iktidarı bir bütündür. Bu anayasal hüküm doğrultusunda, devletin yasama, yürütme ve yargı organları üzerinde birbirine karşı sorumlu olduğu ve işbölümü halinde çalışması öngörülmüştür. Ancak, Kazakistan'daki Anayasa Konseyi'nin seçimine dahi bakıldığında yürütmenin etkisi hemen göze çarpmaktadır (Kubicek'den akt Khairmuhanmedov, 2017: 1446).

Kazakistan Yüksek Mahkemesinin temelleri 1993 yılına dayanmaktadır. 1995 yılında yapılan yeni anayasa ile beraber Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi sonucu, görev, yetki ve teşkilat yapısı belirlenmiştir. Mahkemenin şu anki başkanı, 2017'den bu yana görevine devam eden Jakip Asanov'dur. Kazakistan'da Anayasa Konseyi gibi bir diğer üst yargı organı, Yüksek Mahkeme'dir. Yüksek Mahkeme üyeleri, Yüksek Mahkeme, Anayasa Konseyi'nden sonra Kazakistan'ın yüksek yargı organlarından birisidir. Bu mahkeme, ülke içindeki yerel mahkemelerdeki uyuşmazlıkları çözmek için tesis edilmiştir. Ülkedeki yargı sisteminin temyiz merciidir. Yüksek Mahkemenin başkanı, Cumhurbaşkanının tavsiyesiyle Kazakistan Senatosu tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı, Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Yargı Kurulunun tavsiyesi uyarınca, Yüksek Mahkeme Başkanı seçmektedir. Ayrıca, Yüksek Mahkeme Daire Başkanlarını ve hakimlerini Senato'ya önermektedir (Alkan, 2011: 65).

2.3. Kazakistan Hükümet Sisteminin Genel Özellikleri

Hükümet sistemleri, bir ülkenin anayasasında devlet başkanı, başbakan ve kabinenin durumuna göre tanımlanan yapılardır. Bu yönüyle, anayasa hukukçuları ve siyaset bilimciler tarafından halen araştırılmaya devam edilmektedir. Devlet iktidarının paylaşılması ve düzenlenmesi, hükümet sistemlerini ayırtırmak için önem arz eden bir öncüdür. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, hükümet sistemlerinin tanımlanmasını sağlayan ve klasik hükümet sistemlerinin olmazsa olmaz özelliklerindendir.

Kazakistan Cumhuriyeti kuruluş aşamasında, Sovyetler Birliğinden kalma siyasal düzen ve siyasal kültür nedeniyle kuvvetler ayrılığı prensibinden hayli uzaktadır. Ülkede, modern demokrasinin olmazsa olmaz kavramlarından kuvvetler ayrılığı prensibi, daha 28 yıllık bir tecrübeye sahip olmasından dolayı birçok eksiklik barındırmaktadır. Her ne kadar, 2017 yılında sisteme bazı düzenlemeler getirilse de, Kazakistan’da anayasal olarak devlet başkanının etkisi görülmektedir. Kazakistan Anayasası’nın 40. maddesi, devlet başkanının görev ve yetkilerini ortaya koymuştur. Buna göre, Kazakistan’ın bağımsızlık sonrası kuruluş sürecinde, cumhurbaşkanının devleti oluşturan yasama, yürütme ve yargı erkleri içinde işbirliğini sağlaması öngörülmüştür. Devlet iktidarının, halk üzerinde sorumluluğunu taşımaktadır. Anayasanın mevcut 3. maddesi, Kazakistan’da devlet iktidarı ve Cumhurbaşkanı ile ilişkili yönetim felsefesini ortaya koymaktadır. Bu maddeye göre devlet iktidarı bir bütünlük içerir ve devlet yönetimi, hukuki çerçevede kuvvetlerin ayrılmasında, dengelenmesinde faaliyet gösterir. Bu manada, yasama, yürütme ve yargı erklerinin iş birliği ve uyum içerisinde çalışması için yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı, tek yetkilidir ve bu durumun hayata geçirilmesi de onun sorumluluğundadır (Khairmukhanmedov, 2017:1433-1434).

Bir önceki kısımda, yasama, yürütme ve yargı başlıklarıyla Kazakistan’ın kurumsal yapısı incelenmiştir. Bundan sonraki kısımda, ülkenin hükümet sistemi ele alınacaktır.

Günümüzde dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu klasik hükümet sistemlerini uygulamaktadır. Bilindiği üzere bunlar; Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi ve bunlara oranla daha yeni olan Yarı Başkanlık Sistemi’dir. Bu üç sınıflandırma arasında Kazakistan’daki hükümetin yapısı, devlet iktidarının paylaşımı değerlendirildiğinde, halk tarafından seçilen bir devlet başkanının varlığından dolayı parlamenter sisteme benzerlik göstermemektedir.

Başkanlık Sistemi, bu çalışmanın ilgili kısmında ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği üzere, sert kuvvetler ayrılığı, denge denetleme yapısı ve güçlü yürütme yapısıyla özetlenen bir hükümet sistemidir. Her ne kadar, Kazakistan Anayasası’nın 2. maddesinde “başkanlık hükümet biçimi” söylemi yer alsa dahi, başkanlık sisteminden yapısal olarak ayrılan unsurlar barındırmaktadır. Ülkenin anayasası incelendiğinde, Başkanlık ile Yarı Başkanlık sistemleri

arasında karmaşık bir durum olduğu görünmektedir. Ülkede yürütme erkini, devlet başkanı ve hükümet paylaşmaktadır. Kazakistan'da başkan, anayasada yer alan hükme göre, (md. 40/1) devletin başı ve Kazakistan'ı en yüksek makamda temsil yetkisine sahiptir. Ülkede yürütme yetkisi hükümetin elindedir (md. 64/1). Hükümeti oluşturan Başbakan ve Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın önerisiyle, Kazakistan Meclisi içerisinde seçilmektedir. Kazakistan Anayasası 64/2'nci maddeye göre, hükümet, devlet başkanı ve parlamentoya karşı sorumludur. Anayasanın 70. maddesi 1. bendi gereğince, Kazakistan hükümeti, yeni seçilen meclise yetkilerini devretmektedir. Ülkede yapılan genel seçimler ardından yeni bir hükümet belirlenmektedir. Meclis içerisinde başkanın önerisiyle seçilen hükümet, parlamentonun güvenoyuna tabidir. Kazakistan Meclisinin güvenoyu vermediği hükümet fiilen düşmektedir (md 70/3). Kazakistan Anayasası madde 70/7'ye göre, devlet başkanı da hükümeti düşürme yetkisine haizdir. Parlamentonun etkisinin nispi de olsa görüldüğü bu maddeler ışığında, Kazakistan'daki hükümet sisteminin klasik Başkanlık Sisteminden farklı olduğunu görmek gerekmektedir. Yürütmede iki başlılığın Başbakan'ın ve kabinenin etkisi anlamında göze çarptığı Kazakistan'da, başkanlık sisteminin tek başlılık özelliği uygulanmamaktadır. Hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğun bulunması (md:64/2), hükümetin parlamentoya güvenoyu vermesi (md: 70/3) gibi uygulamalar, ülkede yürütmenin iki başlı olduğunu ve yumuşak kuvvetler ayrılığının varlığını ispat etmektedir. Bunlar, Kazakistan siyasal hayatında uygulamaya geçen durumlardır. Buradan hareketle, Kazakistan'da hükümet sisteminin Yarı Başkanlık Sistemi'ne daha uygun olduğunu görmek gerekmektedir. Her ne kadar Başkanlık Sistemi anayasada fiilen yer alsada da, Yarı Başkanlık Sistemi konusunda kapsayıcı analizlere imza atan Maurice Duverger'in de ifade ettiği üzere, Yarı Başkanlık Sistemleri, parlamenterizm ve Başkanlık Sisteminin karışımı olsa da Başkanlık Sistemine daha yakın olan bir sistemdir (Duverger'den akt Yücel, 2003: 342-344).

Kazakistan Anayasası'nda öngörülen sistemin, Yarı Başkanlık Sistemi'yle benzerlik gösterdiğine yönelik çalışmalar (Elgie, 2012: 22) literatürde yer almaktadır. Elgie, Yarı Başkanlık Sistemini, halk tarafından belirli bir dönem için seçilen devlet başkanının ve başkanın yasamaya karşı sorumlu bir başbakan ve kabinesiyle devlet iktidarını paylaştığı sistem olarak tarif etmektedir (Elgie'den akt Acar, 2016: 67).

Yarı Başkanlık Sistemi'ne dair siyaset bilimciler, anayasa hukukçuları ve sistem teorisyenleri tarafından çeşitli değerlendirmeler ve tanımlamalar geliştirmiştir. Kazakistan hükümet sisteminin şeklen Yarı Başkanlık Sistemi'ne benzediğine dair ölçütler, anayasanın ilgili maddelerinde yer almaktadır. Bir anayasa mühendisliği örneği olarak Fransa'da şekillenen Yarı Başkanlık Sistemi, yürütmede ikiliği mümkün kılmaktadır. Daha önceki bölümlerde,

belirtildiği üzere Kazakistan'da devlet başkanı gayet güçlü bir yapıdadır. Kazakistan Anayasası, 40 ila 48'inci maddeleri arasında devlet başkanının görev ve yetkilerine geniş bir yer ayırmıştır. Yasama, yürütme ve yargıda devlet başkanının etkisi görülmektedir. Kazakistan Anayasası'nın devlet başkanına dair 40 ila 48'nci maddeleri, Kazakistan Parlamentosu'na dair 50-63'ncü maddeleri, hükümete dair 64-70'nci maddeleri ve yargıya dair 71-73'ncü maddelerinde devlet başkanının etkisini gösteren maddelerdir.

Kazakistan hükümetinin devlet iktidarı üzerinde; devlet bütçesini uygulama, devlet örgütlenmesini sağlama, merkezi ve yerel yönetim organlarının belirlenmesi, cumhuriyet genelinde bağlayıcı kararnameler çıkarma gibi güçleri mevcuttur. Kazakistan Anayasası, madde 66'da hükümetin görevleri belirlenmiştir. Kazakistan devlet başkanının ülke yönetimindeki net gücüne rağmen dengeli olmasa bile devlet başkanı ve hükümet, yürütme erkini kullanmaktadır. İki başlı yürütme olarak ifade edilen bu kavram, Yarı Başkanlık Sistemi'nin bir özelliğidir. Ayrıca, devlet başkanının, Parlamenter Sistemler gibi sembolik bir pozisyondan çok, karar verici statüde olması ve güçlü yetkilerinin bulunması da Kazakistan hükümet sistemini, Yarı Başkanlık Sistemi'ne yaklaştırmaktadır. Halk tarafından seçilen bir devlet başkanı, sistemde güçlenmesi için gereken meşruiyeti sağlamaktadır.

Kazakistan hükümetinin, parlamentonun güvenoyuna tabi olması (md: 70/3), 2017 anayasa değişikliği ile iyiden iyiye kendini gösteren parlamentonun güçlendirilmesi, ülkedeki hükümet sisteminin Başkanlık Sisteminden çok Yarı Başkanlık Sistemi'ne benzediğini göstermektedir. Temelde Duverger'in tanımı ile halk tarafından seçilen bir devlet başkanı, devlet başkanının önemli yetkilerinin bulunması ve hükümetin, devlet başkanı yanında parlamentoya karşı da sorumlu olması öncülleri, Yarı Başkanlık Sistemi'nin özellikleridir. Kazakistan'daki hükümet sisteminin, Yarı Başkanlık Sistemi olarak adlandırılması için bu özellikler yeterli olacaktır.

Kazakistan Hükümet Sisteminin analiz edileceği sonraki kısımda; halk tarafından seçilen devlet başkanının güçlü bir konumda olması ve hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğu değerlendirilecektir.

2.3.1. Kazakistan Hükümet Sistemi ve Güçlü Devlet Başkanı

Yürütmenin güçlendirilmesi, anayasa hukuku açısından devlet iktidarının bir siyasal sistemde devlet başkanı, başbakan veya kabine tarafından tasarruf edilmesidir. Bu tür rejimlerde, yasama ve yargıya oranla yürütmeyi elinde bulunduran iktidar sahipleri, geniş yetkilerle donatılmıştır. İster Başkanlık Sistemi isterse de Yarı Başkanlık Sistemi uygulanıyor olsun bir ülkede devlet başkanı, yürütme organında baskın konumdadır. Başkanın doğrudan

halk tarafından seçilmesi başkanlık kurumunu çok güçlü kılmaktadır. Başkanın meşruiyetinin, hiçbir yasama meclisi üyesi ya da yargı mensubunun elde edemeyeceği kadar fazla olduğu göze çarpmaktadır. Başkan, başka hiçbir siyasal aktörün sahip olmadığı özerkliğe ve kaynaklara sahiptir. Sistem içerisindeki en belirgin olumsuzluk ve kriz, devlet başkanının, iktidarın politik gücünü paylaşmaması ve devlet idaresinde tek başlı bir güç merkezi oluşturmak istemesidir.

Kazakistan Cumhuriyetinde, hükümeti temsil eden Başbakan ve kabinesi ile Kazakistan Cumhurbaşkanı, yürütme yapısını oluşturmaktadır. Yürütmenin güçlü olması, anayasal ve pratik siyasi hayatta kendini göstermektedir. Öngörülen hükümet sistemi, daha kuruluş aşamasında belirtildiği üzere, devlet başkanının halk adına olağanüstü yetkilere sahip olmasıydı. Nitekim, Kazakistan Anayasası'nda, Cumhurbaşkanının, Kazakistan'ın bölünmez bütünlüğünün teminatı olduğu vurgulanmıştır. Kazakistan Anayasası bu noktada, siyasal alanda yaşanacak krizlere yönelik de önlem niteliğinde uyarılar öngörmektedir. Zira, aynı maddede, yürütme ve yasama organı arasında çıkacak olan kilitlenme ve krizde, halk tarafından doğrudan yetkilendirilen Başkan'ın ülkeyi seçime götürmesi ve milli iradeye başvuracağını altı çizilmektedir (Zimanov'dan akt Khairmuhammedov, 2017: 1436).

Kazakistan'da kuruluş aşamasında kabul edilen ilk ciddi hamle olan Ağustos 1995 Anayasası'dır. Kazakistan'da, 2007, 2011 ve 2017 değişiklikleriyle etkisi kırılmak istenmiş olsa da ülke yönetiminde, devlet başkanının en etkili konumda olduğu otoriter bir hüviyete bürünmüştür. Özellikle, 2017 değişikliklerle ülkedeki güçlü yürütme olgusu hafifletilmeye çalışılmış olsa da sistemde devlet başkanı ciddi ve belirleyici bir unsurdur.

Kazakistan'da güçlü yürütme olgusu, sistemin en belirleyici özelliklerindendir. Ancak, sistemi denetleyen bir mekanizmanın olmamasından dolayı Kazakistan'da yürütme erki, bu gücü diğer erklerin de üzerinde konumlanmaktadır. Aslında, Sovyet sonrası kurulan cumhuriyetlerde genel bir benzerlik olarak görülen, rejimin devlet başkanlarının otoritesi altında yapılandırılmış olması, Kazakistan'da yaşanan siyasi süreci özetlemektedir. Nazarbayev'in ülkeyi yöneten seçkinler arasında bulunması, iktidarın şekillenmesinde kendisine sosyal şartlar bakımından da ciddi bir güç kazandırmıştır.

Bir ülkede yürütmenin güçlü yapısına karşı alınacak önlemlerin başında, görev süresinin sınırlandırılması gelmektedir. 1992'de iktidara gelmesinden bu yana iktidar gücünü tek başına elinde bulunduran Nazarbayev, 2007 yılında Kazakistan Anayasasında yapılan değişiklik ile kurucu cumhurbaşkanı olarak görev süresinden muaf tutulmuştur. Kazakistan Anayasası'na göre, ülkede devlet başkanının görev süresi beş yıldır. Ayrıca, bir devlet başkanının görev dönemi de iki dönemle sınırlıdır. Anayasanın 42'nci maddesinde, bir kişinin arka arkaya iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilemeyeceği açıkça belirlenmiştir. Ancak, aynı maddenin 5.

bendinde, bu kısıtlamanın ülkenin, Birinci Cumhurbaşkanı için geçerli olmadığı konusunda bir ekleme yapılmıştır. Mevcut anayasada yer alan 2007 değişikliğinde, kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in "Birinci Cumhurbaşkanı" sıfatıyla ayrı bir paranteze alındığı görülmektedir. Kazakistan'da otoriter yönetimin oluşumunda büyük bir önem taşıyan Mayıs 2007 anayasa değişikliği ile devlet iktidarında hükümetin tekel yapısı da devam ettirilmiş oldu (Alkan, 2011: 111-112).

Kazakistan'da uzun yıllar ülkeyi tek başına yöneten, seçkinler arasındaki rekabetin merkezindeki isim olan Nazarbayev, bu sistemi yıllar boyu sistematik bir şekilde devam ettirmiştir. 2019'da yerini Kasım Cömert Tokayev'e bıraksa da ülke yönetimindeki etkisi hissedilmektedir. Zira, ülkede uzun yıllar boyunca kurulan hükümet sisteminin merkezindeki isim olan Nazarbayev'in halk nezdindeki gücü, kurumsal yapıdaki etkisi hemen ortadan kalkacak seviyede değildir. Kazakistan'da sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam manada işlevsel olmamasının altında yatan sebep de büyük oranda, kurucu iradenin gücüdür. Kurucu devlet başkanı, Birinci Cumhurbaşkanı ve Elbaşı sıfatlarına sahip olan Nazarbayev, Kazakistan'da hem halk hem de kurumlar nezdinde çok önemli bir figürdür. Devlet üzerinde bu denli bir güce sahip olmasına rağmen iktidarı sürpriz bir şekilde bırakan Nazarbayev, devlet başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Her ne kadar, devlet iktidarında halen büyük bir etkisi olmakla birlikte Kazakistan'da yeni bir devlet başkanı bulunmaktadır. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki; Mart 2019'da kendi isteğiyle başkanlıktan ayrılan Nazarbayev, Sovyetler Birliği sonrasındaki muadili olan devletlerde eşine az rastlanacak bir politik manevra yapmıştır. Zira gerek post-Sovyet rejimler, gerek Latin Amerika ve gerekse de demokrasiye geçiş sürecinin uygulandığı diğer ülkelerde, devlet başkanı görevini yoğun bir iç savaş, askeri darbe veya ölüm olmadan bırakmamıştır (Ağır ve Sayın, 2019: 25).

Kazakistan'da yürütmenin güçlendirilmesi konusunda, devlet iktidarını sınırlayan anayasadaki önemli bir eksen kayması da 2017 anayasa değişikliğidir. 9 Mart 2017'de Kazakistan Parlamentosu'nun kabul ettiği tasarı, 10 Mart 2017'de devlet başkanı tarafından imzalanmıştır. Bu değişiklik, Kazakistan'da yürütmenin güçlendirilmesinin istisnası niteliğindedir. Ülkede dönemin devlet başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından sunulan 2017 anayasa değişikliği ile, sistemdeki güçlü yürütme yapısı bir nebze de olsa hafifletilmeye çalışılmıştır. Anayasada, devlet başkanına ait olan bazı yetkiler, parlamentoya paylaşılmıştır. 98 maddelik Kazakistan Anayasası'nın 25 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Devlet başkanının 40'a yakın yetkisini hükümete devreden bu değişiklikle beraber, Kazakistan'da devlet başkanının, sistem üzerindeki ağırlığı kısmen de olsa azalmaya başlamıştır.

Anayasaya parlamentoyu güçlendiren maddelerin eklenmesi, yasamanın yürütme karşısında varlık göstermesini sağlamış ve hükümet sisteminde denge ve denetleme mekanizması tesis edilmeye çalışılmıştır (Sağdıç, 2018: 188; Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 1-9). Ancak, Kazakistan hükümet sisteminin uygulanması konusunda, pratik siyasal hayata ne kadar yansıdığı tartışmalıdır. Kazakistan’da 2017’deki anayasa değişiklikleri birçok noktada sistemi yeniden kurgulamaktadır. Bu değişiklik; anayasanın devlet başkanı, parlamento ve hükümet ile ilgili maddelerinde yapılmıştır.

Yapılan değişikliklerden yürütme ve yasamayı ilgilendiren kısımlar önem arz etmektedir. Kazakistan Anayasası’nın “Cumhurbaşkanı” başlıklı üçüncü kısmındaki 41, 44 ve 45’in maddelerdeki değişiklikler sayesinde devlet başkanına ait görev ve yetkilerin bir kısmı, yasama ve yürütmeye devredilmiştir. Kazakistan Anayasası 41. madde kapsamında yapılan değişiklikte, Cumhurbaşkanı’nın seçim şartlarını belirleyen özellikler artırılmış ve yükseköğrenim şartı getirilmiştir. Anayasanın 44’ncü maddesi kapsamında yapılan değişiklikte, Cumhurbaşkanına verilen görev yetkilerde düzenleme yapılmıştır. Bu maddenin üçüncü bendinde hükümet kurma yetkisi tamamen devlet başkanı ve Başbakan’da iken; değişiklikte beraber bu yetki parlamento ile paylaşılmıştır. Ayrıca, yeni düzenleme sonrasında, Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan, kabinesini kurarak parlamento sunacaktır. Yani son karar yine devlet başkanında olmak üzere, parlamentonun yani yasamanın görüşüne başvurulmuştur (Kazakistan Anayasası, md 44/3). 44’ncü maddenin 8’nci bendinde yer alan hükümetin programını onaylama yetkisi de sadece devlet başkanına aitti. Bu görev, tamamen hükümete bırakılmıştır. Aynı maddenin bir sonraki 9’ncü bendinde devlet başkanının hükümetin bütçesini onaylama yetkisi de yine direkt hükümetin uhdesine bırakılmıştır. Kazakistan Anayasası’nın 45. Maddesi ikinci bendindeki Cumhurbaşkanı’nın kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi 2017 değişikliğinde kaldırılmıştır. Bu hükümle beraber, yasamanın yetkisinin etki altına alınmasını önlemiştir. Ancak, unutulmamalıdır ki, 45’nci maddenin ilk bendinde devlet başkanının, cumhuriyet genelinde bağlayıcı kararname ile emirler çıkarma yetkisi halen geçerliliğini korumaktadır. Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri üzerinde yapılan bu değişiklikler, hükümet üzerinde ve yasamanın fonksiyonu üzerindeki etkiyi bir nebze olsun hafifletmiş ve Cumhurbaşkanının yetkilerini daraltmıştır (Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 10-26).

Kazakistan’da 2017 değişikliğinin hükümete yönelik düzenlemeleri dikkat çekicidir. Kazakistan Anayasası madde 64/2’de hükümetin Cumhurbaşkanına karşı siyasi sorumluluğu ortadan kalkmış ve hükümetin hem parlamento hem de devlet başkanına karşı sorumlu olduğu ilkesi eklenmiştir. Ayrıca, devlet başkanının kendiliğinden veto yetkisi kaldırılmıştır. Anayasanın 67’nci maddesi 4’ncü fıkrasındaki hükümetin tamamen devlet başkanına karşı

sorumluluğu ilkesi kaldırılmış ve parlamentoya karşı da sorumlu olması ve rapor sunması istenmiştir. Hükümetin görevinin sona ermesine ilişkin 70'nci maddede “*Hükümet, yeni seçilmiş Cumhurbaşkanı önünde yetkilerini iade eder.*” hükmü yerine “*Hükümet, yeni seçilmiş Parlamento Meclisi önünde yetkilerini iade eder.*” maddesi eklenmiştir. Bu değişikliğin en önemli sonucu, ülkede devlet başkanı değiştiğinde hükümetin de düşmesi uygulamasının ortadan kalkmasıdır. Hükümet, yalnızca seçimlerin yenilenmesi ve diğer yasal sebeplerle düştüğü takdirde yenilenecektir. Özetle, 2017 değişiklikleri, Kazakistan'da hükümetin ve parlamentonun ülke içerisindeki gücünü artırmak için düzenlenmiş bir uygulamadır. Devlet başkanı, bu düzenlemelerle birçok görev ve yetkisini bu organlarla paylaşmakta ve ya kaybetmektedir. Ancak, bu değişikliklerin ardından geçen dört yıl boyunca, güçlendirilmiş yürütme yapısının değiştiğini, 2017 anayasa değişikliğinin getirdiği düzenlemelerin Kazakistan'ın siyasal sistemine yansıdığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

Kazakistan'da yürütmenin güçlendirilmesi konusu, devlet başkanının gücü ile doğru orantılıdır. Yarı Başkanlık Sistemi'nde yer alan çift başlı yürütme yapısı içerisinde, kabinenin gücüne oranla devlet başkanının görev ve yetkileri hayli fazladır. Başbakan ve kabinesi, parlamentoya ve devlet başkanına karşı sorumludur. Kazakistan'da hükümet, kamu düzenin şekillenmesi, savunma ve güvenlik konusuna dair önlemler almak, bütçeyi uygulamak ve benzeri görevleriyle, karar verici değil uygulayıcı niteliktedir. Yürütmede devlet başkanına kayan güç dengesi konusu, Kazakistan Anayasası 44. madde 3. Fıkrası incelendiğinde görülmektedir. Hükümetin kurulmasına dair bahsi geçen maddede, devlet başkanının Başbakan'ı parlamentonun onayının ardından ataması görevi yer almaktadır. Devlet başkanı, hiçbir engele tabi olmadan, hükümet üyelerini görevden almak, Başbakanı görevden almak gibi yetkilere sahiptir. Bunun haricinde, her ne kadar Başbakan, hükümet üyelerini belirlese de devlet başkanı, Kazakistan'ın Dışişleri, Savunma ve İçişleri Bakanlarını kendiliğinden belirleyebilmektedir. Öte yandan, Kazakistan devlet başkanı, 44/3'ncü maddeye göre, özel önem verdiği konularda hükümetin toplantılarına başkanlık edebilmektedir. Kazakistan'da devlet başkanının etkin konumunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

2.3.2. Kazakistan Hükümet Sistemi'nde Yürütmenin Parlamenta Karşı Sorumluluğu

Kazakistan Hükümet Sistemi'ni anlamak için yürütmenin parlamentoya sorumluluğu konusunu irdelemek gerekmektedir. Bir önceki kısımda, yürütmenin güçlü yapısına dair, özellikle devlet başkanına dair durum anlatılmaya çalışılmıştır. Yürütmenin, kuvvetler ayrılığını etkiler şekilde baskın olmasına rağmen, mevcut Kazakistan Anayasası'nda yasamanın rolünü de iyi anlamak gerekmektedir.

Kazakistan’da yürütme çift başlı bir statüde ve devlet başkanının ağırlıkta olduğu bir yapıdadır. Bilindiği üzere, Yarı Başkanlık Sisteminde, devlet başkanı, doğrudan halk tarafından seçilmektedir ve anayasal olarak geniş yetkilere sahiptir. Bu özellik sistemin Başkanlık Sistemlerine benzer niteliklerini göstermektedir. Öte yandan, Yarı Başkanlık Sistemi’nin bir diğer belirleyici özelliği parlamentoya karşı sorumlu bir hükümettir. Başbakan ve kabinesinin, parlamentoya karşı hesap vermesi özelliği ise, sistemin Parlamentarizme benzeyen yönünü ifade etmektedir. Kazakistan’da her iki uygulamada görülmekle birlikte, Fransız modeli Yarı Başkanlık Sistemi’ne daha benzerlik göstermektedir. Zira Fransa’da, devlet başkanının aşırı güçlendirilmiş yapısı sayesinde, sistem içerisinde hayli geniş bir hareket alanı bulmaktadır. Buna paralel olarak Kazakistan Anayasası, devlet başkanının geniş yetkileri, hükümetin parlamentonun güvenoyuna tabi tutulması gibi özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Kazakistan Anayasası, 70’nci maddede Başbakan’ın hükümetini, yeni seçilen parlamento önünde güvenoyuna sunması öngörülmüştür. 2017’den bu yana ülkede bu uygulama devam etmektedir. Anayasanın 44’üncü maddesi ise, Kazakistan devlet başkanına, Başbakan’ı doğrudan görevden alma yetkisi vermektedir. Ülkede, halkoyuyla göreve gelen devlet başkanı, atadığı Başbakan’ı görevden alma hakkına da sahiptir.

Anayasanın dördüncü bölümü olan “Parlamento” kısmında, yasama yetkisinin parlamentoda olduğu açıkça belirtilmiştir (Kazakistan Anayasası, madde 49/1). Kazakistan Anayasası madde 53/2’de, Kazakistan Cumhuriyeti’nin ve hükümetinin, bütçe raporunu onaylama görevi Parlamento’dadır. Bütçenin onaylanmaması, hükümete güvensizlik oyu verildiği anlamına gelmektedir. Kazakistan Parlamentosu’nun hükümeti denetleme yetkisini içeren bir diğer öncül de, milletvekillerinin beşte bir çoğunluğunun teklifiyle, üye tam sayısının salt çoğunluğunun kabulüyle hükümete güvensizlik oyu vermesidir. Anayasanın 56’ncı maddesi 2. fıkrasında yer alan bu hüküm gereği, yasamanın yürütme üzerinde sorumluluğu mevcuttur. Yasamanın görev ve yetkileri, yürütmeye oranla daha kısıtlıdır. Kazakistan Parlamentosu, esas görevi olan yasa yapımı hususunda en üst organdır. Nitekim, Kazakistan Anayasası 62’nci maddede bu durumu belirlemiştir. Aynı maddenin farklı ikinci bendinde, devletin yasalarının Cumhurbaşkanıca onaylandığı takdirde yürürlüğe gireceği öngörülmüştür. Bu durum, Kazakistan’da yürütmenin yasamaya karşı gücünü ortaya koymaktadır.

Kazakistan Anayasası’nın 63’ncü maddesi 1’nci bendinde, Kazakistan Cumhurbaşkanı, Başbakan ile görüşmesinin ardından meclisi feshedebileceğine yöneliktir. Ancak, olağanüstü hal şartları ve sıkıyönetim durumlarında, başkanlık görevinin son altı ayı ve son fesihten bir yıl geçmediği sürece bu uygulama ortaya konulamamaktadır. Anayasanın 63. maddesi açıkça

göstermektedir ki, Kazakistan Cumhuriyeti üzerinde bağlayıcı hükümler çıkarabilen Başbakan ve kabinesi ile ülke yönetiminde ciddi bir gücü bulunan devlet başkanının oluşturduğu yürütme organı, yasama organına göre gayet kuvvetlidir. Bu anlamda yürütmenin Parlamente'ya karşı sorumluluğu gayet kısıtlı ve sınırlıdır.

Kazakistan'da yasamanın yürütmeye oranla kısıtlı bir güce sahip olması, kuvvetler ayrılığı ilkesinde yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Kuvvetler ayrılığının doğru bir şekilde uygulanması, diğer unsurlarla birleşerek o ülkedeki demokrasi sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesini sağlamaktadır. Sert kuvvetler ayrılığının yanında fren ve denge mekanizmasının olması ve bu ayrılığın hukuk düzeninin elverdiği şekillerde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında, denge ve denetleme mekanizması da, yasama, yürütme ve yargı gücünün, yatay bir şekilde uygulanmasını ve hesap verilebilir bir düzeni öngörmektedir.

2.4. Kazakistan Hükümet Sistemi Eleştirisi: Başkanlık mı? Yarı Başkanlık mı?

Bu tezin daha önceki bölümlerinde Kazakistan'da siyasal rejimin ve hükümet sisteminin temel özellikleri anlatılmıştır. Bu kısımda ise, Kazakistan özelinde bu özellikler dikkate alınarak bir çözümleme yapılacaktır. Akademik alanda Kazakistan'ın hükümet sistemine dair tartışmalar, gerektiği kadar fazla değildir. Çoğu Amerika Birleşik Devletlerinden ve batı dünyasından olan dünya sistemi teorisyenleri ve karşılaştırmalı siyaset alanında çalışan bilim insanları, yalnızca birkaç cümle veya paragrafla geçiştirilen ve yalnızca tanımlama ölçeğinde çalışmalar yapmıştır.

Kazakistan'daki hükümet sisteminin merkezinde yer alan, ülkedeki seçkin ve elitler arasındaki rekabetten dolayı yürütmede toplanan aşırı merkeziyetçi güç, kuvvetler ayrılığı ve özellikle de denge ve denetleme mekanizmasında birtakım sorunlar oluşturmuştur. Kazakistan'ın Bozkır siyasi kültüründen komünist Sovyet düzenine kadar geçirdiği siyasi tecrübenin ürünü olan devlet yapısı, aslında büyük oranda Rusya Federasyonu'nun da siyasi yapısıyla benzerlik gösterir. Siyasi literatürde, tartışmalı Rus demokrasisi için öngörülen yönetilebilir demokrasi kavramı, aslında Kazakistan siyasi sistemi için de ifade edilse hatalı olmayacaktır (Ekici: 2007: 21). Yönetilebilir demokrasi, kavramını biraz açmak için, Kazakistan siyasal sistemini irdelemek gerekmektedir. Ülkede siyasal düzenin etkili aktörleri, politik gücü ve dolayısıyla rantı elinde bulunduran yönetici elitlerdir. Bu seçkin sınıf, devlete ait kurumları bir ağ gibi sarmaktadır. Devlet başkanı, elitler arasındaki bu rekabeti yönetir, bir nevi denge pozisyonundadır. Yine, devlet başkanı kendi oluşturduğu sistemde, yürütme,

bürokrasi, parlamento ve yargı örgütleri arasındaki dengeyi bozacak tehdit unsurlarını ortadan kaldırmaktadır (Khairmukhanmedov: 2017: 1446).

Kazakistan Anayasası'nın ikinci maddesine göre, Kazakistan Cumhuriyeti başkanlık sistemini uygulayan üniter bir devlettir. Kazakistan'ın hükümet sistemine dair tartışmalardan önce anayasadaki bu hükmü bilmek gerekmektedir. Kazakistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev, ülkenin hükümet sisteminde köklü değişikliklere neden olan 2007 Anayasa Değişikliği sürecinde, Kazakistan'daki sisteme dair önemli ipuçlarını barındıran bir demeç vermiştir. Nazarbayev'in önerisiyle sunulan değişikliğe ilişkin, parlamentodaki konuşmasında, *"Bu anayasa değişiklikleriyle, yönetim sistemimiz Başkanlık Tipi Cumhuriyet olarak devam etmekle birlikte, parlamentonun yetkilerinin kapsamlı bir şekilde genişletmesine yönelik çalışmalar yapılmasını öneriyorum"* demiştir. Kazakistan'ın hem anayasasının öngördüğü hem de kurucu liderinin verdiği demeçler, başkanlık hükümet sistemini uygulayan bir ülke olduğunu göstermektedir. Ancak, klasik başkanlık sisteminin kurumsal yapısını incelediğimizde, Kazakistan örneğinin gerçek bir başkanlık sistemi olmadığını değerlendirmek mümkündür.

Peki Kazakistan'daki hükümet sistemine gerçekten Başkanlık Sistemi diyebilir miyiz? Her ne kadar, anayasada bu hükmün geçmesi, devlet adamlarının başkanlık sistemi tabirini kullanması, Kazakistan'daki sistemi başkanlık sistemi olarak nitelendirmeye yöneltse de, ülkedeki siyasal kurumsallaşma ve siyasi yapının buna yeterli olmadığını görmek gerekmektedir. Klasik Başkanlık Sistemi'ndeki, sert kuvvetler ayrılığı, yürütmenin tek başlılığı ve denge-denetleme mekanizması, bir önceki kısımda detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Kazakistan'da sert kuvvetler ayrılığı değil kuvvetlerin yürütmede güçlendiği, anayasanın ve halkın gücünü arkasına alan bir yürütme gücü mevcuttur. Yürütme gücü, anayasal olarak hükümet ile paylaşılsa da devlet iktidarının paylaşımı fiilen devlet başkanının elindedir. Kazakistan'da devlet başkanının güçlü yetkilerle donatılması, başkanlık sistemlerindeki güçlü yürütme olgusuna paralellik göstermektedir. Ancak, burada da tek başlı bir yürütme yapısının olmadığını bilmek gerekiyor. Özellikle, Kazakistan hükümet sistemi, içerisinde Başbakan'ı barındırması Bakanlar Kurulu'nun varlığı, siyasal kurumsallaşma anlamında Başkanlık Sistemi'nden ayrılmaktadır.

Kazakistan'ın hükümet sistemi üzerine değerlendirmelerde bulunan Matthew Søberg Shugart ve John Carey, Komünizm sonrası post-Sovyet ülkeleri analiz ettiği çalışmada "başkancı-parlamenter" sistem tabirini kullanmaktadır. Bu tür rejimlerde, devlet başkanları, başkanlık hükümet sistemlerinde olduğu gibi sistemi kontrol eden en önemli aktör olarak kabul edilmektedir. Hem devletin hem de hükümetin başı olan devlet başkanı, bu meşruiyet sayesinde devlet iktidarının merkezindedir (Shugart ve Carey, 1992: 24). Robert Elgie, Yarı Başkanlık

Sistemlerinin tipik özelliği olan özerklik konusunun işlemediği rejimlerde, hükümet sisteminin fiilen başkanlık sistemine dönüştüğünü savunmaktadır (Elgie'den akt Alkan, 2012: 3). Elgie, bu tartışmayı bir adım daha ileriye taşıyarak, başkanın gücünü dengeleyecek bir yasama gücünün olmadığı sistemlerin otoriter rejimleri doğuracağını ifade etmektedir

Bu değerlendirmeye göre, başkancı parlamenter sistem, başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasında bir karma rejimi tarif etmektedir. Ayrıca, bu tür rejimler, parlamenter rejimlerden çok başkanlık sistemlerine benzemektedir. Shugart ve Carey, başkancı parlamenter rejimleri, “başkanının, bakanları seçtiği ve azlettiği, bakanların ise parlamentonun güvenoyuna tabi olduğu rejimler, başkancı-parlamenter rejimlerdir” şeklinde tarif etmektedir. Başkancı Parlamenter Sistemlerde, başkanı halk seçmektedir. Bakanlar Kurulu'nu atar ve görevden azleder. Kabine, parlamentonun güvenoyunu almak zorundadır ve devlet başkanı, parlamentoyu feshedebilir ve kararnameler düzenleme yetkisine anayasal olarak sahiptir (Shugart ve Carey, 1992: 24). Ayrıca, Shugart ve Carey, başkancı-parlamenter rejimlerde, başbakanı hükümetin başı olarak görmemektedir. Hükümetin kurulmasına karar veren ve görevden alma gücü bulunan devlet başkanının, yürütmenin başı olduğunu ifade etmektedir. (Shugart ve Carey, 1992: 160, 161). Shugart ve Carey, aynı zamanda Rusya Federasyonu'nu başkancı-parlamenter rejimlerin tipik örneği olarak değerlendirmektedir.

Steven Fish'in Süper Başkanlık Sistemi, adını verdiği ve Rusya Federasyonu'ndan esinlenerek kavramsal çerçevesini oturttuğu sistem, klasik Başkanlık Hükümet Sistemi'nin bir hayli uzağında olan bir hükümet sistemi tipidir. Bu sistematığe göre, devlet başkanı, Başbakan ve kabinesini belirleyen bir statüdedir. Devlet başkanının, kararname çıkarma yetkisi bulunur ve yasamada söz sahibidir. Devlet başkanı, hükümeti yasamanın denetiminden koruyabilmektedir. Yani güvenoyu veya güvensizlik oyu mekanizmasını işletecek olan yine başkanın kendisidir onun inisiyatifindedir (Fish'den akt Dursun, 2006: 235).

Süper Başkanlık Sistemi, Fish'in analizinden de anlaşılacağı üzere, Parlamenter veya Yarı Başkanlık Sistemi ile karma bir nitelik taşımamaktadır. Shugart ve Carey'in başkanlı-parlamenter sistemi, karma bir hükümet sistemini ifade etse de parlamenter sistemden çok Başkanlık Sistemi'ne benzemektedir. Fish'in süper başkanlık tanımı üzerinden Kazakistan Anayasası'nı incelersek, ilk olarak Kazakistan Anayasası'nın 44/3 maddesine dikkat çekmek gerekmektedir. Bu maddede, hem Başbakan'ı hem de kabine üyelerinin büyük bir çoğunluğunu devlet başkanının atadığı ve görevine son verdiği görülmektedir:

“Parlamento Meclisinde temsil edilen siyasi parti grupları ile yapılan istişareler sonrasında, Cumhuriyetin Başbakan adayını onaylanmak üzere Meclise sunar; Parlamento Meclisinin onayından sonra, Cumhuriyetin Başbakanını atar; onu görevinden alır; Başbakanın önerisi üzerine Cumhuriyet

Hükümetinin yapısını belirler, Hükümet dışındaki merkezi yürütme organlarını kurar, fesheder veya yeniden yapılandırır, Cumhuriyet Hükümeti üyelerini atar; Dışişleri, Savunma, İçişleri ve Adalet Bakanlarını atar; Hükümet üyelerinin görevlerine son verir; Hükümet üyelerinin yeminlerini kabul eder; özel öneme sahip konularda, Hükümet toplantılarına başkanlık eder; Parlamento Meclisine kanun tasarısı sunması için Hükümetten istekte bulunur; Hükümetin ve vilayetlerin, büyük kentlerin ve başkent in akimlerinin düzenlemelerini tamamen veya kısmen iptal eder veya askıya alır” (Kazakistan Anayasası, 44).

Ayrıca, anayasanın hükümetin yapısını belirleyen kısmında yer alan ifadeler, devlet başkanının hükümet üzerindeki demir yumruğunu hissettirmektedir. Kazakistan’daki mevcut sistem hükümeti, devlet başkanı ve parlamento arasında çapraz ateşte bırakmaktadır:

“Cumhurbaşkanı kendi inisiyatifiyle Hükümetin yetkilerinin sona erdiğine dair karar verebilir ve Hükümetin herhangi bir üyesini görevden alabilir. Başbakanın görevden alınması bütün Hükümetin yetkilerinin sona ermesi anlamına gelir. (Kazakistan Anayasası, md 70/7)”

Süper Başkanlık Sistemi’nde devlet başkanının yasama üzerindeki gücü ve kararname çıkarma yetkisi noktasında, Kazakistan Anayasası’nın 45, 61 ve 69’uncu maddesi dikkat çekicidir. Kazakistan Cumhurbaşkanı, bu hükümler uyarınca kendi inisiyatifiyle kararname (md.45) çıkarabilmektedir. Yasamanın eylem ve işlemlerini belirlemekte de söz sahibi olan devlet başkanı, kanunların çıkarılmasını beklemeden kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisine de sahiptir.

Kazakistan’daki siyasal sistem, yasamanın, devlet başkanının izni ve onayına karşı işlem yapamayacağını öngörmektedir. Bu anlamda, anayasanın 70/3 maddesi dikkat çekicidir:

“Cumhuriyetin Başbakanı, yeni seçilmiş Parlamento Meclisi önünde, Hükümeti güven oylamasına sunar. Mecliste güven oylaması sırasında, Cumhurbaşkanı tarafından farklı bir karar verilmedikçe, Hükümet görevine devam eder.”

Devlet başkanının yasama ve yürütme üzerindeki belirleyici gücü, üzerine anayasa incelendiğinde pek çok örnek bulunmakla birlikte, güvenoyu sürecine ilişkin, “*Cumhurbaşkanı tarafından farklı bir karar verilmedikçe*” hükmü, süreci özetleyen bir tanımlamadır. Yukarıda örnekleri verilen Kazakistan Hükümet Sistemi’ne ait örnekler, Fish’in Süper Başkanlık Sistemi’ni tanımlayan adımlarla benzerlik göstermektedir.

Kazakistan’daki sistem Yarı Başkanlık Sistemi midir? Yarı Başkanlık Sistemi, Fransa’da karakterize edilen ve Başkanlık ile parlamenterizm arasında bir yerde olan hükümet sistemleridir. Yarı Başkanlık Sistemi, yürütmenin çift başlı olduğu, devlet başkanının sistemde güçlü bir yerde olduğu ve yasamanın yürütme üzerinde sorumluluğunun bulunduğu yönetimlerdir. Kazakistan hükümet sisteminin kurgusal yapısı itibarıyla bir Yarı Başkanlık Sistemi’dir. Özellikle, ülkedeki 2017 Anayasa Değişikliği ile sistemde parlamentonun gücü

artırılmaya çalışılmıştır. Bu değişiklik ile beraber zaten altyapısı kurulan sistem, Yarı Başkanlık Sistemine geçişi hızlandırmıştır. Bu değerlendirmenin en açık delili, Kazakistan'daki yürütmenin ikiye ayrılması ve Başbakan'ın varlığıdır. Her ne kadar, bu Başbakan ve Bakanlar Kurulu, eylem ve işlemleri itibarıyla devlet başkanına bağlı olsa da, sistemin kurgusu bu göz ardı edilemez bir gerçektir. Kazakistan'ın yürütme yapısı kısmında da bahsedildiği üzere, Başbakan ve kabinesinin, parlamentodan güvenoyu alması istenmiştir. Bu hüküm, Kazakistan'daki sistemi Yarı Başkanlık Sistemi'ne yaklaştırmaktadır.

Kazakistan'da Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi'ne benzeyen ancak onun daha aşırı bir versiyonu olan bir model uygulanmaktadır. Yarı Başkanlık Sistemi'ne dair, yasamanın yürütme üzerindeki etkisi, yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu, yürütmenin çift başlı oluşu ve devlet başkanına yüklenen aşırı görev ve yetkiler bu sistemin kurgusunun Fransa'da oluşarak dünyaya yayılan Yarı Başkanlık Sistemi'ne benzetmektedir. Ancak, şu da unutulmamalıdır ki, Kazakistan Parlamentosunun, göstermelik güvenoyu gücü dahi Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın onay vermesi halinde yapılabilmektedir (Kazakistan Anayasası: 70/4). Anayasanın 70'nci maddesi gereğince güvenoyu mekanizmasının işletilebilmesi için meclisin resen karar alarak güvensizlik oyu vermesinin önü açıktır. Ancak aynı maddeye göre, devlet başkanı bu oylama kararını kabul etme ve ya reddetme hakkına sahiptir. Yine anayasanın 70/7'nci maddesine göre, parlamentonun, hükümeti düşürme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu yetki de Kazakistan Cumhurbaşkanı'na aittir. Yarı Başkanlık Sistemi'nde, devlet iktidarı, devlet başkanı ile hükümet arasında paylaşılmaktadır. Yürütmeyi oluşturan Başbakan ve kabinesi ile devlet başkanı arasında iş birliği ev onay süreci yaşanırsa siyasi krizler az yaşanır ancak bunun aksi çoğu zaman görülen uygulamalardandır.

Yarı Başkanlık Sistemi'ni uygulayan ülkelerinin genelinde, sistemin Yarı Başkanlık Sistemi'ne kayması olasıdır. Zira hükümet sistemi, Başkanlık Sistemi'ne daha yakın bir statüdedir. Hükümet sistemi anlamında Kazakistan'da yaşanan sorunların kahir ekseriyeti sistemin, Başkanlık Sistemi'nin öngördüğü tek başlı yürütme, denge ve denetleme ile kuvvetler ayrılığı konusunda etkisiz kaldığını göstermektedir. Kazakistan'da ve genel olarak demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkelere tek başlı yürütme birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Yarı Başkanlık Sistemi, her ne kadar parlamenter sisteminden izler taşıda da, meclisin dolayısıyla yasamanın eylem ve işlemlerinde tek başlı yürütme ve devlet başkanının kurtarıcı rolünün öncelendiği görülmektedir.

2.5. Kazakistan Örneğinde Delegatif Demokrasi İlişkisi

Bu tezin, ana metinlerinden olan Guillermo O'Donnell'in 1994 yılında yazdığı Delegatif Demokrasi çalışması, demokratik ve otoriter rejimler arasındaki karma siyasal sistemleri analiz etmek için değerli bir makaledir. Delegatif Demokrasi tezi, geçiş süreci ülkelerini incelemek için yazılmış, başlarda Latin Amerika ülkelerinin demokrasiye geçişlerini irdelemek üzere yola çıksa da tüm geçiş süreci ülkelere uygulanması müsait bir metindir. Bu bölümde, Delegatif Demokrasi tezinin ortaya koyduğu olgular, Kazakistan örneğinde tartışılacaktır.

Delegatif demokrasi tezi, Huntington'ın demokrasi dalgalanması fikri üzerinden üçüncü geçiş süreci olarak adlandırılan bir dönemde yazılmıştır. Bu dönem, Sovyetler Birliği'nin ardından kurulan devletlerin bağımsızlıklarını ilan ederek demokratikleşme adımları attığı bir süreçtir. Pek çok ülke, bu geçiş sürecinde doğal olarak sorunlarla karşılaşmıştır. Bu tezde örnek ülke olarak alınan Kazakistan, 1991'de bağımsızlığını ilan ettiği dönemden bu yana siyasal sistem ve siyasal kurumsallaşma açısından yolunu aramaktadır. Kazakistan'da bu dönemde demokrasiyi işlevsel kılacak adımlar atılırken, diğer yandan ülkenin ve devletin otoriter siyasi geleneği değişime direnmektedir. İşte bu çatışma, siyasal sistemin doğasının karma bir statüde ilerlediği ve demokrasi ile otoriterlik arasında salındığı yönetimler doğurmaktadır. O'Donnell'in Başkanlık Sistemi'ni uygulayan Latin Amerika ülkeleri için geliştirdiği delegatif demokrasi tezi, bu karma rejim türleri için yol gösterici bir metindir. Bundan sonraki kısımda, Kazakistan örneğinde Delegatif Demokrasi tezinin özellikleri incelenecektir.

Delegatif demokrasi, halkın seçtiği devlet başkanının elindeki bu meşruiyet yetkisini aşırı derecede kullandığı bir rejimdir. Bu aşırılık, anayasa hukukunda yürütmenin güçlendirilmesi olarak tarif edilebilmektedir. (Gözler, 2012: 97). Delegatif demokrasilerde, devlet başkanı ülke siyasetinde en etkili konumdadır ve partiler üstü bir statüsü vardır. Guillermo O'Donnell'in "vatanın kurtarıcıları (salvadores de la patria)" olarak tarif ettiği devlet başkanı tipi adeta Kazakistan'da Nursultan Nazarbayev için söylenmiştir. Nazarbayev, bilindiği üzere 2019'da başkanlığı bıraktığında "Elbaşı (ulusun önderi)" sıfatını almıştır. Kurucu Cumhurbaşkanı olarak adlandırılan Nazarbayev, halk tarafından Kazakistan'da ulusun ulu, büyük lideri olarak tanımlanmıştır. Kurucu Cumhurbaşkanı, ebedi lider statüsündedir ve yönetimi bıraksa dahi birçok görevi halen yürütmektedir. Yönetici elitlerin yer aldığı Kazakistan Halk Meclisi'nin, Kazakistan Güvenlik Konseyi'nin halen başkanıdır. Ayrıca, Kazakistan Anayasa Konseyi'nin de halen üyesidir. Unutulmamalıdır ki, Kazakistan'da 2019'da görevini Kasım Cömert Tokayev'e bırakmasaydı ömür boyu başkanlığa devam edecekti. Kazakistan Parlamentosu'nda 2000 yılında Nursultan Nazarbayev için "İlk Devlet Başkanı Hakkında Kanun" isimli bir kanun kabul edildi. 2010 yılında ise "İlk Devlet Başkanı-

Ulusal Lider (Elbaşı) Hakkında Kanun” adıyla yeniden düzenlendi. Nazarbayev için hazırlanan bu anayasa değişikliği, 2010 yılında Kazakistan Parlamentosu’nda milletvekillerinin oybirliğiyle yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Nazarbayev’e zaten ömür boyu devlet başkanlığı, ömür boyu dokunulmazlık ve milletin lideri statüsünü vermektedir. Kazakistan Parlamentosu’nun devlet başkanına verdiği ömür boyu başkanlık statüsü, modern demokrasilerin olmazsa olmazı olan görev süresinin sınırlandırılması ilkesini etmektedir. Bu tarihi örnek, Kazakistan’ın neden delegatif demokrasi tanımına uyduğunu görmek bakımından önemli bir tecrübedir. Delegasyona, oya dayanan demokrasilerin kusurlu bir statüde olduğu açıktır.

Kazakistan Anayasası’nda açıkça belirtildiği üzere, Cumhurbaşkanı devletin başı olarak, hükümet sisteminin en stratejik yerindedir, iç ve dış politikayı belirler ve ülkeyi temsil görevi mevcuttur. Öte yandan, Kazakistan Anayasası, Cumhurbaşkanıya verdiği yetkilerin yanında ona bir dizi görev de yüklemektedir. Bu görevlerin en başında, anayasa ve kanunların uygulanmasında en kritik kurumun Cumhurbaşkanlığı olduğu ve devlet başkanının bunun garantörü olduğu ilkesi vaz edilmiştir. Devlet başkanı, devlet organlarının, halkın çıkarı doğrultusunda çalışmasını sağlama konusunda görevlendirilmiştir (Kazakistan Anayasası md. 40-48). Kazakistan’da devlet başkanı, siyasal sistemdeki hakimiyet haricinde ülke ekonomisini de kontrol etmektedir. İster resmi olsun ister gayriresmi olsun ülkedeki tüm rant ve iktidar, devlet başkanının elindedir. Bu bakımdan, Kazakistan’ın idari ve finansal kaynakları elinde bulunduran başkanının, rakip oluşumlara veya muhalefete şans ve imkan vermesi söz konusu değildir. Kazakistan’daki siyasal sistemini ve hükümet sistemini bu temel kodlar üzerinden değerlendirmek gerekmektedir (Khairmukhanmedov, 2017: 1433-1445). Kaldı ki, Sovyet sonrası Türk Cumhuriyetlerinin siyasal sistemlerinin ortak özelliği farklı biçimlerde kurgulanmış olsalar bile, rejimin Cumhurbaşkanının yetkileri ve otoritesi altında yapılandırılmasıdır. Kazakistan bu konunun en bariz örneğidir (Alkan, 2011:56).

. O’Donnell, Başkanlık Sistemi’nin hesap verilebilirlik özelliğinin de delegatif demokrasiler tarafından sekteye uğratıldığını savunmaktadır (O’Donnell, 1996:124). Gerçekten de, Kazakistan’da hesap verilebilirlik noktasında ciddi sorunlar mevcuttur. Demokrasinin kusurlu yapıda işlediği sistemlerde, yürütme gücü hesap verilebilir değildir. Bu noktada, yasama ile yürütmenin birbirini denetleme noktasında eksik kaldığı görülmektedir. O’Donnell’in delegatif demokrasi tezinde öne çıkan en önemli bulguların başında, rekabetçi seçimlerin olmamasının üzerine seçmenlerin yönetime katılımında etkisiz olması gelmektedir. O’Donnell’a göre, delegatif demokrasilerde seçmenler, siyasal hayata oy vermek dışında müdahil olmamaktadırlar. Yalnızca iktidarları belirleyen bir unsur olarak; sanki kurtarıcı olarak

gördükleri kişileri iktidara taşıyıp indirmekle yükümlü gibi görülmektedir. Bundan hareketle, delegasyoncu demokrasilerin en tipik özelliği yetersiz siyasi kurumsallaşma ve sorunlu parti sistemidir (Akman, 2014: 235-236).

O'Donnell, delegatif demokrasiyi tarif ederken “oy demokrasisi” şeklinde tezahür eden bir siyasal sistem kurgusundan bahsetmektedir. Bu kurgulamaya göre, devlet kurumlarının gerektiği kadar temsili anlamda kurgulanamadığına dem vurmaktadır. Siyasal sistemin yalnızca oya dayalı bir temsile dayanması, devlet başkanının seçimleri kazanmaktan aldığı meşruiyeti aşırı derece kullanmasına neden olmaktadır. Merkezi idarenin denetimindeki sınırlı muhalefet yapısı ve siyasi parti sisteminin kusurlu olması, demokratik siyasi parti sistemindeki eksikliği ifade etmektedir. Seçimlerdeki rekabetin göstermelik oluşu ve seçmenlerin yönetim yapısında bir etkisinin olmayışı da delegatif demokrasilerin kusurlu doğasını gösteren özelliklerdendir. Kazakistan’da bu örnekler sıkça karşılaşılmaktadır. Kazakistan’da, seçimlere birden fazla başkan adayı katılmaktadır fakat devlet başkanı, seçimleri büyük oranda kontrol etmektedir.

Bundan sonraki kısımda; Kazakistan örneğinde; rekabetçi seçimlerin sorunlu bir şekilde işlediği, devlet başkanının “kurtarıcı” rolü, devlet başkanının hesap verilebilirlikten uzak olması, devlet başkanının kararnamelerle yönetime başvurarak yasamayı etkisiz kılması, seçmenlerin oy vermek haricinde siyasal sistemde bir rollerinin olmaması gibi özelliklerin Kazakistan’da nasıl hayata geçirildiği üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Kazakistan’da son dört başkanlık seçimi, 2005, 2011, 2015 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Bu seçimlerden üçünü Nursultan Nazarbayev kazanırken, 2019 yılında Nazarbayev’in koltuğunu bıraktığı Kasım Cömert Tokayev seçimlerin galibi olmuştur. Nazarbayev ve Tokayev seçimlere aynı partiden (Nur Otan) girmiş ve seçilmişlerdir. Kazakistan’da Nur Otan Partisi, kurucu lideri Nazarbayev ile beraber kuruluşundan beri iktidardadır. Ayrıca, Nazarbayev, devlet başkanlığı görevini bıraksa dahi halen parti genel başkanlığı görevine devam etmektedir. Bu seçimlerin tamamında muhalefet adayları da yarışmış ancak hiçbirisi herhangi bir varlık gösterememiştir. Bu seçimlerde muhalefetin aldığı toplam oy oranları sırasıyla; % 8,75, % 4,45, % 2,25 ve % 29,71’dir.

Tokayev’in kazandığı 2019 seçimlerinde muhalefetin aldığı oy oranının arttığı görülmüştür. Bu dönemde, muhalefetten meydanlarda protestolara varacak kadar yoğun tepkiler gelmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 9 Haziran 2019’da gerçekleşen başkanlık seçimlerine 300’den fazla gözlemci gönderdi. Gözlemci raporları, seçimleri tan anlamıyla demokratik olarak değerlendirmede. AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi’nin (ODIHR) 2019 başkanlık seçimleri raporu bu anlamda önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Ofisin raporunda, seçim kampanyası boyunca devlet kanallarının yoğun

bir şekilde iktidar partisi ve Kasım Cömert Tokayev lehine kampanya yürüttüğünü ve muhalefete yok denecek kadar az yer verildiğini ortaya koymaktadır (ODIHR Raporu, 2019: 18).

Kazakistan Anayasası'nın üçüncü kısmı, Cumhurbaşkanlığı kurumuna dair görev ve yetkileri tanımlamaktadır. Burada, Cumhurbaşkanının seçimi ve görev süresine dair madde 41'in 1 fıkrası uyarınca görev süresi 5 yılla sınırlandırılmaktadır ve bir başkan en fazla 2 defa seçilebilmektedir. Ancak, 2010 yılında Nursultan Nazarbayev için düzenlenen "İlk Devlet Başkanı- Ulusal Lider (Elbaşı) Hakkında Kanun" hükmü, kurucu cumhurbaşkanı ve ulusun lideri olarak belirlenen Nazarbayev için geçerli değildir. Bu hüküm dahi, Nazarbayev'in ayrıcalıklı konumu ve 1991'den 2019'a kadar kesintisiz 28 yıl nasıl iktidarda kaldığına dair süreci özetlemektedir. Özetle, olağanüstü bir kanun ve olağanüstü bir durum olmadığı sürece, 2019'da Nazarbayev'in koltuğunu bıraktığı Tokayev, en fazla 10 yıl daha iktidarda kalabilecektir.

Kazakistan'da çoğulcu demokrasi kavramının gelişimine bakıldığında, ülkenin siyasi kültürü ve bağımsızlığın ardından geçen 29 yılda yaşanan siyasi tecrübe göz önüne alınırsa; çoğulcu demokrasi kavramının Kazakistan'da ne kurumsal ne de kültürel manada yerleşmediği görülmektedir. Ancak, sistem kendi içerisinde ülkenin siyasi kültürüne uygun şekilde bir önceki paragrafta bahsi geçen delegatif demokrasilere benzemektedir. Yani, bu demokrasi tipolojisi, seçmenlerin yönetime yalnızca seçim dönemlerinde katılım gösterdiği ve devlet başkanlarının aşırı yetkili olduğu, kuvvetler ayrılığının gerektiği kadar sistemde görünür olmadığı siyasal sistemleri akla getirmektedir. Bu bağlamda, Kazakistan'ın siyasi arenasında; devlet başkanının aşırı yetkileri, yetersiz siyasi parti sistemi ve seçkinler arası rekabetin iktidar partisi ve devlet başkanının otoritesini artırması gibi unsurlar göze çarpmaktadır. Bu noktada; modern, özgürlükçü, çoğulcu demokrasi ilkelerinin Kazakistan siyasal sistemi ile örtüşmediği görülmektedir.

Bu noktada, Kazakistan gibi Sovyet sonrası kurulan ülkelerin sahip olduğu rantiyer altyapı kavramına dikkat çekmek gerekmektedir. Post-Sovyet ülkeleri arasında yürütmenin güçlü olduğu yönetimlerde (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan) siyasal iktidarların, karşısında şekillenen muhalefete karşı direnci gayet yüksektir (Alkan, 2012:22). Prof. Dr. Alkan'ın literatüre kazandırdığı bir kavram olan rantiyer sistem kavramı sayesinde, güçlü tek parti sisteminin hakim olduğu Kazakistan gibi ülkelerde, çoğulcu demokrasi ve liberal demokratik kurumların neden var olmadığı sorusunun cevabı bulunmaktadır. Alkan, Azerbaycan örneği üzerinden rantiyer sistemi şöyle tarif etmiştir:

“Rantiyer sistem liderin iktidar gruplarını yönetmesini kolaylaştırdığı gibi, kendinden sonra iktidara geçecek isim ve kadroları belirlemekte de hareket alanını genişletmektedir. Bu durumun aile içi iktidar değişimlerine yol açarak Türk cumhuriyetlerinde siyasal sistemlerin modern patrimoniyal sultanlıklara dönüşeceği sıklıkla gündeme getirilmektedir. Azerbaycan’da 2003 yılında bir dizi kurumsal düzenleme ve tasfiye operasyonları ile iktidarın babadan oğula devri gerçekleşmiştir (Alkan, 2012: 22-23).”

Kazakistan’daki hükümet sisteminin durumu, rantiyer devlet rejimleriyle benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda, post-Sovyet ülkelerdeki siyasi tecrübe, demokrasiye geçiş sürecinden ziyade karma ve hibrid bir rejim tipolojisinden ibarettir. Kazakistan’da çoğulcu-çoğunlukçu demokrasi kavramına genel bir bakış ile otoriter sistemlerin durumunu anlamak için ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartları bilmek gerekmektedir. Kazakistan’da birçok açıdan demokratik kurumlar göstermelik bir statüdedir. Aynı karma rejim tipolojisinde olduğu gibi, demokrasi ile ülkenin siyasi hayatı arasındaki ilişki egemen tek parti iktidarına bağlıdır. Sovyetler Birliğinin ardından kurulan ülkelerden Kazakistan’da, siyasal parti sisteminin haricinde devlet başkanının hegemonyası önem arz etmektedir. Otoriter bir yapıdaki siyasi sisteme sahip olmasından dolayı, bu bölümün başında tartışılan çoğulcu demokrasi ilkesinden hayli uzaktadır (Alkan, 2012: 12).

Latin Amerikalı siyaset bilimci O’Donnell’in delegatif demokrasi tezinde mercek tuttuğu en önemli olgulardan birisi, seçmenlerin oy vermek dışında siyasi hayatta bir rolünün olmamasıdır. Bu olgu, gayet yerinde ve karma rejimlerin otoriter ve totaliter doğasına ışık tutan önemli konulardan birisidir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Seçim Gözlem Misyonunun Kazakistan’daki seçimlere yönelik raporlarına yansıyan en önemli bulgulardan birisi, Kazakistan’ın siyasi haklar anlamında bireylere yönelik kısıtlı imkan tanınmasıdır. Örneğin 2017’deki yürürlüğe giren seçim kanunu, başkanlık seçimlerine ilişkin yeni düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, Kazakistan’da, kimin başkan adayı olabileceği, kamu hizmeti ve delegasyon görevleri gibi çeşitli deneyimler eklenmiştir. Bağımsız adayları sistemin dışına iten düzenlemeler, seçime giren partiler ve adaylarının belirlenmesinin izne tabi olması gibi pek çok düzenleme getirilmiştir (Freedom House Kazakistan Raporu, 2019). Bu düzenlemeler ile halkın seçme ve seçilme hakkının önünde kanuni ve siyasi engeller mevcuttur.

Kazakistan’da 2002 yılında düzenlenen Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilerin örgütlenmesini ciddi manada engellemiştir. Asgari 20 bin parti üyesi gerekliliği, etnik köken, cinsiyet ve dine dayalı partilere getirilen yasaklar, yetkililere siyasi katılım anlamında geniş yetkiler verilmesi iktidar lehine seçim düzenini geliştirmiştir. Kazakistan’da muhalefet üzerinde bürokratik ve siyasi engeller mevcuttur. Bürokratik anlamda, Kazakistan Adalet Bakanlığı, başkanlık seçimlerine başvurular üzerinde geniş takdir yetkisine sahiptir. Başvuruları kabul etmek ve uygulama sokmak noktasında takdir bakanlığın ve ilgili devlet

yetkililerindir. Siyasi anlamda ise, muhalefet partilerine bağlı siyasetçilerin uğradığı adli soruşturma ve kovuşturma baskısı sayesinde cezai soruşturmalara maruz kalmıştır.

Kazakistan, halkın seçtiği devlet başkanının etrafındaki küçük seçkinler arasında yönetilen bir ülkedir. Kazakistan’da siyasal kararlar, ailevi ilişkiler, seçkinler arası rekabet ve kişisel ilişkiler siyasi karar alma sürecinde etkilidir. Uzun yıllar ülkeyi tek başına yöneten, seçkinler arası rekabetin merkezindeki isim olan Nazarbayev, bu sistemi yıllar boyu sistematik bir şekilde devam ettirmiştir. Hiç kuşkusuz, Nazarbayev, modern Kazakistan’ın kurucusudur ve onun 30 yıla yakın süren iktidarı Kazak siyasi tarihinin hiçbir dönemiyle kıyaslanamaz niteliktedir (Tajin, 2007: 175). Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan’daki siyasi konumu, partiler üstü olması ve halkın kurtarıcısı olarak görülmesidir. Bu durum, O’Donnell’in delegatif demokrasi tezindeki, devlet başkanının siyaset üstü konumu ve halkın kurtarıcısı statüsünde olması olgularına paralellik göstermektedir. Bir kere, Nazarbayev için çıkarılan “kurucu Cumhurbaşkanı” ve “Elbaşı (Ulusun lideri)” olarak kabul edilmesine yönelik anayasal hüküm, Kazakistan’daki Nazarbayev etkisini göstermektedir. Anayasanın 46. Maddesi 3. Fıkrasında belirtilen madde şöyledir:

“Bu Anayasal Kanun, Kazakistan’ın iç ve dış siyasetini eşgüdümlü olarak tayin etmek ve ülkedeki sosyal, demokratik ve ekonomik gelişme hedefi doğrultusunda bağımsız Kazakistan’ın temelini atan ve Kazakistan halkının birliğini, anayasasını, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, Ulus Lideri olarak Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Cumhurbaşkanı’nın siyasi ve hukuki konumunu tespit eder (Kazakistan Anayasası, 46. Madde).”

Kazakistan’daki mevcut anayasa uyarınca kurucu Cumhurbaşkanı olarak adlandırılan Nazarbayev’in, devlet başkanı olarak yerini Tokayev’e bıraktığı bilinmektedir. Ancak, Nazarbayev, buna rağmen hala ülke siyasetindeki etkisini göstermektedir. Nazarbayev’in halen ülke siyasetinde rol oynayacak görevleri mevcuttur. Bunların hepsi “ömür boyu” devam edecek statüdedir. Bu görevler; ömür boyu Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Başkanı ve Ulus Lideri (Elbaşı), ömür boyu Kazakistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi Başkanı, ömür boyu Kazakistan Cumhuriyeti Anayasa Konseyi Üyesi, ömür boyu Nur-Otan Partisi Genel Başkanı, ömür boyu Kazakistan Halkı Asamblesi Başkanı, ömür boyu Dünya Kazakları Kurultayı Başkanı’dır.

Nazarbayev’e anayasal ve teamüli olarak verilen bu görevler arasında delegatif demokrasi tezinin göstergelerinden olan “halkın kurtarıcısı” statüsüne benzerlik gösteren ögeler mevcuttur. Bir kere, Kazakistan siyasetinde elbaşı veya ilbaşı olarak anlaşılan ulusun ulu lideri sıfatı, Nursultan Nazarbayev için ömür boyu devam edecek ve “Kazak ulusunun kurtarıcı önderi ve ebedi lideri” anlamına gelmektedir.

Nursultan Nazarbayev, gerçekten de kuruluştan itibaren Kazakistan gibi Çin ve Rusya'nın etkisi altında olan bir ülke jeopolitiğinde, gerek uluslararası gerek de ülke içinde olsun dengeli bir siyaset üretmeyi başaran nadir devlet adamlarındandır. Gerçekleştirdiği çok yönlü dış politika siyaseti sayesinde, denge siyasetini yürütmüştür. Rusya ve Çin gibi küresel güçler ile ve bunun karşısında Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır. Bunun yanında, Türkiye ile ilişkileri de kuruluş yıllarından bu yana adım adım ilerletmeyi başarmıştır. Nazarbayev, sadece bölgesinde değil tüm post-Sovyet ülkeleri arasında bağımsızlığını kanıtlamış, gelişmeci politikalarıyla otoritesini sağlamlaştırmış bir yapı tahsis etmiştir (Andican, 1996: 366-367; Bostancı ve Lüleci, 2019: 721-723).

Bu bağlamda, bağımsızlık sonrası Kazakistan'ı bölgesinde dış politikada etkili bir konuma getirirken; ülke içinde de gelişimi destekleyen Nazarbayev iktidarı yılları, Kazakistan siyasetinde başat rolde olmasını sağlamaktadır. Kazakistan halkı, hem dış politika hem de iç politikada etkili politikalar üretmesi bağlamında Nazarbayev'i karizmatik bir lider ve dahası kurucu ve kurtarıcı bir lider olarak görmüştür. Bu etkiler, Nazarbayev'e iç politikada ve siyasal sistemi kurgulama noktasında çok daha rahat hareket etme imkanı sunmuştur. Anayasaya kendi adına konulan hükümden, ömür boyu devlet iktidarında merkezde yer almasına kadar, rejimin demokratik statüsünü zedeleyen unsurlar bu bağlamda, halkın gücünü arkasına almasından dolayı kolay bir şekilde uygulanabilmiştir.

Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından kurulan devletlerin, otoriter karakterlerinden demokrasiye geçiş süreçleri hayli ilgi çekici ve dikkate değerdir. Bu geçiş süreci ülkelerinden olan Kazakistan'da da aşağı yukarı diğer geçiş süreci ülkeleriyle benzer sorunlar yaşanmıştır. Nitekim, 1991'deki kuruluşundan bu yana erkler arasındaki ayrımın tam olarak işletilemediği ve Nazarbayev faktörünün kurucu devlet başkanı olduğu ve halk tarafından çok sevildiği düşünüldüğünde, ABD sistemiyle Kazakistan arasındaki fark hemen göze çarpmaktadır (Ağır ve Sayın, 2019: 25). Görevi kendi isteğiyle bırakmasına rağmen Kazakistan'da halen yasama, yürütme ve yargı alanında etkisi devam eden Nazarbayev'in, Ulusal Güvenlik Konseyi ve Anayasa Komitesindeki görevleri de devam etmektedir.

Her ülkenin farklı siyasi kültürlerle sahip olması gibi aynı hükümet sistemini uygulayan ülkeler arasında da farklı uygulamalar görülmektedir. Sözelimi, Latin Amerika'daki kararnamelere dayalı tek başlı yürütmenin egemen olduğu Sartori'nin tanımıyla "decretismo" adı verilen iktidarlarda, devlet başkanları olağanüstü yetkilidir. Liberal ve özgürlükçü demokrasi kuramından çok uzaktır (Sartori'den akt Yazıcı, 2017: 86-87). Aynı şekilde Sovyet sonrası tecrübelerden Kazakistan'da da otoriter ve hegemonya merkezli siyasi tecrübe mevcuttur. Yasama ve yürütme arasında gereken dengenin tam olarak sağlanamaması, devlet

iktidarının yürütmenin başı olan devlet başkanında birleşmesi, güçler ayrılığı değil de güçler birliğinin yürütmede toplanması, Kazakistan'ın demokrasi karnesine, olumsuz bir madde olarak eklenmiştir. Nitekim, dünya ülkelerinin demokrasi karnesini belirleyen ABD merkezli Freedom House, 2020 yılında sivil özgürlükler ve siyasal haklar bağlamında Kazakistan'da 100 üzerinden 23 vermiş ve “özgür olmayan ülkeler” listesine dahil etmiştir (Freedom House Raporu, 2020).

SONUÇ

Demokrasi, otoriterlik ve karma rejim tipleri karşılaştırmalı siyasal sistemlerin en temel kavramlarındandır. Bu kavramlar, devlet ve siyasal rejim kavramı üzerine düşünen her bilim insanını heyecanlandırmıştır. Bir ülkenin hükümet sistemini analiz ederken şüphesiz elimizdeki en önemli ölçüt demokrasinin çeşitli türleri ve onların asgari şartlarının yerine getirilip getirilmediğidir. Demokratik ölçütler çoğu zaman ülkelerin durumu hakkında bilgiler vermektedir. Ancak, demokratik yönetim örnekleri, tarih boyunca otoriter veya karma rejimlerden çok daha nadir görülen uygulamalardır. Demokratik rejimlerin kendine göre ölçütleri, asgari nitelikte olması gereken kuralları mevcuttur. Eşit ve rekabetçi seçimlerle iş başına gelen devlet adamlarının olmadığı, çoğulcu ve liberal siyasal hayatın gerektiğince işlemediği sistemler, demokratik olarak kabul edilmemektedir. Diktatörlüğün Roma'daki tarihsel kökenine bakıldığında meşru merkezi idarenin çeşitli yönetim birimlerindeki temsilcileri akla gelmektedir. Modern temsili demokrasilerin uygulandığı devletlerde karşımıza çıkan otoriter yönetimler ise daha farklı bir yapıdadır. Ancak, ne demokratik ne de otoriter tanımlara uymayan modeller de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Siyaset bilimciler, son dönemde bu yöndeki karma rejimler üzerine ciddi tartışmalar yapmışlardır. Daha Antik Yunan döneminden bu yana, yönetimleri sınıflandırırken ortaya atılan bu üçlü yapının haricinde, günümüzde çok farklı tipolojide olan ve karma yapıda olan yönetimler mevcuttur. Yani bu kavramları ne kadar incelersek inceleyelim, bu üç ana tipten ayrılacak ve hatta hiçbirine uymayacak yönetimlere rastlanır. Modern devletler, ister totaliterlik sonrası olsun ister otoriterlik sonrası olsun; bir şekilde demokrasi, otoriterlik veya karma rejimlere dönüşmektedir. Rejim tiplerine dair en önemli tartışma noktalarından olan karma rejim türleri, 1990'lı yıllarda ortaya atılan geçiş süreci ülkeleri kavramından sonra ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan siyaset bilimindeki sistem tartışmaları, doğu bloğunun Sovyetler Birliği'nin ve ona bağlı devletlerin yaşadığı çözülme ve dağılma süreciyle ilgilidir. Sovyetler Birliğinin dağılışı sürecine girdiği dönemde, görevdeki Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan ve yakın çalışma arkadaşları, geçiş süreci ülkelere dair ciddi bir yanılgıya düşmüşlerdir. SSCB'nin dağılışının ardından kurulan bağımsız ve genel manada üniter yapıdaki devletlerin, bir tür küresel demokrasi devrimi yaşayacaklarını öne sürmüşlerdir. ABD başta olmak üzere devrin Batı paradigması içerisindeki pek çok ülkesinden siyasal sistem teorisyeni, bu teoriyi ateşli bir şekilde savunmuştur. Aynı şekilde, her türlü ideolojik devlet kalıbını aşıldığı iddiası ve ünlü siyaset bilimci Francis Fukuyama ve Samuel Huntington'un ileri sürdüğü görüşlere uyararak, bu devletlerin, liberal demokratik kurumları tesis

edeceğini öngörmüşlerdir. Yeni demokrasi dalgasından geçmesi beklenen hedef için, post-Sovyet ülkelerinin sorunlu siyasal yapılarını, demokratik ölçütlere uydurması gerekmektedir. Samuel Huntington'ın üçüncü demokrasi dalgası dediği bu süreçte kurulan birçok ülke, demokrasiye geçiş sürecinde sorunlar yaşamış ve başlarda hiçbir demokratik kurumları oluşturamamıştır. Huntington, demokrasinin tarihte dönem dönem küresel bir dalga halinde yayıldığını ve sonrasında yeniden ortadan kaybolduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, 1990'larda üçüncü demokrasi dalgasına imza atılmıştı. Birçok ülke, geçmişteki otoriter ve dikta rejimlerini yıkacak yerine demokratik kurumları tesis edecekti. Ancak, bu geçiş süreci hayli sancılı oldu ve beklendiği gibi sonuçlar vermedi. İşte bu dönemde, literatüre karma rejim türleri girmiştir. Bu karma veya hibrid rejimler, seçimli otoriter, seçimli demokrasi, hegemonik seçimli otoriter gibi çeşitli tanımları doğurmuştur. Bu kavramlar sayesinde siyasal sistem teorisyenleri ülkeleri inceleme fırsatı bulmuştur.

Kazakistan'daki sisteme, demokrasi ve otoriterlik ilişkisi bağlamında bakıldığında, karma bir statüde olduğu anlaşılmaktadır. Demokratik kurumları işleyen ancak kusurlu ve sorunlu kurumlara sahip olan Kazakistan, otoriter yönetimlerden de birçok iz taşımaktadır. Bu noktada, siyaset bilimcilerin karma rejimler üzerine kafa yorarak tanımlar üretmesi, Kazakistan gibi demokrasiye geçiş sürecinde olan ve yeni kurulan ülkeleri değerlendirmek için önemlidir.

Karma rejimler üzerine değerlendirmelerde bulunan en önemli araştırmacılardan Larry Diamond, hegemonik seçimli otoriter rejimleri; seçimlerin göstermelik olduğu, devlet başkanının sistemde baskın hale geldiği yönetimler olarak adlandırmıştır. Muhalefetin baskılandığı, iktidarın devlet başkanının karizmatik otoritesi sayesinde fiili tek parti hükümetlerini hatırlattığı siyasal sistemleri tanımlayan Diamond ise, bu rejim türünün örneklerinin dünyadaki otoriter yönetimlerde varlığını gösterdiğini savunmaktadır. Aynı şekilde Schedler, (2007: 12), hegemonik seçimli otoriter rejimler arasında Latin Amerika ülkeleri ve Sovyetler Birliğinin ardından kurulan üniter cumhuriyetlerde bu rejim tipinin yaygın olduğunu savunmaktadır. Schedler'e göre, Belarus, Azerbaycan ve Kazakistan, bu türe daha yakındır.

Karma rejimler üzerinde değerlendirmelerde bulunan bir diğer düşünür ise Guillermo O'Donnell'dir. O'Donnell, bu tezin ana konularından birisi olan delegatif demokrasi tezinde, uzun uzadıya karma rejim türlerinin ortaya koyduğu sorunlu demokrasi uygulamalarını anlatmaktadır. Devlet başkanının sistemde hakim konumda ve siyaset üstü olduğu, rekabetçi seçimlerin göstermeden ibaret adeta bir illüzyonu andırdığı, halkın seçimlere oy kullanmaktan başka bir şekilde katılamadığı, muhalefet partilerinin baskılandığı ve hakim partiye bağlı kaldıkları, devlet başkanının kurtarıcı bir rolde olduğu yönetimler, delegatif demokrasi olarak

tanımlanmaktadır. Uzun yıllar süren tek parti iktidarı sayesinde bu öncüllerin belki de tamamının Kazakistan'da hayata geçirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nazarbayev iktidarı, kurduğu güçlü devlet başkanlığı ve parti etkisi sayesinde ülkede tek söz sahibi konumdadır. Bu nedenle Nazarbayev, girdiği hiçbir seçimi kaybetmemiştir. Zira ülkede bir muhalefet gücü yoktur. Muhalefet, söylem düzeyinde dahi muhalif olmaktan uzaktır. Son dört başkanlık seçiminin tamamını kazanan Nur-Otan Partisi, ülkede hakim tek parti idaresi kurmuştur. Bu gibi örnekler, Kazakistan'ın bir karma rejim türü olduğunu ve daha özelde Delegatif demokrasi ve hegemonik seçimli otoriter rejimler arasında olduğunu gösterir niteliktedir.

Kazakistan, geçmişte klasik bozkır devlet teşkilatına göre yönetilmiş bir devlettir. Ardından gelen Rus hakimiyeti döneminde uzun yıllar komünizm ile yönetilmiş olan Kazakistan, bağımsızlık sonrasında da kurumsal anlamda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin yönetim yapısından kalıcı izler kalmıştır. Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti, siyasal örgütlenmesi bakımından Sovyet döneminden etkilenmiştir. Kazakistan gibi bir ülkeyi analiz etmek pek çok açıdan heyecan vericidir. Çünkü, geçmişi kut anlayışı, soy bağı ve töreye göre belirlenen hanlık sistemiyle ve Rus hakimiyeti sonrası Sovyet Komünizmi ile dolu olan bir ülkenin modern devletle tanışması, halkın seçtiği iradeye ve çoğunluğun değil çoğulculuğun egemen olduğu siyasi anlayışı benimsemesi bile hayli dikkat çekicidir. Kazakistan'ın bir post-Sovyet ülke olması ve nispeten yeni kurulmuş bir devlet olması, siyasal kurumsallaşma anlamında sorunlar doğurmuştur. Genç bir devlet olarak, demokrasiye geçişte sorunlar yaşaması da gayet doğaldır. Bu açıdan, siyasi yönetim anlamında demokrasiyle otoriterlik arasında karma, melez bir rejime sahiptir. Kazakistan'ın hükümet sistemi de benzer şekilde gayet karmaşık ve kendine özgüdür.

Kazakistan'ın hükümet sistemine ilişkin tartışmalar, tezin ilgili kısmında ayrıntılı bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Kazakistan, 1995 yılında kabul edilen ilk anayasadan bu yana anayasada geçen hükmüyle, "başkanlık tipi cumhuriyettir." Ancak bu sistem, klasik başkanlık sistemlerinden bazı farklılıklara sahiptir. Görünürde en azından anayasal olarak, liberal demokratik siyasal sistem formunun bir göstergesi olan hükümet sistemleri ile aynı ülkede gerçekte bambaşka siyasal sistemlerin varlığı göz önüne alındığında, buna neden olan siyasal olaylar, aktörler ve ideolojiler önem kazanmaktadır. Bu tezin esas inceleme noktası olan geçiş süreci ülkelerinde (Sovyet Sonrası bağımsız cumhuriyetler, Latin Amerika ülkeleri ve otoriter başkanlık uygulamaları), hükümet sisteminin kurumsal temelde uygulandığı görülmektedir. Ancak bu durumun tam aksine aynı ülkelerde, siyasal parti sistemi, askeri darbelerle bölünen sözde demokratik siyasal hayat ve totaliter ve ya otoriter yapıdaki yürütme gücü de aynı

ülkelerde mevcuttur. Kazakistan’da bu tür bir hükümet sistemine sahip bir ülkedir. Sistemde, devlet başkanının tam egemenliği söz konusudur. Anayasanın devlet başkanının görev ve yetkilerini belirleyen üçüncü kısmında, başkanın geniş yetkilerle donatıldığı hemen görülmektedir. Ayrıca, devlet başkanı parlamentodan farklı usul ve esaslara göre seçilmektedir. Ancak, Kazakistan’da Cumhurbaşkanı’nın yanında bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu vardır. Bakanlar Kurulunun varlığı, parlamentonun içerisinde çıkması, sistemin form olarak başkanlık sisteminden farklılaştığını gösteren en açık delildir. Ülkedeki hükümet sisteminin formel yapısı, Yarı Başkanlık Sistemi’ni işaret etmektedir.

Bunun haricinde, Kazakistan’da mevcut anayasa dikkate alındığında, Başkanlık Sistemi’nden birçok anlamda kopuş yaşanmaktadır. Hem güçlerin yapısı, hem de kurumsal yapı anlamında birçok fark mevcuttur. Bir ülkedeki hükümet sistemine Başkanlık Sistemi denilmesi için, yalnızca halk tarafından seçilen devlet başkanının güçlü yetkilere sahip olması yeterli değildir. Klasik Başkanlık Sistemi’nde, sert kuvvetler ayrılığı, tek başlı yürütme ve denge-denetleme mekanizması işlemektedir. Kazakistan’da kuvvetlerin sert ayrılığı konusu, devlet başkanından dolayı yürütme lehine bozulmuştur. Yürütme gücü, anayasada hükümet ile paylaşılsa da, Kazakistan Anayasası incelendiğinde hükümetin yetkilerinin, devlet başkanı karşısında çok az olduğu görülmektedir. Kazakistan’da devlet başkanının aşırı yetkilerle donatılması, başkanlık sistemlerindeki güçlü yürütme olgusuna yaklaşmaktadır. Bu yüzden, doğru bir fren-denge mekanizması işleyememektedir. Tüm bu özellikler, kurumsal olarak Başkanlık Sistemi’nden ayrılan Kazakistan’ın, ideolojik ve felsefi ve fikri altyapı olarak da farklı olduğunu göstermektedir.

Kazakistan’ın hükümet sisteminde parlamentonun ve Bakanlar Kurulunun sınırlı yetkilere sahip olduğu, pek çok açıdan devlet başkanının onayına tabi tutulduğu bilinmektedir. Yarı Başkanlık ve Başkanlık sistemleri arasındaki tartışmalara ilişkin değerlendirmelere başvurmak gerekmektedir. Karma hükümet sistemleri arasında Kazakistan’ı ilgilendiren iki önemli araştırma vardır. Bunlardan birisi, Shugart ve Carey’in post-Sovyet ülkelerine yönelik “başkancı-parlamenter” sistem tanımı, bir diğeri de Steven Fish’in “Süper Başkanlık Sistemi” adlandırmasıdır. Shugart ve Carey’in başkancı parlamenter sistem tanımı, başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasında bir karma rejimi tarif etmektedir. Ayrıca, bu tür rejimler, parlamenter rejimlerden çok başkanlık sistemlerine benzemektedir. Shugart ve Carey, başkancı parlamenter rejimleri, “başkanının, bakanları seçtiği ve azlettiği, bakanların ise parlamentonun güvenoyuna tabi olduğu rejimler, başkancı-parlamenter rejimlerdir” şeklinde tarif etmektedir. Başkancı Parlamenter Sistemlerde, başkanı halk seçmektedir. Bakanlar Kurulu’nu atar ve görevden azleder. Kabine, parlamentonun güvenoyunu almak zorundadır ve devlet başkanı,

parlamentoyu feshedebilir ve kararnameler düzenleme yetkisine anayasal olarak sahiptir (Shugart ve Carey, 1992: 24). Ayrıca, Shugart ve Carey, başkançı-parlamentar rejimlerde, başbakanı hükümetin başı olarak görmemektedir. Hükümetin kurulmasına karar veren ve görevden alma gücü bulunan devlet başkanının, yürütmenin başı olduğunu ifade etmektedir. (Shugart ve Carey, 1992: 160, 161). Shugart ve Carey, aynı zamanda Rusya Federasyonu'nu başkançı-parlamentar rejimlerin tipik örneği olarak değerlendirmektedir.

Süper Başkanlık Sistemi'ni karakterize eden Fish, bu hükümet sisteminin, yalnızca Rusya'da değil Sovyetler Birliği sonrasında kurulan cumhuriyetler, bazı Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere değişik coğrafyalarda uygulandığını vurgulamıştır (Fish'den akt Dursun, 2006: 235). Bu sistemi uygulayan rejimlerin, Schumpeter'in demokrasinin tek boyutlu, minimalist tipine uymakla birlikte demokrasi ile otoriter rejim arasında karma bir nitelik taşıdığını savunmaktadır. Siyasal sistem teorisyeni Fish'in analizi doğrultusunda, Kazakistan'da uygulanan hükümet sistemini, Süper Başkanlık Sistemi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak, Kazakistan'da uygulanan hükümet sistemi, başkançı-parlamentar ile Süper Başkanlık Sistemi arasında bir yerde olduğunu söylemek gerekmektedir. Birbiri arasında çok ufak nüans farkları olan bu iki tanımlama ve sistemin teorik öncülleri ile, Kazakistan'daki uygulamalar arasında paralellik bulunmaktadır. Bu anlamda Kazakistan, Fish ve Shugart ile Carey'in tanımları arasında bir tür rejim salınımı yaşamaktadır. Anayasa hükümleri ve siyaset bilimcilerinin sistem tanımlamaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar göz önüne alındığında, Kazakistan'ın klasik Başkanlık Sistemi'nden ayrılan uygulamaları olduğu açıktır.

Guillermo O'Donnell'in delegatif demokrasilere ilişkin bulguları; daha çok hükümet sistemine değil siyasal sisteme dair tanımlamalar yapmaktadır. Delegatif demokrasi teorisi, devlet başkanının kurtarıcı rolü, seçim demokrasisi ve kararnamelerle yönetim kavramlarıyla özetlenebilmektedir. Delegatif demokrasilerde, halkın seçtiği devlet başkanının siyaset üstü bir konumu vardır. Halkın kurtarıcısı olarak kabul edilir ve bu halktan alınan bu meşruiyet aşırı derecede kullanılmaktadır. Devlet başkanının aşırı güçlü rolünden dolayı, onun gücünü dengeleyecek bir mekanizma mevcut değildir. Bu yüzden, hesap verilebilir bir yönetim sistemi mevcut değildir. O'Donnell'in Latin Amerika Başkanlık Sistemlerinde gördüğü en büyük sorunlardan birisi de kararnamelerdir. Kararnamelerle yönetim, Başkanlık Sistemlerindeki sert kuvvetler ayrılığı ve denge denetleme ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü bu tür yönetimlerde başkan, kararnameler sayesinde yasamanın önüne geçmektedir. O'Donnell'in başkanlık sisteminden bir tür kopuş olarak değerlendirdiği teorisi, denge ve denetleme mekanizması ile yatay hesap verilebilirlik olgusunun ortadan kalkmasını ifade etmektedir.

Klasik Başkanlık sisteminin en belirgin özelliği olan yasama, yürütme ve yargının birbirine karşı hesap verilebilirliği, delegatif demokrasilerde uygulanamamaktadır.

Seçimler, delegatif demokrasi için özel bir yerdedir. Zira, karma rejim türlerinden hegemonik seçimli otoriter rejimlerde olduğu gibi, yapılan seçimler rekabetten çok uzaktır. Seçimler, adil, serbest ve eşit değildir. O'Donnell, bu yüzden delegasyona ve ya oya dayalı bir karma rejim tipinden bahsetmektedir. Yapılan göstermelik seçimlerin birer illüzyondan ibaret olduğu görüşü hakimdir. Bir diğer konu da, seçimlere katılım noktasında seçmenlerin durumudur. O'Donnell'a göre, delegatif demokrasi örneklerinde, vatandaşların oy vermek dışında siyasal sisteme katılımı söz konusu değildir.

Kazakistan, Fish'in ifadesiyle Süper Başkanlık Sistemi tanımına uyması bakımından hükümet sistemindeki sorunları Başkanlık Sistemi penceresinden değerlendirmek gerekmektedir. O'Donnell'ın Latin Amerika Başkanlık Sistemleri'nde gördüğü sorunların benzerleri, Kazakistan'da da mevcuttur.

Birincisi, O'Donnell'ın işaret ettiği başkanın, “halkın kurtarıcısı” sıfatı, adeta Kazakistan'da Nazarbayev iktidarı için söylenmiş bir kalıptır. Kazakistan Anayasası'nın, kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev'e özel hazırlanan kısmında, “Elbaşı”, “ulusun önderi” olarak tanımlanması bu durumun açık göstergelerindendir. “*İlk Devlet Başkanı- Ulusal Lider (Elbaşı) Hakkında Kanun*” adıyla 2010 yılında kabul edilen anayasa hükmü, sayesinde Nazarbayev, ömür boyu, ölünceye kadar ülke hakkında önemli kararlara imza atabilecektir. Devlet başkanlığı görevini bıraksa dahi, ömür boyu devam edecek statüdeki 6 ayrı görevi (Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Başkanı ve Ulus Lideri (Elbaşı), iktidardaki Nur-Otan Partisi Genel Başkanlığı, Güvenlik Konseyi Başkanlığı, Anayasa Konseyi Üyeliği, Kazakistan Halkı Asamblesi Başkanı, Dünya Kazakları Kurultayı Başkanlığı) halen devam etmektedir.

İkincisi, Kazakistan'da devlet başkanı, aşırı güçlendirilmiş yürütme yapısı sayesinde geniş yetkilerle donatılmıştır. Anayasanın 44. maddesi, Cumhurbaşkanının yetkilerini içeren geniş bir maddedir. Mevcut anayasada; 20'ye yakın görev ve yetki tanımıyla gayet geniş yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve parlamentonun eylem ve işlemlerini doğrudan kontrol edebilmektedir. Yasama ve yürütmenin pek çok görev ve yetkisi, Cumhurbaşkanının onayına tabidir. Kazakistan Anayasası'ndaki yürütme kısmı incelendiğinde, açıkça görülmektedir ki, yürütmenin başı olan devlet başkanı, Başbakan ve kabinesine oranla çok geniş yetkilerle donatılmıştır. Yürütmenin güçlendirilmesi karşısında, denge ve denetleme mekanizması hayata geçirilememiştir. Çünkü parlamentonun, devlet başkanı karşısında gücü sınırlıdır. Bu tür bir hükümet sisteminde, yasama, yürütme ve yargının birbirini dengelemesi söz konusu değildir.

Üçüncüsü, Kazakistan'da devlet başkanı, çıkardığı kararnamelerle sistemi kontrol etmektedir. Kazakistan Anayasası incelendiğinde, 45., 67., 69. Maddelerin devlet başkanının kararname gücünü gösterir niteliktedir. Anayasanın, 69. Maddesinde, “*Hükümetin kararları ve Başbakanın emirleri Anayasaya, kanunlara, Cumhurbaşkanının kararname ve emirlerine aykırı olamaz.*” hükmü, Kazakistan Cumhurbaşkanının çıkardığı kararnamelerin, kabinenin önünde olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, 49 ila 63. Maddeler arasında parlamentonun görev ve yetkilini içeren kısım incelendiğinde, parlamentoda çıkan hemen hemen her kararın, Cumhurbaşkanının onayına bağlı olduğu, parlamentonun asli görevi olan kanun çıkarma yetkisinin dahi, Kazakistan Anayasası 62. maddesine göre Cumhurbaşkanının kesin onayına tabi olduğu görülmektedir. Bir diğer hükümde, Cumhurbaşkanı, parlamentoya kanun teklifi yapma hakkına sahiptir ayrıca kanun tekliflerinin önceliğini belirleyebilmektedir. Kazakistan devlet başkanının olağan dönem ve olağanüstü dönemlerde, geniş yetkileri sayesinde, sistemde yatay hesap verilebilirlik ve dengeli bir hükümet modeli oluşturulamamaktadır.

Dördüncü olarak, seçimlerin durumu, Kazakistan'daki sistemi anlayabilmek için önemli bir alandır. Bir defa, anayasanın 41. maddesi, ülkede erken seçimlere karar verme gücünü, Kazakistan Cumhurbaşkanı'na vermektedir. Bu hüküm, ülke siyasetini tayin etmek için önemli bir karinedir. Zira Kazakistan Anayasası 41'nci maddenin 3 bendine göre, erken seçimine karar verme yetkisi yalnızca ve yalnızca Cumhurbaşkanı'ndadır. Kazakistan'da, Nazarbayev'li yıllar boyunca, aynı zamanda iktidar partisinin de lideri olan devlet başkanının, muhalefet üzerinde avantajlı konumda olduğu açıktır. Partili devlet başkanının, aynı zamanda seçimlerin zamanına da karar veriyor olması, muhalefeti gafil avlayabilmesine olanak tanımaktadır. Seçimler üzerinde devlet başkanının kesin yetkisi, ülkede rekabetçi seçimlerin olmadığı en açık hükmüdür. Mevcut devlet başkanı olan Tokayev, 2019 seçimlerinde siyasete girdiği Nur Otan Partisi'nden aday olmuş ve seçilmiştir. Bir kez daha seçime girmesi halinde olağanüstü bir durum olmazsa yine aynı partiden girecektir. Dolayısıyla, parti başkanı olmasa dahi partili bir devlet başkanının, doğrudan erken seçim kararı alabilmesi, ülkede özgür siyasal hayatı ve rekabetçi, adil seçimleri mümkün kılmamaktadır.

AGİT Gözlem Raporlarına yansıyan usulsüzlük, muhalefetin bastırılması ve seçimlerdeki rekabeti bozacak uygulamalar, Kazakistan'daki durumu gözler önüne sermektedir. AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, Kazakistan'ın siyasal sistemi ve siyasi arka planına dair analizinde, cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatıldığı bir sistemden bahsetmektedir (ODIHR Raporu, 2019: 4-5). Raporda, Kazakistan'daki seçim usulü ve seçim kanununa dair eksikliklere yer veren AGİT, yaşanan usulsüzlük iddialarına da mercek tutmuştur. Özellikle, seçmen kütüğünün seçim günü değiştirilmesi ve yeni isimler eklenmesi

usulünün kaldırılması gerektiğini savunan AGİT Gözlem Misyonu, bu durumun seçim güvenliğini tehlikeye attığı ve demokratik seçim usulünü zedelediğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Kazakistan seçimlerinde çoklu oy kullanma sorunun da önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarının gözlemci olarak seçimlere dahil olmasının önüne koyulan engeller ve seçim döneminde muhalif STK'lara gözlemcilik statüsünün verilmemesi yaygın görülen uygulamalardandır. (ODIHR Raporu, 2019: 26). Kazakistan'da son dört başkanlık seçimine bakıldığında, Nazarbayev, Nur Otan Partisi ile girdiği 3 seçimi de kazanmıştır. 2005 yılındaki seçime 5 partiden aday, 2011'deki 4 partiden aday, 2015'teki seçime sadece 2 partiden aday gösterilmiştir. 2019'daki son seçime ise 7 aday katılmıştır. Mevcut Cumhurbaşkanı Tokayev'in girdiği ve muhalefetin yüzde 30 oy aldığı seçim dahil olmak üzere, Kazakistan'da muhalefetin söylem düzeyinde bile muhalif olmadığı görülmektedir. Bu hususlar, Kazakistan'da yıllardır devam eden Seçim Kanunu üzerindeki eksiklikler ve seçimlerin adil, özgür ve eşit bir şekilde gerçekleşmediğini gösteren açık delillerdendir. Bu durum karşısında, O'Donnell'in seçimlerin göstermelik bir statüde olduğu, seçim rekabetinin olmadığı delegatif demokrasi teorisi, Kazakistan'daki uygulamaları da kapsamaktadır. Siyasi sistemin baskıcı doğası nedeniyle, muhalefetin, sivil inisiyatifin, özgür siyasi ortamın oluşturulamadığı açıktır. 2019 başkanlık seçimlerinde muhalefet ve sivil toplum örgütlerinden 500'e yakın aktivistin gözaltına alınması, bu durumun son örneklerindendir (Freedom House Kazakistan 2019 Başkanlık Seçimi Raporu, erişim tarihi 21.09.2021). Bu yüzden, Kazakistan'da vatandaşların yönetime katılım anlamında bir etkisi görülmemektedir. Vatandaşlar, yalnızca seçimlerde kendilerine sunulan adayları seçmekle görevlidir. Siyasal sistemin vatandaşlara biçtiği rol budur. Demokrasiye geçiş sürecinde olan karma rejimlerin ve tabii ki de O'Donnell'in delegatif demokrasi tezinde parmak bastığı en önemli alanlardan birisi de seçmenlerin, seçim dönemleri haricinde sisteme dahil olamamasıdır. Kazakistan siyasi tarihi, bu durumun örnekleriyle doludur. Yönetici elitlerin rekabeti haricinde, siyasi kadroların sisteme dahil olması uzun bir süre mümkün görünmemektedir.

Kazakistan'da özellikle 2007 ve 2017'de yapılan anayasa değişikliği neticesinde, ülkede parlamentoyu güçlendirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Pratik siyasi hayata geçirilmese dahi parlamentonun güçlendirilmesi, yaşamanın yürütmenin gücü karşısında etkin kılınması gibi adımlar önem arz etmektedir. Kazakistan'ın Yarı Başkanlık Sistemi temelinde şekillenen hükümet sistemi, önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, karma ve melez bir sistemdir. Başkanlık Sistemi'nin aşırı yürütme odaklı uygulamalarında olduğu gibi, devlet başkanı gayet etkili bir konumdadır.

Buna bağılı olarak Kazakistan'ın ciddi bir hükümet sistemi tasarımına ve buna bağılı kurumsal reformlara ihtiyacı vardır. Ancak, bu sorunlara karşı etkili bir anayasa mühendisliğine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ülkenin hükümet sistemine yönelik bazı somut adımlar atıldığı takdirde; otoriter eğilimli karma rejim tipi, demokrasiye doğru bir geçiş sağlayabilecektir. Bu geçişi sağlayacak adımların neler olabileceğine dair; bundan sonraki paragraflarda bazı teklif ve öneriler sıralanacaktır.

İlk olarak, Kazakistan'da hem kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in geçmişten günümüze söylemleri hem de mevcut Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in demeçleri, ülkede parlamentonun güçlendirilmesi, güçlü yürütme yapısının zayıflatılması yönünde bir istek olduğu açıktır. Tokayev, 2014 yılında Kazakistan basınına vermiş olduğu mesajda, ülkenin hükümet sisteminin gelecek dönemde alacağı şekli ifade etmiştir. Tokayev, birçok hükümet sisteminin başarısız örneklerinin olduğunu savunmaktadır. Önemli olanın sistem değil hükümetin kalitesi olduğunu savunan Tokayev, üç önemli başlıkla siyasi sistemin kodlarını vermektedir. Bunlar; güçlü Cumhurbaşkanı, yetkili Parlamento, sorumlu Hükümet'tir. Tokayev, Kazakistan'daki güçlü başkanlık sistemi sayesinde birçok önemli reformun hayata geçirildiğini savunmakta ve sorunların üstesinden gelmek için güçlü bir iradeye sahip olunması gerektiğini ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, güçlü ekonomik düzen, etnik çatışmanın olmadığı bir toplum ve istikrarlı bir devlet yönetiminin anahtarının güçlü başkanlık sisteminden geçtiğini savunan Tokayev, söz konusu röportajda, *“Başkanlı-parlamentar hükümet biçimine kademeli bir geçiş şu formülle mümkündür: güçlü bir başkan, etkili bir parlamento ve hesap verebilir bir hükümet. Birçok ülkenin tecrübesi gösteriyor ki, karma veya birleşik olarak adlandırılabilir bu tür bir sistem, kamu yönetiminde yüksek verimliliği ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Kazakistan'ın güçlü devlet başkanlığı gücü, olgun bir sivil toplum ve gelişmiş bir parti kesimi var. Ülkemizde böyle bir siyasi sistemin yaratılması, gerçek demokrasinin varlığına inandırıcı bir şekilde tanıklık ediyor”* ifadelerini kullandı. Ülkede 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği hakikaten de, hükümete güvenoyu vermesi başta olmak üzere, daha önce devlet başkanında olan birçok yetkinin parlamento ile paylaşıldığı görülmektedir. Hükümet üyelerinin belirlenmesinde daha önce, devlet başkanı tek başına yetkiliydi. 2017 anayasa değişikliğiyle, Kazakistan devlet başkanı, parlamentonun görüşünü alan Başbakan'ın teklifiyle bakanları atamaktadır. Anayasanın 53/4'ncü maddesi gereği devlet başkanı kendiliğinden kanun çıkarma yetkisine sahipti. Bu değişiklik ile beraber devlet başkanının kanun çıkarma yetkisi kaldırıldı ve Kazakistan Parlamentosu, yasa yapımında en üst yetkili organ olarak kabul edildi. Ayrıca, Kazakistan Anayasası 53/3'te, yasa yapımında

cumhurbaşkanına bir yıl süreyle yasama yetkisinin devri söz konusuydu. Bu uygulamada kaldırılmıştır.

Kazakistan'ın mevcut Cumhurbaşkanı Tokayev'in sisteme ilişkin demeçleri, Kazakistan'da günümüzün şartlarını ve Kazakistan'ın yönetici iradesinin fikirlerini anlamak açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. Kazakistan'da karma hükümet modelinin uygulanması iktidarın da arzusudur. Bölgenin kendi sosyolojisine, tarihi geçmişi ve Kazakistan'ın siyasi kültürüne uygun bir model isteyen iktidar; güçlü devlet başkanlığı, yetkili yasama gücü ve sorumlu, hesap veren bir hükümet istemektedir. Kazakistan'ın iktidar partisi Nur Otan Partisi'nin 2030 yılı vizyon belgesinde, bu güçlü iktidar ve istikrarlı yönetim yapısına yönelik bir gelecek perspektifi çizmektedir (Nur Otan Partisi 2030 Parti Vizyonu, erişim tarihi 21.09.2021). Kazakistan, bağımsızlıktan bu yana muhtemel istikrar bozucu hamlelerden hep kaçınmıştır. Nazarbayev'in güçlendirilmiş yürütme yapısı sayesinde sürekli bir istikrar arzusuyla hareket edilmiştir. Bu anlamda, Kazakistan'da her ne kadar 2017'de ciddi bir anayasa değişikliği ile devlet başkanına ait birçok yetkinin parlamentoya devri söz konusu olsa dahi, yürütmenin merkezinden devlet başkanının inmesi güç bir ihtimaldir. O yüzden yasamanın olabildiğince güçlü ve özerk olması gerekmektedir. Ülkenin demokrasiye geçiş sürecini hızlandıracak en önemli adımlar, parlamentonun güçlendirilmesi olacaktır. Bunlar; yasa yapma, yasama dokunulmazlığının işlenmesi, hükümete güvenoyu verme ve ya düşürme, erken seçim kararı, devlet başkanını ve hükümeti göreviyle ilgili suçlarda Yüce Divan'a sevk etme, hükümet ve devlet başkanı hakkında gensoru önerisi vermektir. Kazakistan Anayasası'na da girmesi gereken bu hükümler sayesinde, ilk olarak yasamanın özerkliği söz konusu olacaktır. Çünkü yasamanın kısmen de olsa asli görevlerini herhangi bir onaya tabi olmadan yapabilmesi, devlet başkanı karşısında güçlü bir yasama gücü sağlayacak ve yatay denge ve denetleme mekanizması mümkün olacaktır.

İkinci olarak, Kazakistan'da hükümet sisteminin en büyük sorunlarından biri, güçlü bir yürütme arzusundan dolayı aşırı bir Yarı Başkanlık Sistemi uygulamasıdır. Ancak bunun karşısında demokratik bir ülke imajı vermek için parlamentonun güçlendirilmek istendiği görülmektedir. Parlamentonun güçlendirilmesine yönelik atılan adımların büyük bir çoğunluğu, yasamanın gücünü gerçekten artırmamaktadır. Kazakistan'da 2017 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle, anayasanın dörtte biri değiştirilmiştir. Bu değişiklik, ülkenin siyasal sistemine yönelik ciddi düzenlemeler ortaya koymuştur. Özellikle, devlet başkanı karşısında, hükümetin ve parlamentonun gücünü artırmıştır. Daha önceden Cumhurbaşkanı'nın uhdesinde olan görev ve yetkilerin yanına parlamentoda eklenmiş, devlet başkanı yetkilerinden bazılarını parlamentoya paylaşmıştır. Örneğin, anayasanın 67. maddesinde, hükümetin faaliyetlerinde

Cumhurbaşkanına rapor sunması yönündeki karine, yerine “Cumhurbaşkanı ve Parlamento” hükmü getirilmiştir. Fakat, bu düzenlemelerin aksine hükümetin devlet başkanından bağımsız bir şekilde hareket etmesini beklemek mümkün değildir. Kazakistan’da mevcut durum, ülkedeki siyasi güç merkezinin kontrolü, buna imkan sağlamamaktadır. Anayasa hükümlerinin pratik siyasi hayata yansımadağı Kazakistan’da, rekabetçi bir seçim ortamı olmadığını ve siyasi hayatın özgürlükçü bir şekilde düzenlenmediğı ortadadır. Bu durumda, öncelikle yapılması gereken devlet başkanında toplanan güç merkezi, sistemin paydaşlarına eşit bir şekilde dağıtılmalıdır. Hükümetin aldığı kararlarda ve faaliyetlerinde, devlet başkanı yanında parlamentoya karşı da sorumlu olması gerekmektedir. Bu hükümlerin anayasaya eklenmesi siyasi sistemin de buna göre pratik olarak kurgulanması, Kazakistan’ın hükümet sistemini otoriterlik ve demokrasi arasında kalan ara ve melez bir sistem olmaktan kurtaracaktır.

Üçüncü ve son olarak, Kazakistan’da hükümet sistemine yönelik düzenlemeler, yönetici elitin demokrasiye adım adım geçiş süreci bağlamında ele alınmalıdır. Kazakistan’da devlet iktidarını elinde bulunduran yönetici elitler, yapılan anayasa değişiklikleriyle sistemin daha demokratik bir yönetime dönüşeceğini belirtmiştir. Nazarbayev, 2017 yılındaki anayasa değişikliği teklifini sunmadan önce yaptığı açıklamada, “Cumhurbaşkanının bazı yetkilerini devretme kararını bilinçli olarak aldım ve bunu da etkin, istikrarlı ve modern bir yönetim sistemini kurmak amacıyla yaptım” demiştir. Kazakistan’da iktidar sahiplerinin demeçleri, parti programları, devlet stratejileri, kademeli bir geçiş sürecinin planlandığını göstermektedir. Bu düşüncenin haklı tarafları da yok değildir. Çünkü, bir devlette yapılan her yeni düzenleme, günün şartlarına, sosyolojinin getirdiğı gerekliliklere göre bir geri dönüt, bir sonuç vermektedir. İbn-i Haldun’a atfedilen “Devletler de insanlar gibidir. Doğar, büyür, gelişir ve ölürler” sözünde olduğu gibi devletlerin de insanlara benzeyen tarafları vardır. Yeni doğmuş bir bebekten, 100 yaşındaki bir insanın bilgeliğı beklenemez. Bu yüzden, Kazakistan’da modern demokratik yönetim, liberal anayasa, özgürlükçü toplum beklentisi kısa vadede mümkün değildir. Yüzyıllarca süren çatışmalar sonucu işlevsel olan modern demokrasilerin hepsi bu yollardan geçmiştir. Kazakistan’da bu yollardan geçecektir. Bu anlamda, birden demokrasinin olmazsa olmaz kurallarının uygulanması beklenemez. Kazakistan’da devlet iktidarının bu bilinçte olduğu açıktır. Burada yapılması gereken, hükümet sistemi kurgusunda, doğru anayasa mühendisliğı uygulamaları ile ideal bir model yakalamaktır. Otoriter eğilimleri olan karma rejimler yerine daha yumuşak ama çoğulcu uygulamalara kapı aralayacak modelleme ve yöntemler bulunabilir. Muhalefetin özgürce hareket etmesini sağlayacak bir siyasi parti sistemi, rekabetçi ve yarışmacı seçimlere imkan verecek bir seçim sistemi; bu siyasi sistem kurgusu için gerekli uygulamalardır. Bu bakımdan, başkancı-parlamentar ve ya Süper Başkanlık

modellerine fırsat verecek otoriter hükümet sistemleri yerine, öngörülebilir sonuçlar doğuracak klasik hükümet sistemlerine kademeli olarak geçmek gerekmektedir. Etkin, etkili ve verimli bir yönetim modeli için gereken asgari şartlar ancak bu şekilde sağlanabilmektedir. Eğer başkanlık sistemi uygulanacaksa, bu sistemin olmazsa olmaz kuralları dikkate alınarak siyasal kurumsallaşmaya gidilmelidir. Eğer Yarı Başkanlık Sistemi ve ya Parlamenter Sistem uygulanacaksa, yine aynı şekilde sistemin özelliklerinin tam olarak uygulandığı bir sistem kurgusu hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, U. (2016). “İstikrar Sağlama Aracı Olarak Yarı Başkanlık Sistemi: Fransa ve Rusya Örnekleri”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3 (6) : 59-82.
- Açıl, M. (2018). *Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- Ağır, O , Sayın., M . (2019). “Kazakistan ve Kırgızistan Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1) , 23-41.
- Akçalı, P. (2013). “Genel Özellikleri Yararları Ve Sakıncaları Işığında Başkanlık Sistemleri”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9 (51): 406-411.
- Akçalı, P. (2007). “*Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği*”, İhsan Kamalak (ed.), Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz, İstanbul.
- Akaş, C. (ed.). (2015). *Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akman, C. A. (2007). “*Başkanlık Sistemlerinin Latin Amerika Deneyimi: Çok-Partili Sistemlerdeki Çelişkiler, Sorunlar ve Fırsatlar*”, İhsan Kamalak (ed.), Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz, İstanbul.
- Aktaş, M. ve Coşkun, B. (ed.). (2013). *Başkanlık Sistemi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. USAK Yayınları, Ankara.
- Alkan, H. (2012). “*Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu*”. *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 61 (12): 1-30.
- Alkan, H. (2013). “*Karşılaştırmalı Başkanlık Sistemleri: Latin Amerika ve Sovyet Sonrası Örnekler Üzerine Bir İnceleme*”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9 (51): 779-789.
- Andican, ...
- Ataay, F. (2013). “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Başkanlık Sistemi Önerisi Üzerine Değerlendirme”, *Alternatif Politika*, 5 (3): 266-294.
- Ataay, F. (2014). “Majoriteryenizm ve Demokrasinin Geleceği”. Demirci, H. A. ve Parlak, İ. ve Değirmenci, N. (ed.). *Siyaset Bilimi Araştırmaları, Teori ve Türkiye Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 29-36.
- Ataay, F. (2017). “Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği: Parlamenter Sistemden Başkanlık Sistemine Geçiş”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2): 77-98.

- Aykaç, B. ve Durgun, Ş. (ed.). (2012). *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Binyıl Yayınları, Ankara.
- Bektaş, E. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri”. *Yasama Dergisi* , 39: 199-218.
- Bilir, F. (2013) “Hükümet Sistemleri Tartışmaları Bağlamında Hükümet Sistemimiz ve Partili Cumhurbaşkanı”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 303-308.
- Bostancı, M. ve Lüleci, T. (2019). “21. Yüzyıl Başında Türkiye-Kazakistan İlişkileri” , *Journal of History School*, 12 (41): 715-754.
- Boyunsuz, Ş. Ö. (2017). *Dünyada Başkanlık Sistemleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Buran, H., Karaman, M. ve Durgut, M. (ed.). (2020). *Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Bülbül, M. (2008). “Kazakistan Cumhuriyetinde Yürütme ve Yasama Fonksiyonu” . *Yasama Dergisi* , (8) , 39-75.
- Çam, E. (1987). *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul.
- Gözler, K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Gözler, K. (2012). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Gözler, K. ve Kaplan G. (2015). *İdare Hukuk Dersleri*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Diamond, L. (2002), “Elections Without Democracy Thinking About Hybrid Regimes” , *Journal of Democracy*, 13 (2): 21-35.
- Doğan, İ. (2013). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*, Astana Yayınları, Ankara.
- Doğan, İ. ve Ünver, S. (ed.). (2017). *Dört Kıtada Başkanlık Sistemi*, Astana Yayınları, Ankara.
- Dukanbayev, A. (1998). “Kazakistan’da Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (4): 126-132.
- Durgun, G.B., “Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 246-256.
- Dursun, D. ve Altunoğlu, M. (ed.). (2012). *Siyaset Bilimi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Ekici, G. (2005). “Orta Asya’da Darbe Rüzgarı ve Kazakistan’ın Durumu”, *Stratejik Analiz*, 6 (62): 5-12.
- Ekici, G. (2007). “Kazakistan Seçimleri Reform Beklentilerini Arttırdı”, *Stratejik Analiz*, ?(?): 21.
- Elgie, R., (1999) *The Politics of Semi-Presidentialism, Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford University Press, New York.

- Elgie, R., (2012) *Semi Presidentialism, Sub-types and Democratic Performance*, Oxford University Press, New York.
- Erdem, M. ve Hüseyinoğlu, E. (2018). “Kazakistan Cumhuriyeti Yargı Sistemi”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 13(148): 14-32.
- Ergül, T. (ed.). (2005). *Başkanlık Sistemi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Eroğul, C. (2005). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırılancık Yayınevi, Ankara.
- Eroğul, C. (2010). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırılancık Yayınevi, Ankara.
- Fish, M. Steven, (1997) “The Pitfalls of Russian Superpresidentializm”, *Current History* October.
- Gedik, Ö. ve Serdaliyeva, A. (2017). “10.03.2017 Tarihli ve 51-VI 3PK Sayılı Kanunla 1995 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Yasama ve Yürütme İlişkilerine Etkisi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2): 1-42.
- Gidersoy, B. (2017). "Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Türkiye için Geçerliliği". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19): 500-519.
- Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Heper, M. (2015). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğubatı Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A. (2012). *Siyasi İdeolojiler (Çev. L. Köker)*, Bb101 Yayınları, Ankara.
- Huntington, S. (2004). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (Çev. C. Soydemir)*, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2011). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Okyanus Us Yayınları, İstanbul.
- İlter Akarçay, E. (2016). “Karşılaştırmalı Perspektiften Başkanlık Sistemi Tartışması: Koalisyon İnşası ve Kuvvetler Birliğinden Kaçınmak Mümkün mü?” . *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (1): 105-127.
- Kalaycıoğlu, E. (2013), “Türkiye’nin Yeni Siyasal Rejim Arayışı”, *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 214-222.
- Kamalak, İ. (ed.) (2007). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Kamalak, İ. (ed.) (2014). *(Yarı)Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Kamalak, İ., Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2015). “Demokrasi, Siyasal Rejim ve Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”. *Toplam ve Demokrasi*, 9(19): 127-148.

- Karatepe, Ş. (2013). “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9 (51): 223-225.
- Khairmukhanmedov, N . (2017). “Structural characteristics and problems of the Presidential System in the Republic of Kazakhstan”. *International Journal of Social Sciences and Education Research* , 3 (5): 1432 – 1451.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, T. (2015). *Fransa Cumhuriyeti, Aykaç, B. ve Durgun, Ş. (ed.), Çağdaş Siyasal Sistemler*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Kubicek, P., (1998). “Authoritarianism in Central Asia: Curse or Cure?”. *Third World Quarterly*, 19(1), 29-44.
- Kuzu, B. (2012). *Her Yönüyle Başkanlık Sistemi*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul.
- Lijphart, A. (1995). *Çağdaş Demokrasiler-Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, (Çev: E. Özbudun, L. Köker), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Linz, J. ve Valenzuela, A.(1994). “Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference. The Failure of Democracy” . *The Johns Hopkins University Press*
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev. Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, Ankara.
- O'Donnell, G. (1994). “Delegative Democracy”. *Journal of Democracy*, 5(1): 55-69.
- O'Donnell, G. (1986). “Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy”. *The Johns Hopkins University Press*, 4(1): 72-84.
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (2012). *Kazakistan Siyasi Sisteminin Gelişimi: 2012 Parlamento Seçimleri* (hazırlayan C. Mominkulov) (Rapor No: 120(21). ORSAM. Ankara.
- Özbudun, E. (1993). *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayıncılık, Ankara.
- Özbudun, E. (2013). “Hükümet Sistemi Tartışmaları” *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9 (51): 205.
- Özbudun, E. (2015). “Başkanlık Sisteminin Olası Tehlikeleri”, *Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi*, C. Akaş (drl.). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.

- Özer, A. (1998). *Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Özer, A. (2002). *Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim*, Ankara Yayınları, Ankara.
- Özer, A. (2005). *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Poggi, G. , (2016). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, (Çev. Aysun Babacan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rogov, İ. (2012). “Hukuk Devletin Oluşumunda Kazakistan Anayasa Konseyi’nin Öncelikleri”. *Anayasa Yargısı* , 28 (1) , 299-310.
- Roskin, Michael G. (2011). *Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset Coğrafya, Kültür*, Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, Ankara.
- Sağdıç, H. (2019). “Kazakistan’da 2019 Cumhurbaşkanı Erken Seçimi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler”. *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1(2) : 177-207.
- Saray, M. (2019). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sayarı, S. ve Bilgin, H.S. (2018). *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (2016). *Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları Raporu* (Rapor No: SETA: 51), SETA. Ankara.
- Sartori, G. , (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme* (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Schumpeter, Joseph A. , (2017). *Modern Economic Classics-Evaluations Through Time Capitalism, Socialism and Democracy*.
- Shugart S. M. ve Carey, M. J., (1992) *Presidents and Assemblies-Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press,
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi* (Çev: S.Erdem Türközü), İmge Kitabevi, Ankara.
- Tajin, Marat. (2007). *Kazakistan Tarihi- Makaleler* (çev. Türk Tarih Kurumu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin, Y. (2012). “Hükümet Sistemi Tartışmalarının Sorunlu Görünümü”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 190-198.
- Teziç, E. (2005). *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayım, Ankara.
- Teziç, E. (2013), “Başkanlık Rejimini Anlamak”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 366-371.
- Tilly, C. (2014), *Demokrasi*, Phoneix Yayınları, Ankara.

- Tunç, H. ve Yavuz, B. (2009). “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 81: 9.
- Tunç, H. ve Yavuz, B. (2011). *Türk Anayasa Hukuku*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi. (2012). *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, TÜRKPA Yayınları. Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Hizmetleri Başkanlığı. (2017). *Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Sistemi*. Türkiye Büyük Millet Meclisi. Ankara.
- Tocqueville, A. (1962). *Amerika’da Demokrasi*, çev: Taner Timur, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Üskül, M. Z. (2013). “Başkanlık Sistemi mi? Neden?”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9 (51): 532.
- Yanardağ, M. (2004). *Yeni Muhafazakar/ar (Neo-Cons) Amerika’nın Kara Kitabı*, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Yanık, M. (2013). “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. *Yeni Türkiye Yayınları Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, 9(51): 663-667.
- Yazıcı, S. (2017). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Zengin, M . (2016). “ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine bir İnceleme”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* , 7(28): 1-28.

İnternet Kaynakları

- AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi 10 Ocak 2021 Kazakistan Genel Seçimleri açıklaması.
- <https://www.osce.org/odihr/elections/kazakhstan/470850> (erişim tarihi 16.05.2021)
- Doğruluk Payı. (22 Mart 2017). Başkanlık Sistemini Uygulayan Ülkeler Daha Mı Demokratik?. <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/baskanlik-sistemi-uygulayan-ulkeler-daha-mi-demokratik> (erişim tarihi 18.01.2021).
- Freedom House. (2019). Kazakistan Ülke Raporu.
- <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan/freedom-world/2020> (erişim tarihi 18.01.2021)
- Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası.
- https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution (erişim tarihi 18.01.2021).

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi. (2012). Türk Cumhuriyetleri Anayasaları. <http://www.turk-pa.org/documents/turk-t.pdf>, (erişim tarihi 18.01.2021).

Kazak Cumhurbaşkanı Nazarbayev artık “milletin lideri” (BBC)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100513_nazarbayev (erişim tarihi 15.09.2021).

Kazakhstan election: Hundreds arrested in poll protests BBC (erişim tarihi 18.09.2021)

<https://www.bbc.com/news/world-asia-48574540>

AGİT Kazakistan 2019 Erken Başkanlık Seçimi Raporu (erişim tarihi 18.09.2021).

https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/434459_0.pdf

Kazakistan’da iktidarda olan Nur Otan Partisi’nin resmi internet sayfası (erişim tarihi 18.09.2021).

<https://nurotan.kz/>

Kazakistan’da iktidarda olan Nur Otan Partisi’nin Seçim Programı (erişim tarihi 18.09.2021).

<https://nurotan.kz/election-program-2021?lang=kz>

ÖZGEÇMİŞ

ADI ve SOYADI	Ömer Cihad KAYA
----------------------	-----------------

EĞİTİM DURUMU

Mezun Olduğu Lise:	Antalya Metin Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi (İng)
Lisans Diploması:	Gazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce